

VLAICU BÎRNA

CÎND ERA HORIA ÎMPĂRAT

*Fiului meu Nicolae, să cunoască pă-
timirile și faptele unor oameni printre
care s-au numărat și strămoșii lui.*

Autorul

Ilustrații de GH. ADOC

VLAICU BÎRNA

CÎND ERA HORIA ÎMPĂRAT

EDITURA TINERETULUI

CUM CĂLĂTOREȘTE UN FIU DE ÎM-
PĂRĂTEASĂ CÎND N-ARE ALTCEVA DE
FĂCUT ȘI CUM O JUMĂTATE-DE-ÎMPĂRAT
E LUATĂ DREPT OM

A fost odată, și pînă nu prea de mult, bunicii își mai aduc aminte, o împărăție în al cărei cuprins trăiau laolaltă, fără voia lor, multe și felurite popoare, cu vetrele moștenite din vechime, peste care porunea un împărat, un *Chezar*, sau pe limba lui : *Kaizer*. Împărăția se numea Austria, iar hotarele ei se întinseseră de la o vreme și peste țara Transilvaniei, de cînd principele ardelean Mihai Apafi, în anul de tristă amintire 1687, o închinase tronului de la Viena. Așa s-a pomenit Transilvania, de pe o zi pe alta, provincie a Austriei, iar de atunci, în locul principilor, domneau guvernatorii trimiși de la scaunul împărătesc.

Supușii de pe pămîntul Transilvaniei, cu deosebire cei care erau mai mulți și mai împovărați, țăranii romîni, nu s-au prea grăbit să chiuie de dragul noilor stăpîni. Ei știau din bătrîni o vorbă înțeleaptă ; schimbarea domnilor — bucuria nebunilor ! Și, la drept vorbind, stăpîinii nici măcar nu se schimbaseră, ei rămăseseră tot cei vechi : nemeșii, pe ale căror moșii iobagii — legați de glie — trebuiau să trudească mai departe. Atît numai, că acelora li se mai adăugase, colac peste pupăză, un vătaf : sus-pomenitul guvernator împărătesc.

care venea să-și ia și el partea nesătulă din sudoarea celor mulți. Vorba cîntecului :

*Fost-a pîn-acuma rău,
C-am avut doar un birău ;
Dar de-acu' amar ni-e traiul,
Că ne are-n grijă Craiul !*

Craiul era, vezi bine, împăratul de la Viena. Și așa s-a făcut că în loc de un stăpîn iobagii de pe Arieș și Crișuri se pomeniră cu doi. Le lua nobilul șapte piei de pe spinare, iar gealații împărăției, ca să nu se lase mai prejos, le cereau măcar tot pe atît : dări, cărăușie, robotă fără plată la facerea drumului și întărirea cetăților, muncă grea la scoaterea aurului din nisipul rîurilor și din taințele pămîntului, stînjiți de lemne ca să le fie cald domnilor și hrană pentru cătanele împăratului.

Iobagul n-avea încotro, trebuia să tragă de dimineață pînă seara, cum trage vita în jug, și uneori la rînd cu vitele, fără să poată răzbi să-și îndeustuleze stăpînii. Slugile domnești, gornicii¹ și pandurii², cu puștile cu spangă la umăr, băteau toată ziua ulițele satelor și împreună cu juzii satești adunau dările și scoteau oamenii la muncă. Dacă vreunul crîcnea, arătînd că și-a îndeplinit cu prisosință robota, ori a mai plătit o dată aruncul împărătesc, era legat cu mîinile la spate, purtat între spăngi și bătut pînă la sînge față de tot satul, fără nici o judecată. Domnii de pămînturi și maimarii *Erariului*, adică slujbașii domeniilor imperiale, aveau orice drept asupra vieții iobagului.

Astfel a fost traiul oamenilor din munții Abrudului în anii de domnie a împăratului Leopold, care la 1691

---

¹ Paznici ai pădurilor. (n.a.)

² Ostași în slujba poliției. (n.a.)

prefăcuse Transilvania în provincie imperială, pînă pe vremea cînd împărăteasa Maria Terezia, în amurgul bătrîneții sale, ostenise tot stînd și poruncind pe tronul de la Viena.

Simțindu-și puterile îpuținute și pregătind din viață moștenirea ce avea să o lase în urmă, Maria Terezia s-a gîndit să împartă domnia pe din două cu fiul ei cel mare, Iosif, făcînd din el, cum s-ar spune, o jumătate de împărat. Așadar, acest Iosif era el *Kaiser* și nici nu prea era. Maică-sa, împărăteasa, încărunțită în domnie, știa toate tertipurile cîrmuirii și n-avea nevoie de ajutorul lui. Se deprinsese de multă vreme a le hotări pe toate după capul ei și se împăca anevoie cu gîndul că va trebui într-o zi să lase frînele din mîină. Moștenitorul, cel dintîi născut, clocit sub aripa zburătoarei cu două capete, care era pajura împărăției, se așezase cu o bucă pe treapta de sus a tronului, dar n-avea altă învoire decît să se joace, om în toată firea, de-a soldații, să stea de vorbă pe latinește cu popii și, dacă îi plăcea, să se preumbe.

Așadar, altceva mai bun neavînd de făcut, într-o îmbietoare lună mai a anului 1773, jumătatea de împărat s-a urnit pentru o călătorie de plăcere pînă la hotarul de răsărit a viitoarei lui stăpîniri. Era și timpul. Se împlinea în curînd un veac de cînd frumoasele ținuturi, care alcătuiseră odată principatul de sine stătător al Transilvaniei, încăpuseră pe mîna apucătoare a Habsburgilor, dar nici unul din împărații de la Viena nu se osteniseră să cerceteze țara ce le dădea atîți ostași pentru războaie și atît aur pentru lăzile cu șapte lacăte ale vistieriei. Așa cum nici stăpînitorii de pămînturi, lăsînd treburile moșiei în grija dregătorilor și haidăilor cu harapnice la brîu, nu se îndurau să coboare din îm-

buibarea lor în mijlocul palmașilor care prin truda lor amarnică le înlesneau trîndăvia.

Tînărul stăpîn, doritor să cunoască pămîntul despre ale cărui cuprinsuri auzise numai lucruri minunate — fiindcă întîmplările de jale din viața celor obidiți nu ajung pînă la urechea împăraților — a pornit la drum cu tot alaiul lui de însoțitori puși să-l ferească de osteneți și să-i ascundă priverile neplăcute. Fel de fel de porunci s-au dat ; unde să fie găzduit mîria-sa ; pe ce drumuri pietruite să apuce ; în ce tîrguri și orașe să rămînă peste noapte ; la ce popas să-l aștepte caii de schimb ; cu ce bucate să fie ospătat ; ce vinuri să-i fie aduse la sorocul prînzului și al cînei și cîte porți de frunză verde să se înalțe pentru a-l primi.

Trei ani s-au anevăit slujbașii din cancelaria cea mare de la Viena să preîgătească programul plimbării, drămuindu-le pe toate după tipic și străduindu-se cu de-amănunț, nu cumva să alunece alături de întocmirile, cu strășnicie păzite, ale rînduiei de la curte. În-săși împărăteasa Maria Terezia, arătînd o dulce grijă pentru gingașa ei odraslă, i-a ales caleașca, i-a rostuit culcușul și a trimis ștafetă la galop, cu îndrumări ticluite pe latinește, poruncind să se curețe drumurile de stîrvurile celor ridicați în furci, frînți pe roată sau trași în țepă, și lăsați să putrezească pe la răspîntii. Ochii galeși ai plăpîndului os domnesc trebuiau feriți de vîrta priverile a chipului în care se împărțea dreptatea, cu ștreangul și cu satîrul, pe pămînturile de sub oblăduirea maică-si.

Într-o zi cu soare de primăvară și mireasmă de liliac înflorit, jumătatea-de-împărat, purtat ușor pe arcuri unduite și tolănit între perne de atlas trandafirii, în landoul tras de șase armăsari înaintași, cu slujitori la spate și gardă de călăreți, a intrat în Țara Hațegului, întîm-

pinat cu fanfară militară, slugarnice ploconeli și porți de verdeață. În mijlocul drumului, proaspăt măturat, așteptau spinările plecate ale slujbașilor stăpînirii; cu iobagii avea să se întîlnească odrasla împărătesei mai tîrziu.

Însoțit de trei generali în uniforme strălucitoare și păzit de zidul mișcător al cătanelor cu sabia scoasă, Iosif al Mariei Terezia avea să treacă prin Hunedoara, Orăștie și Alba Iulia, să suie călare pînă în munții cu comori de aur, la Zlatna, apoi făcînd calea întoarsă la Sibiu, s-o ia mai departe, către Sighișoara, Făgăraș și Brașov, să dea o raită prin Secuime pe valea Oltului, să mai facă, în trecere, cîte un scurt popas la Turda, Cluj și Aiud, apoi, trecînd prin Năsăud, să apuce drumul Maramureșului, îndreptîndu-se către acele locuri pe care Austria le cuprinsese cu un an înainte, ca parte a ei de pradă la sfîrtecarea Poloniei. Un pămînt dobîndit atît de lesne făcea să fie văzut !

Vestea despre călătoria zisului-împărat ajunsese pînă în satele cele mai îndepărtate ale Transilvaniei; iar oamenii gliei robite s-au urnit de la vetrele lor sărace, ieșind cu plîngerile întru întîmpinarea alaiului domnesc. Ingenuncheau înaintea tînărului crai, murmurîndu-și cu sfiiciune ponoasele, cu speranța amăgitoare că vor afla ascultare la stăpînul cel mare împotriva împilării pe care o îndurau de la stăpînii mai mărunți.

Împăratul, prevăzător, își pregătise lecția lui decasă. Se deprinsese să rostească două-trei cuvinte pe limba supușilor de alte neamuri, și fiindcă aflate că pe meleagurile transilvănene trăiește un popor de valahi, învățase pe dinafară cîteva vorbe romînești, așa cum vînătorul viclean, ca să momească mai lesne vînatul, învață să imite boncăluitul cerbului.

În locul unde se oprea caleașca împărătească, cătanele făceau deîndată un gard de spăngi între mulțimea de norod și unsul lui Dumnezeu, venit, chipurile, să-i asculte păsurile și să-i ogoaie suferințele. Mulți dintre țărani purtau în sân, lângă inimă, o jalbă împăturită pe care gîndeau s-o supună milei împărătești. Dar acum stăteau neputincioși, ingenuncheați în colbul drumului, ținînd în mîini rugărilor scrise, și neputînd să le treacă prin gardul puștilor, dincolo de care jumătatea-de-împărat cobora rîzător din careta lui daurită și îi îndemna pe zdrențăroși cu glas îndulcit :

— Scoală, scoală !...

Iobagii, cu mîinile tremurînd, împlîntau jalbele în vîrfurile unui par ascuțit și le întindeau, pe deasupra spăngilor soldățești, spre jumătatea-de-împărat. Aghiotantul care-l însoțea pe măria-sa aduna jalbele pe rînd și se ducea să le așeze grămadă, unele peste altele, în căruța-poștei pregătită anume pentru căratul lor. Se strînseseră atît de multe, că nu mai încăpeau. Numărîndu-le după aceea, ca să le lege cu șnur negru-galben și să le împartă pe rafturi după alfabet, cancelariștii din Viena s-au speriat de socoteala adunării : erau peste nouăsprezece mii ! Nesfîrșite strigăte ale aceleiași pătămiri :

— Mărite împărate,
Împărțeala săptămîinii :
Patru zile de robot,
A cincea la pescuit,
A șasea la vînătoare,

Toate laolaltă numai pe seama domnului de pămînt ;

A șaptea zi e a lui Dumnezeu.

Apoi, judecă, preadrepte împărate, cu ce o să trăim noi ?

Și de unde să mai plătim dările ?

Măritul împărat, ascultându-i oarecum, părea a pricepe cuvintele, cel puțin pe jumătate ; cuprinsul lor adevărat nici pe atât, și pentru toate avea un singur răspuns, pe care învățase să-l rostească în românește :

— Oi căuta, oi căuta...

Făgăduială goală ca un spic scuturat, din care nici o boabă împlinită nu s-a putut alege.

Plîngerile se strîngeau din toate părțile, dar nicăieri n-au fost mai multe ca în munții Abrudului. Moșii, iobagi legați cu osîndă de hotarul pămîntului, aspru și căutători de aur pentru îndeștulara stăpînilor, erau cei mai săraci dintre toți săracii. Cîntecele lor grăiau de amarul care le era sortit :

*Cîte rele-or dat de mine
Naiba le mai știe spune !
Cîte rele-oi mai păți
Numa' naiba le-o mai ști.*

Cînd împăratul, suind călare valea prăpăstioasă a Ampoiului, a ajuns în gura Zlatnei, unde erau topitoriile de aur ale împărăției, i-au ieșit înaintea muntenii necăjiți, căzîndu-i la genunchi, cum socoteau ei că se cuvine :

— Scoală, scoală...

Numai pe unul singur n-a avut nevoie să-l mai îndemne. Era un bărbat în puterea vîrstei, cu fața smeadă și ochi de cărbune, care se trăsese mai la o parte și privea peste frunțile plecate. În tundra lui de culoarea țarinii, cu capul gol, purtînd la tîmplă şuvițele părului împletite, rămăsese în picioare sub revărsarea luminii de amiază, pregătit pentru o întîlnire care trezise în inima lui chinuită un val de nădejde. Rămăsese în picioare și ținea în mînă jalba iobagilor din Vidra, Albac,

Cărpiniș și Rîul-Mare, pe care i-o scrisese cu slove latinești un cărturar maghiar din Abrud, Samuîl Marci.

Împăratul s-a apropiat de iobagul acela cu frunte frumoasă și căutătură ageră și i-a pus o mîină străvezie, încărcată de inele, pe umărul aspru și noduros ca un trunchi de gorun. Doi oameni, venind din lumi deosebite, se întîlneau la o margine de drum, iar între ei nimic nu era asemănător, nici portul, nici chipul și nici graiul. Unul avea ochii albaștri ca smălțul porțelanurilor scumpe, celălalt căutătură adîncă, asemenea umbrelor de taină ale pădurii; unul, în haina lui de mătase cafenie, cu horbotă pe grumaz și cu perucă albă, părea o păpușă de vitrină, ținută sub sticlă; celălalt, în straiul lui mișos de păr zburlit, semăna cu un urs stăpînind împărăția codrilor; unul, zîmbind, ungea cuvințele cu miere; pe cînd vorba scurtă a celuilalt — ca o izbitură de fulger — parcă rupea bucăți din stîncă.

— Cum te numești? a întrebat cu glas dulceag împăratul.

— Ursu Nicula din Albac — a răspuns iobagul înfățișîndu-i jalba muntenilor. Împăratul a întins mîina cu un gest amintind mișcările acelea obosite, de studiată și prețioasă grație, ale pavanei, dansul preferat al nobililor și împăraților de demult, care își mai purta trena cu nostalgie și în saloanele celui de la optsprezecelea veac.

Aceasta fu cea dintîi întîlnire a lui Horia cu fiul Mariei Terezia, și ea a rămas fără folos, după cum nici cele de mai tîrziu n-aveau să fie mai norocoase.

Umbra serii de primăvară coborîse domol pe valea Ampoiului și cele dintîi stele își aprinseseră lămpașele lor în tării. Oamenii se strînseseră pe la vetre, în casele lor de lemn cu acoperișuri țuguiate de șindrîlă, înșiruite de-a lungul văii.

Era ceasul cinei. Pe mesele cioplite din trunchiuri de stejar, așezate pe butuci grei, abureau blidele adânci de pământ, în care femeile turnaseră fiertura de cir de post, cocoloașe de făină fiartă în apă sărată, ori mălai zdrumicat în apă clocotită și îndulcit cu o lingură de lictar de prune. În jurul blidului, o droaie de linguri albe de lemn arătau locurile, pe cele patru laturi ale mesei, unde stăteau ai casei, adunați să-i dea bir foamei. Duceau toți lingurile la ochiul aceluiași blid și sorbeau tăcuți din fiertura aburindă. Hrana era puțină, și bătrînii cu frunțile pleșuve și fețele osoase, după ce-și încălzeau gura cu două-trei înghițituri, lăsau lingurile pe masă.

— Tată, de ce nu mănînci ? întreba mama copiilor, ridicîndu-și privirile muștrătoare spre bunic-

— Lasă — răspundea ca pentru sine cel întrebat, trecîndu-și palma peste frunte — să vă rămînă vouă și pruncilor... Mie mi-ajunge !

Se întîmpla prea de multe ori ca tatăl pruncilor să lipsească de la masă. Mînat neconținut la robotă pe pămîntul domnesc, cu biciul pandurilor pe spate, iobagul era un oaspe rar la el în casă. Patru zile din cele șase lucrătoare ale săptămînii trudea fără răsplată pentru stăpînul ogoarelor, și cum calea era lungă pînă pe hotarul moșiei, rămînea să doarmă sub carul dejugat, cu țundra la căpătîi, în tovărășia stelelor. Stătea despărțit de ai lui, din primăvară pînă în toamnă. Abia apuca să se întoarcă și judele satului venea cu altă poruncă, trimițîndu-l să care cu vitele lui la tîrg bucatele nemeșului, ori să taie stînji de lemne în pădure pentru topitoriile de aur de la Zlatna. Alte zile furate, iar dacă-i murea un bou în drum, de osteneală, paguba era a lui și de întîrziere nu-l ierta nimeni.

Petecul de pământ, pe care nemeșul se îndura să i-l lase în schimbul robotei, rămânea în grija muierii și a copiilor nevîrstnici. Apoi nici femeile n-aveau răgaz să-și vadă de treburile casei în zilele destul de multe, cînd trebuiau să toarcă și să țasă pentru stăpîna castelului, fără ca măcar lucrul mîinilor lor să treacă în socoteala iobagului dus de-acasă. Zile de robot pentru vreascurile cu care își încălzise vatra, zile de robot pentru pășunatul unei capre, zile de robot pentru o mîină de fărină... Iar pentru gospodăria lui, nu-i rămîneau iobagului nici atîtea zile cîte fire de păr sînt în palmă!

În acea seară de primăvară, numai la cîteva ceasuri de cînd jumătatea-de-împărat trecuse pe valea Ampoiului, înconjurat de curteni și de oaste, în casa lui Ionuț Sgobu se strînseseră vreo doisprezece oameni, ca la șezătoare. Dar nu era șezătoare, că femeile gătaseră cu torsul, ba țesuseră și pînza încă din postul Paștilor, cum e datina. Prilejul trebuie să fi fost găzduirea pe care Ionuț Sgobu i-o dădea în acea seară unui prieten din Albac, lui Vasile Ursu Nicula, venit să țină calea împăratului cu o rugare scrisă a satelor din munți. Cine nu-l știa pe Vasile Ursu și cine nu auzise de cîntecele lui? Părea un om tăcut, cu ochii ageri și fruntea înalt boltită, peste ale cărui buze strînse o mustață subțire cobora pînă mai jos de colțurile gurii. Dar cînd pornea să grăiască ori să cînte, te minunai cîtă istețime și veselie putea izvorî din mintea și inima omului aceluia, a cărui căutătură era mai mult gînditoare și posacă. Nu-l întrecea nimeni la horit și la povestit despre întîmplările din bătrîni și cele ale lumii, ale cărei drumuri încă din tinerețe le umblase. Îi mersese vestea peste satele munților, unde era poftit să vornicească la os-

pește și să cînte la nedei¹ în zilele de sărbătoare, cînd se învrednicea și iobagul să uite de toate amarurile vieții și, turtindu-și căciula pe-o ureche, să bătucească vatra ogrăzii și pajiștile cu dupăiturile opincilor, pe viersul îngemănat al fluierelor și cîmpoiilor. Horia era cunoscut și altfel, ca meșter al lemnului, colindînd plaiurile dintre sate și cătune cu securea pe mîină, cu desagii plini de scule mai mărunte : pîrcane, mezdrele, sfredele, rîndeale și cîte și mai cîte. Bărdaș neîntrecut, îi făcea lemnului fața netedă și lucitoare, potrivit creștăturile groșilor care legau pereții, de-ai fi zis că sînt crescute una din alta.

Oamenii îl mai căutau pe Horia și pentru alte pricini : să-i ceară sfat în legătură cu pîrile pe care gornicii și juzii sătești le făceau împotriva lor la curtea nemeșilor ori la scaunele de judecată, ba de multe ori să-l roage să se înfățișeze ca apărător în pricinile pentru care se judecau, mai ales că pricepea graiul nemțesc și avea știință de carte.

Horia își lepădase țundra și se așezase pe lavița grea, din trunchi de păr pădureț, înconjurat de multe fețe de oameni. O lumînare de seu, pusă într-un sfeșnic de lemn înnegrit de vreme, ardea în mijlocul mesei. Flacăra ei se grămădi într-o parte ca un copac îndoit de furtună, cînd ușa casei se deschise și, bătrînul Nistor, tatăl lui Ionuț Sgobu, trecu pragul ținînd cu mîna dreaptă un ol lunguiet, astupat cu tuleu de cucuruz. Ochii bătrînului rîdeau parcă de bucurie cînd a smuls cepul de tuleu din gura olului și a închinat spre Horia :

— Să trăiești, Ursule, și să ne fie de bună aducere aminte ziua de astăzi. Să trăiți și voi, vecinilor și prietenilor !

---

¹ Petrecere cîmpenească populară, specifică locului. (n.a.)

Nistor a ridicat vasul de lut cu mîna tremurătoare și a înghițit o dată din vinarsul de cireșe întors, pe care-l scosese dintr-un ungher al cămării, ca să-i cinstească pe cei care îi călcau pragul.

Olul lunguiet a făcut înconjurul mesei și oamenii vorbiră mai departe despre ceea ce văzuseră, minunea-minunilor, în aceea zi de primăvară : un împărat urcînd pe guduraele munților ca să-i întilnească pe cei mai săraci dintre supuși, să le zîmbească, părăind a le arăta înțelegere și îndurare.

— Ei — grăi Niculae Costea, un băieș înalt, cu fața uscată și creștetul pleșuv, lucios ca osul — se vede că se mai schimbă și rosturile lumii.

— De s-ar schimba odată ! spuse careva din cei de față.

Niculae Costea își urmă vorba :

— Vedeți, măi oameni, păstorul ședea pînă acuma lîngă foc în mijlocul turmei și pe de margini lăsa cîinii să poarte grija oilor. Cîinii prădau mai rău ca lupii, dar turma era mare și nu se cunoștea paguba. Numai că păstorul, de la o vreme, a simțit el ceva, că a lăsat locul tihnit de lîngă foc, și-a luat bîta și a început să dea ocol pe la marginile turmei..

— Asta-i vorbă cu tîlc, mă dumiresc eu ce vrei să spui — își rosti părerea, de lîngă vatră, Ilie Iobagiu, un om scund și aprig la înfățișare, cu ochii mici și scăpărători, dar pornit parcă să le ia pe toate în glumă și în rîs.

— Așa-i, da ! mai întări altul de după masă.

— Cu tîlc, de bună seamă ! reluă Niculae Costea. Împăratul e păstorul nostru, iar cîinii care ne sfîșie măruntaiele sînt slujbașii lui și nemeșii ! Da' lasă că după toate semnele n-o mai fi așa. S-or schimba vechile rosturi.

— Hm, rosturi ! mormăi bătrînul Nistor. Zic unii că așezările lumii sînt rînduite de Dumnezeu. Da' eu n-aș crede că din voia tatălui ceresc, celor puțini și ticăloși li s-au hărăzit toate bucuriile vieții și bunătățile, iar celor mulți și apăsăți numai sărăcia, jalea și amarul.

— Cică Împăratul e unsul lui Dumnezeu — lămuri Costea. Așa zice legea lor papistășească, mi-au spus-o șoacății lui, nemții de la topitorie. Și dacă vrea el, poate să schimbe cu o singură punere de pecete, toate așezările strîmbe care ne apasă.

— Sînt strîmbe de vechi ce sînt ! glumi Horia ale cărui gînduri, se vedea bine, colindau departe.

— Să le schimbe ! Lesne de spus — întoarse vorba Ilie Iobagiu. De putut, poate, dacă-i uns, cum zici, să stăpînească lumea ; dar l-a uns Dumnezeu atît de bine, că scapă printre degete...

— Nu le știe nici împăratul pe toate — îngăimă Costea, chipurile ca să-l apere.

— Nu știe ? izbucni Ilie Iobagiu, sărind de la locul lui. Apoi, după o clipă de tăcere, începu din nou să vorbească, aruncînd cuvintele ca pe niște bulgări de piatră : Nu știe că nemeșii s-au făcut stăpîni, prin silă și vicleșug, pe pămînturile, pădurile și pășunile care-au fost, din moși-strămoși, ale satelor ? Nu știe că muncim fără plată pentru domni, patru zile din săptămîină cu brațele și alte trei cu vitele noastre, iar vara nici nu mai apucăm să dăm pe-acasă ? Nu știe că pentru tăiatul și clăditul unui stînjien nu căpătăm mai mult de treizeci de creițari ? Nu știe ?

Un murmur surd a cuprins întreaga încăpere. Vorbirea lui Ilie Iobagiu stîrnise parcă flăcările unui foc care ardea înăbușit. Apoi glasurile au început să se amestece într-o volbură nedeșlășită. Bătrînul Nistor

vorbi și el și, fără urmă de mustrare în glas, încercă să potolească larma :

— Toate cîte le-ai spus, frate Ilie, sînt adevărate. Care dintre noi nu le cunoaște ? E pîinea noastră amară, cea de toate zilele. Dar treburile împăratului sînt multe și scaunul împărăției lui e departe. Acum, după ce plîngerile noastre au ajuns în mîna lui...

— S-a umplut cu ele o căruță — a mormăit printre dinți Ilie Iobagiu.

Nistor zîmbi și reluă firul vorbei :

— Nu va putea împăratul să mai spună că nu ne știe păsurile. Dar nici noi să nu ne grăbim a ne pierde nădejdea.

— „Pînă vine binele, îmi mîncă-amarul zilele“ — îngîină Ilie Iobagiu o vorbă din bătrîni.

— Adevărul e, frate Ursule — zise cu glasul lui cuminte bătrînul Nistor, adresîndu-se lui Horia — că lucrurile au mers în vremea din urmă din rău în mai rău. Pînă mai anul trecut eram îndatorați să ducem la topitoriile din Zlatna opt sute de stînji ; acum, de cînd s-au înmulțit cuptoarele, pe care tot cu brațele noastre le-am clădit, ne cer trei mii ! Darea care cade pe satul nostru s-a ridicat de la trei sute de florini, la o mie șapte sute ! Noi cu tăiatul lemnului, noi cu arderea cărbunilor, noi cu căratul la șteampuri... Și se cheamă că sîntem iobagii împăratului, nu ai domnilor de pămînt !

Horia ridică ochii de pe piciorul sfeșnicului de lemn din mijlocul mesei, dar nu spuse nimic. Gîndurile lui erau tot departe și nimeni din cei de față nu i le putea citi.

— N-aș crede că l-ar dura pe cineva inima de ce pătimim noi — gîndi iarăși cu glas tare Ilie Iobagiu,

netezindu-și cu palma petecele de pănură albă cusute pe cioarecii suri în dreptul genunchilor.

— Lasă, măi Iobagiule, nu-ți da tu cu părerea, ca să tai pîrtie neîncrederii în cugetul oamenilor — sări să-l înfrunte Ionuț Sgobu. Măria sa își lasă curțile aurite de la Viena și bate în copitele calului drumurile bălegate și noroioase de pe Ampoi, ne strînge rugările și tu...

Horia, tăcut, închinase și el cu olul de pămînt și își umezise buzele în tăria rachiului de cireșe, iar acum asculta mai departe, liniștit, cu căutătura lui fumurie, vorbele oamenilor din jur, ale căror înțelesuri se amestecau cu propriile lui gînduri. Și el ar fi grăit altădată neîncrezător ca Ilie Iobagiu, și dacă venise de la Al-bac cu hîrtia satelor din munți, o făcuse așa într-o doară, mînat de trăitorii de pe locurile unde deschisese ochii. Dar din clipa cînd tînărul împărat se apropiase de el și îi pusese mîna pe umăr și-l privise cu ochii lui albaștri, totul parcă se schimbase ca prin vrajă. Acest simțămînt nou pe care i-l trezise apropierea împăratului îi părea acum atît de ciudat, parcă simțea nevoia să-și descarce sufletul în fața celor de-o seamă cu el, acolo, în casa lui Ionuț Sgobu.

Se făcu o clipă de liniște, după care un băieș din vecini, Lazăr Juncu, se întoarse spre Vasile Ursu Nicula :

— Frate Horia, aș fi vrut să te văd mai voios într-o zi ca asta. Cine știe ? Poate că n-o fi pînă-i lumea tot rău. Dacă împăratul ne-o arăta îndurare, nici nemeșugul n-o să aibă încotro. Trebuie să slăbească și el chingile !...

— Așa-i, Vasile — întări Ionuț, întinzînd iarăși spre Horia olul cu vinars. Bea, măi omule, și cîntă-ne una cu împăratul, cu împăratul aiesta tînăr...

Horia luase în mînă vasul lunguieț de lut ars, închinase ridicîndu-l spre grindă și, fără să-l mai ducă la gură, îl așezase dinaintea vecinului din dreapta. Zîmbind pe sub mustață, Ilie Iobagiu dădu iar vorbă :

— Apăi, dacă tu Ionuț vrei să ne cînte de împărat, s-o zică pe aceea, stai numai... Și Ilie se prefăcu a căuta vorbele unui cîntec potrivit pe care de îndată și începu să le spună rar și apăsător :

*Împăratu-i împărat,
Stă la masă-nnegurat
La umbră de pom uscat...*

Oamenii se foiră și rîseră, iar Ionuț, care nu voia să se potrivească glumelor lui Ilie Iobagiu, se aprinse la obraz de rușine. Dădu să spună că altfel de cîntec i se cuvenea împăratului în acea zi, dar nici el nu știa vreunul mai de dai doamne, care să-i vorbească de bine pe împărați. Ar fi vrut să-i ceară lui Horia să închipuiească el un viers cu împăratul cel tînăr și milostiv, dar Horia stătea pe laviță tăcut și închis în el însuși, de parcă-și păștea gîndurile pe alte hotare. Întorcîndu-se din acele depărtări, Horia își ridică fruntea înaltă și clipi des din gene, apoi grăi cu o amară pătrundere :

— La umbră de pom uscat ! Bine zice cîntecul, fraților, despre măreții de-mpărați, pentru că și sufletul lor e uscat...

Capetele celor de față se întoarseră spre el și Horia vorbi mai departe în luarea-aminte a tuturor :

— ...Așa socoteam și eu, nu mi-e rușine să v-o spun. Dar iată că astăzi, la întîlnirea din gura Zlatnei, mi s-a părut că dau față cu un om... Împăratul aiesta tînăr mi-a adus aminte de un om...

— Dacă și împărații pot fi oameni ! suflă ușor Ilie Iobagiu.

— Omul de care mi-a adus aminte — își urmă vorba Horia — era un fecior din Cărpiniș, firav la trup și pălit ca o pînză rară, dar plin de suflet și de curajă. Îl chema Zachei Tîrziu. Ne-am nimerit o dată împreună, într-un ajun de Crăciun, la tăiat de lemne pentru domeniul împărătesc în codrii de la Bucium Muntari. Eram zece oameni și, după împărțeala lucrului, fiecare urma să doboare și să clădească pînă în seară cîte doi stîneni. Pădurea era departe, neaua mare și însămîntată cu călcătură de lupi. Trebuia să zorim dacă voiam să ajungem și noi la vetre în seara praznicului, înainte de sosirea colindătorilor. Ne-am vorbit să lucrăm laolaltă, că alegeam mai mult spor și pînă în prînz gătasem mai bine de jumătate din ce aveam de împlinit. Zachei aiesta, cît părea el de slăbuț și de pierit în obraz, era harnic și sîrguitor de nu-și afla locul. Îi plăcea să-și măsoare puterile cu greul, să dea el gata înainte de vreme ce se cuvenea să facă alții, și-i ardeau privirile cu un sclipăt de bucurie de cîte ori izbutea...

Oamenii ascultau povestea cu Zachei Tîrziu, doriți să afle ce înrudire putea găsi mintea iscoditoare a povestitorului între împăratul cel tînăr și feciorul acela din Cărpiniș. Și Horia urmă :

— ...Către seară, ca să ducem la capăt numărul stînenilor, tăiasem cu custura cea lungă un fag gros de nu-l puteau cuprinde trei oameni. Cînd am fost gata cu firezuitul și am scos custura din tăietură, mai trebuiau numai cîteva lovituri de secure în nada care ținea încă trunchiul în picioare. Zachei a sărit : „Lăsați-mă pe mine !“. Dar pesemne n-a ales bine locul unde trebuia să lovească, ori poate că lemnul, în cădere, s-a răsu-cit altminteri decît socotise el, că o dată cu vuietul crengilor înghețate l-am văzut pe Zachei Tîrziu strivit

la pămînt sub fagul care se prăvălise.; obrazul îi era mai alb ca neaua, gura îmbălată în spumă de sînge și ochii împăienjeniți de fiorul morții... Numai trăsăturile chipului aceluia firav nu se schimbaseră cu nimic și pe buzele lui încremenise un zîmbet care parcă-i spunea vrăjmașului ce-i luase viața : „M-ai doborît, da' nu-mi pasă ; lupta n-a fost dreaptă !...” Iacă, măi oameni, împăratul aiesta tînăr are atîta asemănare că pare a fi frate geamăn cu Zachei Tîrziu. E aidoma la chip, tot așa zvelt și pierit, cu ochii vineți alburii — și poate nici inima nu i-o fi altfel decît a lui Zachei. Da' împăratul aiesta tînăr seamănă a fi om...

— Asta s-o vedea, nu te poți lega să juri ! spuse cu înțeles, după un răspas de timp, Ilie Iobagiu.

— Așa-i — întări Horia. S-o vedea ! Da' pînă atunci o mai trece vreme ! Nu-i ușor să clinești din loc, cu puterea unuia singur, fie el și împărat, rînduie-lile stătute. Și chiar dacă om izbuti să înmuie inima împăratului, e mai anevoios să o cîștigăm pe aceea a sfetnicilor și s-o luăm de unde nu-i pe-a nemeșugului. Da' nu trebuie să contenim a ne striga păsurile, cum nu contenește picătura strașinei să bată în piatră. Altă cale n-avem.

— Așa-i ! grăiră într-un glas cîțiva.

Olul de pămînt se făcuse mai ușor și bătrînul Nistor plecase la cămară să-l mai umple o dată în cinstea celor ce sfătuiau în casa lui. Ionuț Sgobu vorbi iar către prietenul lui din Albac :

— Ursule, văd că de băut, n-ai vrut să bei ; cîntă-ne măcar. Una de la inimă.

Horia surîse amar și puse mîna lui aspră și noduroasă pe piciorul sfetnicului de lemn :

— Ce să vă cînt ? Mi-aduc aminte de o doină care îi plăcea lui Zachei Tîrziu, fie-iertat. Să v-o spun pe aceea.

Și glasul lui domol se mlădie cu căldură pe spusese cîntecului :

*Am avut și n-am avut
Și-am trăit cum am putut
Și-oi avea și n-oi avea
Și-oi trăi cum oi putea.
Mult mă-ntrebi, tu răule,
Ce mai fac cu binele,
Da' pustiu e al meu bine,
Niciodată nu mai vine ;
Binele-nainte fuge,
Răul dinapoi m-ajunge.
Da' mai lasă, răule,
C-o veni și binele,
C-o veni și binele... !*

Spre miezul nopții, cînd stelele cerului scăpărau peste codrii din valea Ampoiului; oamenii se risipiră pe la casele lor și Ionuț Sgobu își alină oaspele pe patul de otavă uscată de pe prispa cămării. Jos în vale apa vîjîia în scocurile morilor cu șteampuri, care pisau piatra cu grăunțe de aur pentru cămările măritului împărat.

★

Se întorsese împăratul Iosif la Viena, ostenit de lunga lui preumblare, dar atît de mulțumit, ca și cum ar fi cîștigat o bătălie. De aceea a dat porunca să se bată o medalie în amintirea călătoriei sale pe pămîntul vechii Dacii. Medalia înfățișa o femeie : Transilvania, îngenuncheată înaintea noului Cesar roman, cu inscripția : *Dacia Fericită !* Stăpînitorilor li se păreau într-adevăr fericite acele locuri pe care natura le înzestrase

cu atâtea minunate bogății, de la aurul câmpiilor și codrii munților, pînă la zăcămintele de preț din inima pămîntului ; dar nu erau pe lume oameni mai nefericiți decît robii legați de glie și osîndiți să trudească pentru strîngerea lor, istovindu-și puterile în folosul altora.

Peste cîtiva ani, Maria Terezia s-a stins din viață, iar fiul ei Iosif i-a urmat în scaunul domniei. La zece ani după preumblărea lui cea dintîi prin împărăție, el a făcut o nouă călătorie în Ardeal ; dar acum îl munciau alte gînduri. În toamna anului ce trecuse, împărăteasa Caterina a Rusiei îi împărtășise planul ei măreț de a zdrobi cu armele puterea Sultanului și de a scoate la împărțeală țările de sub stăpînirea Islamului ; iar împăratul Iosif al II-lea, căruia îi era îngăduit acum să dea comenzi soldaților și să hotărască după capul lui despre treburile împărăției, s-a lăsat ispitit de cîștig și a primit tîrgul.

În planul de la început era socotit ca Țările Romîne, smulse de sub puterea turcească, să fie unite cu Transilvania și, în marginile Daciei de altă dată, să se alcătuiască o țară nouă, de sine-stătătoare, sub domnia unui prinț ortodox. Așa, cel puțin, gîndea împărăteasa Ecaterina, căreia i-ar fi plăcut să facă rege al Daciei pe unul din adoratorii ei ; întocmai cum dăduse tronul Poloniei frumosului prinț Poniatowski.

Îi rămăsese la inimă și lui Iosif al II-lea amintirea stăpînirii romane asupra Daciei, și își zicea că nu i-ar sta rău dacă, pe lîngă titlurile de împărat al Germaniei, rege al Ierusalimului și al Ungariei, și-ar mai adăuga unul, numindu-se în loc de mare-principe al Transilvaniei, rege al Daciei. Cu aceste gînduri a coborît pînă la țărmul bănățean al Dunării, a căutat să afle știri despre întăririle ridicate de turci în fața ce-

tății Belgradului, și a intrat a doua oară în Transilvania, pe la Lugoj.

Împăratul era zorit acum și călătoria lui a fost mai scurtă. A trecut în goana cailor prin Deva, Alba-Iulia și Sebeș, apoi a poposit în Sibiu, unde a tras la hotelul *Römischer Kaiser*, adică, vezi dumneata, la „Împăratul Romanilor“ ! S-au strîns și atunci pe la răspîntii pîlcuri de iobagi amărîți, mai răzlețiți decît întîia oară și cu nădejdi mai slabe după zece ani de zadarnice așteptări. Jalbele către înălțatul-împărat au fost mai puține, dar se potriveau între ele și semănau cu cele de altă dată, cum sînt aidoma una cu alta lacrimile din ochii omului necăjit. Le-a adunat măria-sa pe toate, cu aceeași prefăcută bunăvoință, făgăduind să mai despovăreze pe iobagi de slujbele datorite împărăției și doșnilor de pămînt, numai dacă se vor învoi să se înscrie în regimentele de cătane împărătești pentru războiul pe care, în gînd, îl pregătea.

Dar umbra miștoasă a lui Ursu Nicula, iobagul din Albac, nu l-a mai așteptat să-i iasă în cale pe drumul Zlatnei, lîngă steiurile de piatră ale Ampoiului. El fusese între timp de trei ori la Viena, ca să se înfățișeze împăratului cu plîngerile satelor din munți.

Dar despre acestea vom mai avea de povestit. 3

OSÎNDIȚI LA MOARTE PENTRU O BUTE SPARTĂ

An cu an, în a doua jumătate a lunii mai, se ține mare târg de țară la Cîmpeni. Aici, la gura râurilor, se întîlnesc cărările coborînd din munte, ca să se piardă apoi o dată cu apele în drumul care se împletește cu valea Arieșului.

Oamenii acelor locuri se adunau și pe atunci din toate vecinătățile, să schimbe între ei după trebuință bruma de bunuri agonisite, ce le mai rămîneau după împărțeala silită cu lăcomia domnilor de pămînt. Banii umblau pe aici mai rar, iar atunci cînd se iveau, treceau din mîna în mîna, după tocmeli scurte. Erau creștari de aramă, zloți cu zimți purtînd chipul bucălat al Mariei Terezia, și din cînd în cînd cîte un taler de argint de pe timpul împăratului Leopold. Odinioară se mai zăreau sclipind, pe ici-colo, cîteva fărîmituri de aur, pe care le cumpărau pe sub tarabă gozarii turci și armeni, dar de cînd supraveghetorii băilor împărăției îi căutau pe băieși pînă și sub limbă, și după ce porunca stăpînirii îi izgonise pe neguțătorii aurari din Cîmpeni, oamenii muntelui veneau la târg cu chimirul gol.

Alte învoieli se puneau la cale acum, la târgul cel mare, și ele erau în legătură cu nevoile casei. Moșii din Vidra și Scărișoara încărcau pe călușii lor cumiși clădăria de ciubere și coborau să le dea pe-o ferdelă de

cucuruz ; mocanii de pe 'valea Gălzii aduceau în ştergare albe burdufuri de brînză şi sculuri de lînă toarsă ; crişenii, meşteşugari pricepuţi, treceau ţara Zarandului şi veneau din Leaţ, din Baldovin, din Țiuleşti, din Obîrşa şi din Birtin, cu roate, spete, buţi, oale de pămînt şi linguri ; mare căutare aveau merele roşioare de la Bulzeşti, Benic, Cetea şi Giomal, culese din pom cu scara la început de octombrie şi păstrate pînă în primăvară în Țarcurile din pivniţi ; din podgoriile Ighiului, ale Şardului şi ale Țelnei se urneau carele cu jordană, liampură şi grasă, vinuri cinstite, cu care omul necăjit îşi mai îndulceşte amarul, sorbind un strop de uitare în cîntecul ceterei.

Muntenii mai aduceau la tîrg şi alte băuturi : răchia de pere, de coarne şi de cireşe, vinul 'de miere care poartă numele de mied şi acovita, o licoare făcută din vinars tare în care a dospit un amestec de ierburi şi miere.

Aşa mergeau tîrgurile, din veacul veacului, cu slobozenia oamenilor acelor locuri de a-şi vinde şi băutura oriunde se aflau cumpărători. Dar într-o bună zi, stăpînirea poftitoare de cîştig s-a gîndit că ar mai putea aşeza un bîr, peste toate celelalte, în spatele moşilor, şi a scos la licitaţie dreptul cîrciumăritului în tîrgurile şi satele din munţi.

Cel dintîi arendaş al dreptului de cîrciumărit s-a nimerit un anume Ion Aron din Bistra, fost căpitan de husari în războiul cu Prusia, rămas apoi fără slujbă, care s-a înţeles cu tezauriatul regesc de la Sibiu, să lase pe seama lui întreg cîrciumăritul din munţii Abrudului, obligîndu-se la o răscumpărare de douăsprezece mii de fiorini pe an. Căpitanul Ion Aron, nepriceput în asemenea negoate, n-a fost în stare să plătească nici rata cea dintîi a arendei, iar maimarele perceptorilor din

Ardeal a vîndut acest drept la alți doi, armenii Bosniak și Patrubani, care și-au luat din vreme toate măsurile să nu rămînă de pagubă. Ei au tocmît slujitori, le-au dat arme și i-au trimis să pîndească drumurile ce duceau spre tîrguri, iar dacă se întîmpla ca un muntean să ia cu el măcar o cupă de vin sau de vinars, îl prindeau, îi vărsau băutura și-l băteau pînă la sînge.

Numai că, dacă întinzi coarda prea tare ea se rupe, și așa s-a întîmplat la tîrgul din Cîmpeni în acea primăvară a anului 1782, care a rămas de pomină. Veniseră și-acum munteni din toată împrejurimea, ca de obicei, dar parcă niciodată nu se strînsese laolaltă lume mai multă și niciodată nu fusese forfota mai mare. Apele primăverii învolburau albia Arieșului, nori grei, ca un abur cenușiu, călătoreau peste piscurile munților și măgurilor și prin văzduh se frămîntau semne de furtună. Dimineța era mohorîță ca și sufletul oamenilor, dar mai apoi cerul s-a limpezit și din scamele norilor și-a arătat fața soarele.

Murmure surde au început să se ridice de pretutindeni, cînd slujitorii arendașilor, înarmați cu lănci, și puști, și pistoale, așezați chipurile să păzească tarabele cu vinars la care nimeni nu se prea înghesuia, s-au repezit prin mulțime să dibuiască pe îndrăzneții care veniseră cu băutura de-acasă. Era mai ales unul dintre ei, numit Isac Cojocaru, omul de încredere al jupînului Patrubani, care o luase la goană călare prin tîrg, izbind cu patul puștii pe tot omul care nu i se ferea din cale.

O femeie din Hălmagi venise la tîrg cu un sac de nuci. Călărețul zmintit a trecut peste tîrgașul ei și i-a împrăștiat nucile, zdrobindu-le sub copitele calului. Gonind mai departe a dat buzna peste un țăran din Zarand, care își aduna în sac lîna luată pe mere. Omul

s-a rostogolit la pămînt în şanţul drumului, dar, sculîndu-se înfuriat, a pus mîna pe o secure şi a sărit asupra unui butoi cu vin de-al cîrciumarilor, spărgîndu-i fundul. Vinul a ţîşnit ca dintr-o fîntînă, umplînd tot şanţul cu poşircă tulbure. Calul s-a speriat sărind în două picioare, iar în clipa următoare călăreţul se tîra în patru labe prin noroiul drumului.

În cealaltă lature a tîrgului, alt slujitor al Bosniakului tăbărise asupra unui iobag din Rîul-Mare, anume Iacob Zăhuţ, crescător de albine, care adusese la tîrg un butoiuş cu mied. Lovindu-l cu patul puştii şi luîndu-l apoi în pieptul calului, se silea să-l ducă la casa şpanului, pentru a da socoteală. Dar Zăhuţ s-a smuls şi a luat-o la fugă printre oameni, iar cînd a văzut cît de repede se varsă vinul din butea spartă de zărăndean, a sărit în ajutorul celor care se cîlţuiau cu gealaţii armenilor arendaşi :

— Nu te da, Simeoane, că aici îs şi eu !

Atunci s-a pornit un iureş în tot tîrgul. Crăciun, ţăranul din Zarand, îşi lăsase lîna în mijlocul drumului, Zăhuţ Iacob îşi uitase miedul, şi amîndoi, în fruntea unei cete care sporea mereu, care cu bîte, care cu blăni de lemn, care cu topoare, au pornit de-a rîndul să desfunde buţile. Unde icneau loviturile crăpau cercurile şi sărea fundul vaselor, iar poloboacele vărsau valuri de vin şi de rachiu amestecîndu-se cu noroiul de pe jos şi răspîndind un miros pătrunzător ce înţepa nările.

— Ia uite, măi, cît cresc Arişul ! striga Simeon Bostan, fluturînd barda deasupra capului, iar după el, îndemnînd pe ceilalţi, veneau val-vîrtej Petru Manciu din Rîul-Mare, Pascu din Cîmpeni şi Ursu Gomboş din Vidra, chiuind ca la rezbel.

Nu era chip să mai stea cineva împotriva năvalei care se dezlănțuise. Slujitorii călări ai lui Bozniak și Patrubani, văzînd că se îngroașe gluma și nu mai pot ține piept mulțimii, se făcuseră nevăzuți, socotind, se vede treaba, că pentru puțină simbrie ce-o primeau, nu erau îndatorați să-și lase oasele pe acolo. Înștiințat despre răzmerița din tîrg, administratorul domeniului împărătesc de la Zlatna, George Devai, care se afla în-tîmplător în Cîmpeni, a trimis în grabă după gornici, dar nu s-au înfățișat decît doi, și nici aceștia n-au îndrăznit să înfrunte fierberea poporului, spunînd :

— Domnule dragă, noi în tîrg nu mergem că sînt adunați acolo crișenii, mogoșenii, muntarii și mulțime de oameni de prin alte părți ; sînt înverșunați și de vom încerca să le stăm împotrivă cu puterea, ne toacă în cap !

Acum, după ce nu mai rămăsese nici o butie întreagă și băutura curgea pe marginea drumului în și-roaie, oamenii îndîrjiți au vrut să pornească mai departe.

— La pivnițele lui Patrubani ! a răcnit o dată Petru Mănciu, făcînd semn cu securea spre o parte a tîrgului.

— Hai ! au răspuns cei tineri, iar în văzduhul limpezit glasul lor a răbufnit ca un tunet.

— Stați, feciori ! a strigat atunci Dumitru Todea, primarul din Rîul-Mare, sărind în fața mulțimii și cău-tînd s-o potolească. Aici sîntem în drept, că tîrgul e al nostru, dar să pornim să călcăm casă străină, nu-i cinstit și nici cu cale. Cît a fost e destul ! Le-am tăiat, gîndesc, pofta negustorilor să mai vină la tîrg cu beutură proastă și să ne calce sub picioarele cailor. Ajunge, acum odată !

Oamenii i-au dat ascultare, oprindu-se pe loc, nehotărîți. Unii erau prea înfierbîntați ca să fie domo-

liți cu îndemnurile chibzuinței, dar cei mai mulți, privind-se în ochi, s-au înțeles și mulțimea, încet-încet, s-a risipit, luînd fiecare drumul întoarcerii acasă.

După învălmășagul care se stîrnise, nu mai era chip să se țină tîrgul. Moții și-au încărcat ciuberele, mocanii și-au strîns burdufurile de brînză, crișenii și-au adunat de pe jos oalele cîte nu se spărseseră, roțile rămase nevîndute și lîngurile de lemn care pluteau deasupra bălților cu vin, apoi pe drumurile muntelui s-au împrăștiat, asemenea norilor care se fugăriseră pe deasupra vîrfurilor de piatră, lăsînd în urma lor cerul senin.

Muntenii călcau cu pasul lor apăsător, obișnuit cu urcușul, numai vitele parcă mergeau cu picioarele împleticite, ca și cum n-ar mai fi cunoscut calea spre casă. S-a întîmplat atunci că vacile și boii, rămași fără pază în răstimpul răzmeriții, porniseră să se adape din șanțurile cu băutură și plăcîndu-le pesemne gustul vinului se ametiseră cumsecade. O vițea pe două cărări se mai oprea din cînd în cînd să soarbă o înghițitură, apoi simțind joarda pe spinare o lua la goană, în linie frîntă, mugind a veselie.

— Uite, mă, s-a îmbătat Codalba ! a strigat Iacob Zăhuț și, cu toată fierberea prin care trecuse, a pornit să rîdă, ceea ce moțului nu i se întîmplă prea des.

S-ar fi părut că răzmerița din Cîmpeni s-a sfîrșit cu petrecere și cu haz. Dar n-a fost așa, căci a urmat judecata.

Bozniak și Patrubani, arendașii cîrciumăritului au pornit într-un suflet la Sibiu, să spună domnilor de la tezauriat că ei se lasă păgubași de arendă și nu rămîn mai mult într-o țară, unde poporul e lăsat să-și facă de

cap, iar un negustor cinstit nu mai poate fi sigur nici pe marfă, nici pe viața lui. Guvernatorul Ardealului, baronul Brukenthal, a dat poruncă așadar tribunalului din Aiud să trimită doi sau trei judecători la Zlatna, care împreună cu funcționarii domeniului regesc să alcătuiască așa-zisul *for dominal*, să prindă pe autorii rebeliunii, să-i cerceteze în modul cel mai aspru ca să descopere pe complici și, în sfârșit, să-i pedepsească fără întârziere, în așa fel ca să fie pildă pentru toți ceilalți.

Douăzeci și trei de primari și jurați din munții Abrudului au fost ridicați de acasă și trimiși în fața judecății. Alcătuiind pomelnicul lor, George Devai, provizorul domeniului din Zlatna, a adăugat cu mîna lui un nume care lipsea : Ursu Nicula. Judecătorul Iosif Wentzel, venit de la Aiud, a răsfoit prin dosare și a încercat să pară mirat :

— Nu-i nici o dovadă că acest Ursu Nicula ar fi luat parte la răzmeriță. S-ar părea că nici n-a fost de față.

— Se poate — a răspuns Devai, dar e un instigator primejdios, care cutreieră satele și îndeamnă poporul la răscoală ! A strîns bani de la oameni și a fost de trei ori la Viena cu plîngerii împotriva noastră. Chiar dacă nu s-a arătat în ziua aceea la Cîmpeni, înverșunarea mulțimii răzvrătite e isprava lui ! El i-a îndemnat pe iobagi să-și ceară drepturile. Auzi, dumneata, iobagi și drepturi ! Autorul moral, domnule judecător, primește aceeași pedeapsă ca și făptuitorii, legea e limpede, trebuie să dăm exemplu !

Mult era zorit domnul provizor Devai să împartă pedepse și să dea pilde de asprime, dar pe Ursu Nicula nu a ajuns să pună mîna. Iobagul drumar cunoștea cu ochii închiși ascunzișurile pădurii, potecile neștiute, pa-

turile de frunză pe care pașii călcînd nu se aud, adîncurile de peșteri unde nici jivinele nu pătrund. Muntele prieten îl păzea, iar oamenii îl adăposteau în taină la vatra lor, ferindu-l de iscoade. Ceilalți au fost însă prinși și osîndiți la pedepse grele. George Buzgar, Petre Toma Capră, Iacob Zăhuț, Ilie Garcea, Avram Schiopul și încă zece au primit de la trei luni la doi ani închi-soare, iar pe deasupra cîte douăzeci și cinci pînă la o sută de bețe. Cinci din ei : Dumitru Todea și Petru Manciu din Rîul-Mare, Simeon Bostan și Andrieș Pascu din Cîmpeni, Ursu Gomboș din Vidra au fost osîndiți la moarte. Asupra acestora a căzut vina cea mare, pentru că, spunea sentința : „au agitat poporul și la alte ocaziuni, au ținut consfătuiri secrete și au pus contribuții ca să trimită împuterniciți la Viena“.

Lui Dumitru Todea i-a revenit dintre toți osînda cea mai crîncenă : mai întîi să fie schingiuit, pentru a-i arăta pe ceilalți făptuitori, apoi să i se taie capul, iar trupul să se despice în patru și să fie ridicat în țepe la răsîntia drumurilor. Aceasta îi era răsplata pentru că în ziua răzmeriții izbutise să domolească mulțimea înfierbîntată !

Nici paguba arendașilor n-a rămas uitată. Locuitorii satelor Rîul-Mare, Vidra, Cîmpeni și Bistra, fie că fuseseră, fie că nu fuseseră la tîrg în ziua aceea, s-au văzut siliți să plătească opt mii șapte sute de fiorini pentru buțile sparte și băutura ce se vărsase.

La plîngerea acelor trei sate și din mila drămuită a împăratului — care era mai mult teama de a nu da apă la moară altor tulburări — pedepsele cu moartea au fost strămutate în temniță pe viață, dar de plata banilor nimeni n-a fost iertat.

Iar pe la șezători, în serile de iarnă, feciorii de prin sate cântau aleanul celor înmormîntați de vii în temnițele împărăției :

*Foaie verde lobodă
Toată lumea-i slobodă,
Numa' eu sînt la prinsoare
Cu ferele de picioare.
Și ferele-s ruginite,
Picioarele putrezite.*

PE JOS, PÎNĂ LA VIENA, ÎN CĂUTAREA DREPTĂȚII

Casa lui Horia era în crîngul Feregetului. Meșterul care-o durase, Horia însuși, se pricepuse s-o încheie zdravăn din trunchiuri de brad cioplite cu securea ; dar coliba era săracă și nu cuprindea decît o tindă lipită pe jos cu lut, unde se afla cuptorul, apoi odaia de locuit, în care se păstrau cercurile de lemn și uneltele văsăritului. Pe patul de scînduri, o pănură mișoasă ; pe lavițele de lîngă perete, nici o velință, pe poliță, deasupra cuierelor în care spînzurau ulcele lunguiete, erau rînduite cîteva blide de pămînt și patru talere de cositor. Casă de om sărman, casă de om necăjit, casă de om plecat mereu pe drumuri.

Pe grinda cea mare din față, bărdașul știutor de carte își cioplise numele în adînc cu slove de Psaltire¹. Era numele lui și nu era. Taică-său îl botezase la naștere Vasile, dar pentru că băiatul cel dintîi îi murise cu zile, să nu i se prăpădească și cel de-al doilea, îi schimbase numele, așa cum era obiceiul pămîntului. I-ă zis Ursu : Vasile Ursu Nicula. Mai tîrziu, cînd a prins a crește fecior în putere, arătîndu-se dibaci la văsărit și meșter în cîntece, oamenii l-au poreclit Horia, fiindcă în graiul moșilor *a hori* nici nu înseamnă alta

---

¹ Nicula Urs. (n.a.)

decît a *doini* din gură ori cu fluierul. Horia avea glas bun şi cînta cu pătrundere, iar multe din doinele lui le născocise singur, căci mintea îi era isteată şi în inima lui găseau răsunet toate tăinuitele dureri ale lumii. Acum, cînd se apropia de amurgul vieţii, purtînd la tîmple cenuşa a cincizeci şi patru de ani de amărăciuni, călătorul atîtor drumuri zadarnice cînta mai rar, dar în ochii lui cu luciri de oţel călit ardea aceeaşi flacăra vie şi aceeaşi nepotolită dorinţă de fapte îndrăzneţe.

Era o dimineaţă neguroasă de toamnă tîrzie. Horia, ca de obicei, lipsea de-acasă. Aflase că oamenii stăpînirii îl caută cu poruncă să-l prindă şi să-l închidă şi de vreun an încoace era mai mult pe drumuri decît lîngă ai lui. Poate şi din pricina aceasta femeia lui, Ilina, plecase de mai multă vreme la neamurile ei din Călata, şi luase cu dînsa pe băiatul cel mic, Luca. Ilina îşi pusese în gînd să ierneze acolo ; la drept vorbind, cu viaţa pe care o ducea Horia, nu se prea împăca.

Rămas aşa singur acasă, feciorul cel mare, Ion, care împlinise optsprezece ani şi se deprindea cu scaunul de văsărit, dovedindu-se la lucrul lemnului şi la cîntec tot atît de dibaci ca şi taică-său, în dimineaţa aceea tăia cu horjul gardina unui fund de ciubăr, aruncînd din cînd în cînd priviri îngrijorate spre gardul de nuiele care înconjura ograda. Ştia el că iscoadele domnilor umblă după taică-său să-l prindă. O ceaţă cenuşie se destrăma printre vîrfurile fagilor, amestecîndu-se cu fumul răzleţ al caselor răspîndite pe coastă. Apoi lătratul unui cîine a sfîşiat tăcerea pădurii. Ion Horia s-a uitat prin ochiul ferestrei dinspre ogradă şi i s-a părut că zăreşte o umbră de om.

— Vasile Goia, birăul din Vidra ! a spus Ion, ca pentru sine.

Primarul aiesta nu-i plăcea lui Ion și-l bănuia că umblă cu gânduri rele. Știa că e om apucător, slugă plecată a solgăbirăului Komaromi și neînduplecat la strângerea birurilor, pentru care nu dădea descărcare niciodată. N-ar fi fost de mirare să fi venit însoțit de gornici, ca să-l prindă pe taică-său cu vicleșug. Era, oricum, o coadă de topor de care trebuia să se ferească. Noroc că-l găsisese singur.

— Taică-tău nu-i acasă ? a întrebat Vasile Goia, după ce Ion Horia a deschis ușa de la tindă și s-a arătat pe prag, cu rîndeaua în mînă.

— Nu-i. N-a mai dat pe-acasă de-o săptămînă. Dumneata știi că umblă mai mult pe drumuri.

— Știu, dar gîndeam că s-a nimeri să-l găsesc. Aveam cu el o vorbă — a grăit Goia trecînd nêpofțit pragul casei, pentru a se încredința singur de spusele lui Ion.

Flăcăul dădu din umeri, parcă ar fi vrut să zică : „Treaba dumitale“ — și se apropie de scaunul de văsărit vâzîndu-și de lucru.

Gura cu buze groase a primarului din Vidra se strîmbă într-un rînjel, care nu era de om :

— Voiam să-l întreb, numai așa, de cînd se știe Nicula Urs iertat de dări și de lucrul ce-l datorează ?

— Cum vine asta ? întreabă Ion Horia, întorcînd capul și privindu-l peste umăr.

Vasile Goia scoase o țidulă din șerpar și se încruntă, prefăcîndu-se că citește.

— N-a plătit nici un crețar din darea ăstui-an și mai are de cărat cinci stînji la Zlatna, după însemnarea judeului care ține socoteala.

— Noi n-avem vite de tras și nu s-ar cere să facem cărăușie. Dar ce-și bate capul birăul din Vidra cu da-

torințele lui Nicula Urs din Albac ? a încercat să abată vorba Ion Horia.

Vasile Goia a mai rînjit o dată :

— Am fost trimis de măriia-sa domnul Komaromi să fac cercetare.

— Mare cinste pentru bietul taica ! a zis flăcăul în batjocură. Mi se pare mie că ai venit numai ca să-i cauți nod în papură. Noi darea am plătit-o, în mîna birăului din Albac, încă de as'vară.

— Dovadă aveți ?

— Dovadă ? Dacă i-a dat vreo dovadă, o poartă taica în șerpar. Apoi, tocmai pe dînsul l-ați aflat atît de nepriceput, să-i mai cereți darea încă o dată ?

— Te pomenești — îi tăie vorba Vasile Goia — că și stîinjenii i-o fi dus la Zlatna, tot fără dovadă ?

— Ba nu, pe-aceia i-oi căra eu, cu vitele vecinilor, măcar că sînt mai mulți cu trei decît în apul ce-a trecut.

— Hm ! Numai una știți voi, să cîrțiți împotriva poruncilor stăpînirii. Așa a-ți făcut și la Cîmpeni, ațîțind oamenii să strice și să prade...

— Taica n-a fost de față.

— N-a fost... S-o creadă cine-o vrea !

Vasile Goia stătu în cumpănă, cînd pe o cizmă, cînd pe alta, dădu să plece, apoi se întoarse înspre flăcău, legănînd cuvintele :

— Voiam să-i mai spun, prietenește, să nu se mai amestece unde nu-i fierbe oala. Să nu mai stîrneasce oamenii la rele, să se astîmpere, că se primejduiește și pe el și nu le face bine nici la alții. Gornicii umblă să-l prindă și o să sfîrșească în temniță. Ba și mai rău, s-ar putea să-i sufle vîntul pe sub picioare.

— Să i-o spun, cînd l-oi întîlni — i-a întors vorba peste umăr Ion Horia, cu o undă de batjocură în glas.

Birăul se învîrte pe călcîie, vrînd să plece, apoi iar se răzgîndi și mai aruncă o vorbă cum ai arunca o piatră în fîntînă :

— Am auzit că iar se pregătește să plece la împăratul, cu plîngerile răzvrătiților de la Cîmpeni. Trage și el nădejde, ca spînul de barbă...

— Eu nu știu — a răspuns, încruntat, băiatul. O pleca, dacă va fi de lipsă, că drumul îl cunoaște.

Vasile Goia rînji cu gura strîmbă :

— Apoi să umble pe unde o ști, iar cînd s-o întoarce, ne-om mai vedea noi, să-l întreb de sănătate.

A luat-o din loc repede, cu căciula pe-o sprînceană, dar lui Ion Horia i se păru că zărește, la marginea crîngului, alte două umbre, care s-au desprins din`ceață și l-au urmat peste cîmp.

Horia s-a întors acasă o dată cu noaptea. Era înnegurat ca vremea de-afară și cu gîndurile departe. S-a trînit îmbrăcat pe laviță, cu fața în sus, privind spre grindă și n-a spus nici un cuvînt. Băiatul a rămas în picioare, neîndrăznind să-i tulbure tăcerea. Într-un tîrziu, taică-său a întors ochii spre el :

— Ai să-mi spui ceva ?

— A fost pe-aici Vasile Goia.

Horia a sărit în picioare ca ars.

— Cînd ?

— Azi dimineată.

— Și ce căuta ?

— Gîndesc că nu venise să te roage să-l iei cu dumneata la Beci ¹. Zicea că n-am plătit darea și mai avem de dus cinci stînji de lemne la Zlatna... Vorba vine ! Îmi pare că adusese cu el doi gornici. Poate voia să te prindă...

---

¹ Numele vechi al Vienei. (n.a.)

— O să-l prindă pe naiba ! a mormăit Horia, scăpînd o sudalmă printre dinți. Eu, mîine-n zorii zilei, îs pe drum.

— Merge și badea Cloșcuț ?

Horia a răspuns cu glasul umbrit de-o înciudată părere de rău :

— Ba. Nu poate merge. Îl țin alte nevoi pe loc. Mă lasă singur și nu-mi vine la-ndemîină. Cloșca îmi era ȃrtacul cel mai de nădejde. Nici pe Dumitru Todea nu-l mai am. S-a împlinit anul de cînd stă la închisoare și nimeni n-are grija lui. M-am înțeles acum cu Petru Nicula din Vidra, cu Toma Pătruț, pe care l-au ales mușcanii și cu Vasile Badorci din Ofenbaia. Pornim tuspatru, pe drumuri deosebite, înainte de răsăritul soarelui, și ne întîlnim luni dimineața la Partoș. Să fie într-un ceas bun !

Nu mai era mult pînă să se crape de ziuă. Ion s-a dus să lege cîinele lîngă poarta ogrăzii și Horia s-a întins pe marginea patului, cu mîinile împreunate sub cap, încercînd să ațipească oleacă. Sub camița vetrei ardea mocnit un butuc noduros de stejar, peste care dădeau flacără și mireasmă de rășină niște crengi uscate de molift. Para lor își arunca lumina pe vîruiala afumată a pereților și cîteodată licărea mai vie în smalțul blidelor, în ulcele și în strălucirea talerelor de pe poliță. Ion se întorsese de afară, pusese încuietoare la ușa tindei și acum rămăsese de strajă pe marginea vetrei, cu ochii pironiți în pîlpîirea focului, să-l trezească pe Horia dacă ar fi fost să dea cîinele vreun semn.

Încă nu se luminase de ziuă cînd Horia era în picioare. Și-a răcorit obrazul cu apă rece, s-a îmbrăcat, a legat gura desagilor cu baierile de lînă și era gata să pornească. Se pregătise ca un călător obișnuit cu drumul lung. Sub ȃndra neagră, înflorită cu tîvituri vinete,

care îi venea pînă mai jos de genunchi, îmbrăcase pieptar alb din piele de oaie, strîns pe trup, își pusese căciula miștoasă pe sprînceana dreaptă și încălțase cizme cu carîmbi moi și țintuite pe talpă. În chimirul de piele roșie, bătut cu bănuți de alamă, purta o merindară vîrgată, țesută în trei colțuri, cuțitul cu prăsele de os, vîrît în teacă, și punga cu banii de cheltuială pentru drum. Oamenii din cele nouă sate, de la care avea împuternicire : Rîul-Mare, Vidra, Cîmpeni, Bistra, Mușca, Ofenbaia, Bucium, Abrud și Cărpiniș strînseseră treizeci și cinci de fiorini. Erau puțini, dar îi ajungeau. Merindea pe trei zile i-o pusese în desagi muierăa lui Cloșca, Marina. Plîngerile scrise ale muntenilor le-a vîrît în sîn, sub cămașa cusută cu arnici ; erau scrise cu vorbe colțuroase, pe romînește, cu slove chirilice și trebuiau îmbrăcate în haină nobilă, latinească, să le priceapă împăratul.

La Partoș s-a întîlnit cu apa Mureșului. Ceilalți ortaci îl așteptau. Era drumul pe unde trecuse odată, pribeag, după înfrîngerea de la Mirăslău, Mihai-vodă Vițeazul, un altul care se încrezuse în cuvîntul unui împărat. Dar Horia nu citise în cronici nenorocirile altora, el nu cunoștea decît povestea întunecată a suferințelor celor mulți pe care n-o scrisese încă nimeni. Plutașii din Partoș se pregăteau să pornească în jos, pînă în Țara Ungurească, purtînd grunjii de sare aduși de la Uioara și Ocna Mureșului. Bucuroși s-au învoit să ia cu ei pe Horia și pe-ai lui, pînă la Macău, pe țărmul Tisei, fără nici o plată. Ba le păruse și bine să-și afle ortaci la un drum atît de lung sub vînturile și negurile toamnei.

Mureșul, sporit cu prisosul ploilor de toamnă, venise mare și tulburat de la un mal la altul, năvalnic cum nu era de obicei. Dar încărcăturile plutitoare se așezaseră pe sforul apei și coborau liniștite lăsînd în urmă o dîră.

de fum. Oamenii aprinseseră focul pe vetrele de piatră, lipite cu pământ, la care își încălzeau mîncarea și își dezmoreteau mîinile, în lungul drumului către pustă. Horia, stînd în fața focului, și-a adus aminte de un cîntec vechi și a început să doinească :

Murăș, Murăș, apă lină...

Privea cum gonesc valurile ca o unduire fără sfîrșit și se gîndea la curgerea fără istov a vieții. Așa trec undele anilor la vale și se duc să se verse într-o apă mai mare. Își amintea de copilăria lui, de vîrsta fragedă la care începuse să rătăcească de-a lungul și de-a latul țării în căutarea unui dărab de pită neagră, vînzîndu-și ciuberele prin tîrguri, umblînd din cătun în cătun, din sat în sat, cum făceau toți ciubărarii muntelui. Cum era zisa cîntecului :

*Primăvara la Șiria,
Și-n spre iarnă la Ilia...*

Se întoarcea apoi acasă pentru a porni iarăși, din Zaránd pînă în inima Banatului și de la Turda pînă în țara Bihariei... Se însurase tîrziu, după treizeci de ani, cu o fată din Călata și se așezase într-o vreme la Ciucea, pe malul Crișului, în casa unui unchi al nevestei. Dar n-a izbutit să rămînă nici pe-acolo mai mult de-un an. L-a fost pîrît Petru Brudașcă, birăul, că asmuță oamenii și prea des stă printre ei să-i întrebe una și alta. Într-o zi a și venit poruncă de la varmeghie ¹ și l-a gonit înapoi la Albac. Aici îl luase pe lîngă dînsul Dumitru Todea, un primar altfel decît alții. Văzîndu-l isteț, umblat prin lume, cu tragere de inimă pentru nevoile oamenilor, îndrăzneț și cu puțină știință de vorbire nemțească, albăcenii l-au ales ca împuternicit al lor în jude-

---

¹ Prefectura județului. (n.a.)

cățile ce-aveau cu domnii pe la Zlatna și Abrud. L-au căutat apoi cu pricinile lor cei din Cărpiniș, cei din Bucium, cei din Vidra și din alte sate, și așa s-a făcut că de la o vreme, în loc să vîndă ciubere, bătea drumurile cu plîngerii.

Horia a rîs în gîndul lui, găsind alăturarea ciudată. Ciuberele erau ale lui, dar plîngerile erau ale tuturor. Nu se potriveau. Cînd te trudești numai pe seama ta, te cuprinde uneori un fel de scîrbă, văzînd cîtă oste-neală se risipește pentru atît de puțină răsplată ; dar cînd îți încordezi puterile pentru mai mulți, și te silești pentru cei care suferă ca și tine, parcă îți crește sufletul și prinde aripi, purtat de nădejdea că-ți va fi dat să îndeplinești o faptă mare... Apa învolburată a Mureșului purta parcă pe unda ei călătore, tot mai departe, gîndurile iobagului drumar.

De la Macău înainte începe pusta maghiară, cîmpie întinsă și fără hotar, pierzîndu-se pînă în zările pe care ochiul nu le poate cuprinde. Horia și ai lui și-au luat rămas bun de la plutași, mulțumindu-le încă o dată pentru îngăduința lor, și-ă înfundat căciula pe urechi și a pornit să înfrunte pe jos depărtările, în pas cu tovarășii de drum. De-aici încolo începea greul. Bătea un vînt vrăjmaș peste țarinile puste, abia ici-colo se zărea întins spre cer brațul unei cumpene de fîntîni și arareori o trîmbă de fum prevestea în zare apropierea unui sat sau a unui sălaș de păstori. Drumeții dormeau noaptea prin cîmpiile de cucuruz desfrunzit, pe loze uscate de curcubete și se trezeau înainte de ivirea zorilor cu umerii înălbiți de brumă.

Zece zile de-a rîndul au mers pînă în cetatea Budei, apoi încă o săptămînă, de-a lungul Dunării, pînă au ajuns în marginea Vienei. Se împlineau patru săptămîni și patru zile de cînd plecaseră de-acasă. Horia

cunoștea drumul de la bariera Simmeringului pînă la palatul împărăției ; era a patra oară cînd se oprea cu desaga pe umăr, la porțile reședinței împărățești. Ofițerii l-au recunoscut și și-au adus aminte de el ; un iobag în ținută nu era un oaspe obișnuit la curtea Habsburgilor.

Călătorii veniți de atît de departe după dreptate păsiseră cu stîngul. Împăratul era plecat de-acasă. Pornise în ajunul Crăciunului la Roma, să pupe papucul Papei, și n-avea să se întoarcă prea curînd. Erau multe de văzut în Cetatea Eternă și destule treburi încurcate de lămurit cu conclavul cardinalilor lui Pius al VI-lea. Apoi slujbele care încep la Crăciun în biserica lui Sîn-Petru nu mai sfîrșesc pînă la Paști.

După ce s-au despărțit de slugile împărățești, oamenii noștri au ținut sfat în de ei, sub poarta de fier a palatului imperial.

— Ce ne facem, firtaților ? a întrebat Petru Nicula, scărpinîndu-se după ureche, ca omul supărat cînd nu merg lucrurile după cum le plănuise.

— Om adăsta — a spus Horia, încruntînd din sprincene, că alt nici n-avem ce face.

Așteptarea nu-i însă numai pierdere de timp, ci merge pe cheltuială de bani ; iar Horia, cu toate că ținuse zîmții fiorinilor cu dinții, nu mai avea în șerpar nici douăzeci. Oricît s-ar socoti moțul de cruțător, erau prea puțini ca să-și fi dus traiul cu ei pînă în primăvară. Dar omul destoinic nu se pierde nicăieri, nici chiar într-un tîrg de o mie de ori mai mare ca Abrudul. #

— Om cerca și om vedea — a adăogat Horia. N-om să mînem noi pe-aici pieritori de foame. Mai dăm față și cu alți oameni !...

Horia nu era șovăitorul care să se lase biruit de piedicile ce-i ieșeau în cale. Nu se întîlnea acum cu cea

dintii, și știa prea bine că nu va fi nici cea din urmă. Viața nu-l răsfățase. Nu-i dăruise nici o fărîmă de noroc de-a lungul anilor ce-i ninseseră tîmplele. Bizuindu-se numai pe puterile lui, răzbise printre încercările soartei, așa cum își croiește loc apa muntelui peste pragurile de piatră care-i stau împotrivă. Firea lui dîrză ascundea în adînc acea neistovită încordare de voință a omului hotărît să ajungă cu orice preț la îndeplinirea faptei ce și-a pus în gînd. Graba nu-i era în obicei, după cum nici așteptarea nu-i risipise nădejdlile. În inima căruntului nu mai ardea văpaia tinereții și nevoile îl învățaseră să-și înfrîneze neastîmpărul, dar cu atît mai fierbinte se păstra jeraticul simțirii lui sub cenușa răbdării care-l păzea să nu se stingă. Apoi mai era ceva ; Horia își simțea pe umeri o mare răspundere și fiindcă avea sufletul cinstit, trebuia s-o ducă pînă la capăt. Oamenii din nouă sate de iobagi oropsiți își puseseră încrederea în destoinicia lui, și pentru nimic în lume n-ar fi putut să ia calea întoarsă și să spună : „Fraților, ne ostenirăm picioarele degeaba pînă la Beci... Împăratul e plecat de-acasă“...

— N-am nimerit-o, Ursule — spuse Toma Pătruț din Mușca, cel mai tînăr din cei patru, oftînd cu gîndul la copii și la nevasta rămasă în dricul iernii să se lupte singură cu nevoile. Cine are aici grija noastră ?

Horia i-a înțeles oftatul și i-a răspuns cu blîndețe :

— Te gîndești la ai tăi, Pătruțule, știu io. Cîți îs ? Trei prunci răsăriți și cu muierea patru ; femeie de nădejde, o cunosc, nu-și pierde firea. Dar oamenii care ne-au trimis ? Nu-s mai mulți ? Ia numără-i ! Și nu ni-s frați ? Te-ar răbda pe tine inima să te-ntorci în Mușcata, cu mîna goală ?

— Se vede treaba că împăratul aiesta bate drumurile ca și noi — spuse în glumă Petru Nicula.

— Numai că nu tocmai așa — aduse vorba, rîzînd amar, Toma Pătruț — că el nu merge pe jos. Îl poartă în caleașcă de aur, pe perne de mătase, șase armăsari înaintași, iar noaptea nu doarme, ca noi, în cucuruze...

— Apoi, nu veți fi vrînd să umble în opinci ! zise Horia.

Ningea ușor pe străzile posomorîte ale orașului. Fulgii mari și albi ca puful de gîscă abia atingeau calupurile de piatră cenușie și se topeau în zloata prin care pașii apăsați ai iobagilor lăsa u rme. Trecătorii, mai mulți în preumblare decît grăbiți după treburi, se uitau nedumeriți la cei patru drumeți pletosi, întrebîndu-se, în gînd, din ce colț de lume veneau, în strai ele lor aspre de culoarea pămîntului ? Din cînd în cînd, un fiacru lăcuit trecea în trapul greoi al cailor bine hrăniți, dar cocișul de pe capră își vedea de treaba lui și nu privea în lături.

— Și-acum, încotro ? a întrebat Petru Nicula, privind șirul clădirilor, de o parte și de alta a străzii, ca și cum ar fi căutat o ieșire din desișul unei păduri fără sfîrșit.

Horia s-a oprit sub streășina unei porți cu îngeri ciopliți în piatră, și la adăpost de ninsoare, a scos din buzunarul de piele al șerparului o țidulă împăturită în patru. A desfăcut-o cu grijă și a murmurat ca pentru sine :

— *Rotenturmstrasse, Nummer Zwei...*¹ Apoi cu glas tare : Mergem mai întîi la domnul notar Enyedi.

Toma Pătruț l-a privit pe Horia cu o uimire în care parcă începuse să licărească o scînteie de nădejde :

— Domnul notar ?

---

¹ Strada Turnului Roșu, numărul doi. (n.a.)

— Enyedi — a spus încă o dată Horia.

— Te cunoaște ? Ne-ar putea fi cumva de folos ? aruncă Petru Nicula două întrebări deodată.

— De-a bună seamă — răspunse Horia, împăturind țidula și vîrînd-o la loc în șerpar. Împăratul însuși m-a îndrumat la dumnealui, data trecută...

— Mare om trebuie să fie domnul notar, dacă știe și împăratul unde stă cu casa ! s-a mirat Toma Pătruț. Horia a rîs.

— Nu, Pătruțule, însemnarea mi-a dat-o un beamtăr¹ de la cancelaria cea mare a împărăției. I-am povestit împăratului cum m-am priceput necazurile noastre și împăratul, după ce m-a ascultat, mi-a spus : „Urs Nicola, voi aveți dreptate, dar iată ce trebuie să faceți. Duceți-vă la notarul Ștefan Enyedi, e un om al meu de încredere, să vă scrie cum știe el, după lege, toate cîte mi le-ai arătat prin viu grai“. Apoi a zîmbit : „Avem și noi rînduielile noastre“...

— Și ai fost ?

— Fost.

— Și ți-a scris jalba ?

— Scris. Împăratul știe ce ne doare și a trimis poruncile sale în țară, dar după cum văzurăți, domnii noștri au avut grijă să le dosească.

— Și-acum va trebui s-o luăm de la început ?

— Cam așa.

Locuința domnului notar era chiar la începutul străzii numite a Turnului Roșu. Acest Ștefan Enyedi se nimerise, din întîmplare, un om mai cumsecade. Era de felul lui de prin părțile Aiudului, după cum îl arăta numele, ba știa bine și romînește. Copilărise pe cîmpie, la poalele Munților Apuseni și văzuse cu ochii lui traiul necăjit al iobagilor, în anii cei dintîi ai învă-

---

¹ Funcționar, slujbaş. (n.a.)

țăturii care avea să-l ducă pînă la școlile înalte de la Viena. Iar ceea ce nu putuse atunci să înțeleagă, sau după atîta trecere de vreme uitase, ajunsese să cunoască din spusele lui Horia. Cercetător pătimaș al istoriei și dreptului mai aflate și altele din cărțile pe care le adunase în cuprinzătoarea bibliotecă, alături de actele și documentele frumos rînduite în dosarele cu șnur negru-galben. El știa acum că oamenii aceia din munți fuseseră odată apărători ai cetăților și ai frontierelor, pînă cînd holdele și pădurile lor au fost dăruite nemeșilor și bisericilor, iar din ostași viteji și țărani liberi ajunseseră a fi iobagi fără pămînt și fără libertate.

Cîntărindu-l pe Horia, cu cîtă istețime de minte le pătrunde pe toate și cu cîtă dîrză stăruință poartă plîngerile alor lui, ajunsese să-l prețuiască, și îi asculta cu multă bunăvoință păsurile, învoindu-se să-i slujească drept tîlmaci, fără nici o plată. Nu s-a mirat prea mult văzîndu-l din nou la ușa lui, împreună cu ortacii, și i-a poftit în cancelarie, agrăindu-i cu o privire prietenească pe deasupra ochelarilor înrămați în aur. Era un bărbat trecut de amiaza vieții, înalt și ciolănos, impunător altminteri, dar cu glas subțire, ca al unui prunc.

— Nicula Urs, iar ai venit !

Nu era dojană, mai mult un fel de-a glumi. Horia a scos din sîn jalbele și le-a pus pe biroul notarului, alături de un maldăr cu alte hîrtii șnuruite :

— Iar.

— Alte necazuri ?

— Altele, și cam aceleași ; dar de data aiasta am pășit în gol.

— Știu. Înălțimea sa împăratul Iosif e dus la Roma.

— Dus.

— Și-acum ce-aveți de gînd să faceți ? a întrebat notarul.

— Om adăsta — a repetat Horia vorbele spuse lui Petru Nicula.

— Unde-ați tras ?

— Nicăirea. Drumul cel dintâi l-am făcut la măria-ta. Gîndesc însă că ne-om duce tot la „Trei stejari“, unde am mas și mai-anul. Domnul Hans Kunz e un neamț de treabă și nădăjduesc să ne învoim cu plata. Poate ne-o găsi dumnealui ceva de lucru, că meșteșugul ni-l cunoaștem noi de-acasă...

— Îi voi scrie, să-l mai descînt și eu, că are cu mine oarecari treburi de negustorie. E cam în urmă cu dările... După ce vă veți rostui, să vă întoarceți la mine, să stăm de vorbă.

— Că vreme avem, mulțam împăratului, destulă ! a încheiat Horia, cu un zîmbet abia simțit în colțul buzelor lui subțiri.

Au pornit din nou cei patru iobagi să măsoare ulițele Vienei. Umbrele ușoare ale serii coborau peste oraș. Încetase ninsoarea și cerul începea să se însenineze. Ici-colo, printre firele de nori destrămate ca o scamă, tremurau pîlpîiri de stele. Altele se zăreau sclipind în ferestrele caselor cu acoperișul alb. Erau luminile brazielor încărcăți de podoabe în cinstea sărbătorilor. Glasuri limpezi de copii se auzeau ca de pe alt tărîm : *O, Tannenbaum ! O, Tannenbaum !*¹ Lume întîrziată mai zăbovea în Hohemarkt, după cumpărături. Sub bolta unui gang ferit de vînt, la o tarabă deasupra căreia atîrna un felinar cu pereți de foiță roșie, un neamț cu pipă lungă și pană la pălărie vindea jucării. Pe o tăblie de lemn proptită într-un picior și vopsită în alb, scria cu frumoase litere înflorate : FRÖHLICHE WEIH--NACHT² ! iar neamțul, scoțîndu-și din cînd în cînd pipa

¹ O, brad frumos ! O, brad frumos ! (n.a.)

² Sărbători fericite. (n.a.)

din gură și pălăria din cap, își îmbia marfa cu un glas nazal și puțin cam răgușit :

— Die schönsten Spielzeugen von Tirol ! ¹

— Ia uite, Ursule ! a zis Petru Nicula, oprindu-se din mers în dreptul tarabei negustorului tirolez. Mi se pare că minunății de-aiestea ne-am pricepe să cioplim și noi la scaunul de văsărit !

Jucăriile neamțului ieșiseră de-a bună seama din mâinile unui meșter lemnar. Erau tot felul de născociri dibace : o moară de vînt care își mișca aripile, purtată pe-un căruț ; o paiată care dădea din mâini și din picioare cînd trăgeai de sfoară ; un joc cu popice de-o schioapă și bile ca merele ; un scrînciob ca pentru pui de mîță ; o vîrtelniță care făcea un zgomot ca grindina cînd cade pe șindrilă ; o casă cît un mușuroi de furnici ; un mierloi, care nu-ș-ce-avea în gușă, că fluiera ca-n pădure ; ursuleți cu belciug în nas și veverițe mîncînd nucă ; roabe, cărucioare, leagăne, o gospodărie întreagă, cît s-o ții în palmă, și o mulțime de alte lucruri închipuite dinadins pentru bucuria copiilor. Horia a intrat în vorbă cu negustorul și, mai prin semne, mai în nemțește, l-a întrebat dacă n-ar primi spre vînzare și niște *Spielzeugen von Siebenbürgen* ², tot atît de frumoase, pe care el și ortacii lui s-ar pricepe să le mește-rească. Tîrgul s-a încheiat repede și neamțul s-a învoit să vîndă jucăriile pe care aveau să le facă iobagii, cu cîștig pe din două, dacă, bineînțeles, i-or plăcea.

— Să știi că ne îmbogățim, frate Ursule ! a glumit Petru Nicula. Am să-i cioplesc neamțului o moară de apă, cum n-a mai văzut de cînd l-a făcut maică-sa !

Hanul „La trei stejari“ era lîngă căzărnila cele mari din Meidling, în drum spre Schönbrunn. Hangiul, un

¹ Cele mai frumoase jucării din Tirol. (n.a.)

² Jucării din Transilvania. (n.a.)

sas de la Făgăraș, totdeauna bucuros de oaspeți ardeleni, chiar dacă plăteau mai puțin decît alții, i-a primit prietenește, și fiindcă frau Kunz, o femeie atît de mi-loasă pe cît era de grasă, gătea de obicei mai mult decît puteau să mănînce mușteriii birtului, cei patru iobagi se înfruptau din prisosul celor gătite, răscumpărîndu-și tainul cu treburi de-alé gospodăriei. Le-a întins cîte un țol pe prioiurile din odăița de lîngă bucătărie și s-a mulțumit pentru găzduire cu tăiatul celor cinci stînji de lemne pe care îi ținea Herr Kunz în ogradă, pînă la sfîrșitul iernii. Au mai găsit ei de lucru la un dulgher ceh, care pregătea bîrne pentru clăditul caselor în primăvară și nici învoiala cu jucăriile neamțului nu le-a mers în pagubă. Așa au izbutit să se descurce, cu cei douăzeci de zloți din șerparul lui Horia, cu ce-au mai cîștigat pe deasupra, pînă la topirea zăpezilor, și n-au rămas muritori de foame.

Notarul Ștefan Enyedi a mai scris încă o dată suplicile pe latinește, să afle împăratul că poruncile sale nu sînt ascultate ; că birurile se făcuseră mai mari și dijmele tot mai grele ; că iobăgia nu s-a șters și satele nu și-au primit înapoi pădurile, că iobagii au bătut zadarnic drumurile pe la judecățile comitatului ; că oamenii care au fost cu jalbele la Sibiu au fost znopiți cu vîrgile ; că Gavrilă Todea zăcea și acum în temniță fiindcă îndrăznise să se plîngă împăratului.

— Eu însumi, domnule notar, sînt fugar prin păduri de-un an și mai bine — a spus Horia. N-am ucis, n-am tîlhărit, n-am rîvnit la bunul altuia și mă fugăresc gornicii ca pe-un lotru, să mă pună în lanțuri, să mă schingiuiască, să mă spînzure ! De ce, măria-ta, fiindcă umblu după dreptate ? Apoi să nu pui mîna pe săcure ?

Domnul Ștefan Enyedi, măriasa notarul, era om cumsecade, dar nu pînă într-atît încît să asculte fără teamă asemenea vorbe de amenințare. El a încercat să-l domolească pe Horia, spunîndu-i că împăratul are inimă bună, că vrea fericirea popoarelor sale, că va șterge iobăgia din Ardeal, cum a șters-o din Austria și din Cehia, că va da libertate țăranilor, întorcîndu-i la starea liberă de altădată, stăpîni ai pămîntului și ostași credincioși ai împărăției.

Așa vorbea grămăticul cancelariei aulice. Adevărul era că împăratul Iosif nu avea vreo deosebită tragere de inimă pentru suferințele celor mulți. El nu voia altceva decît să domnească de-a dreptul și cu deplină putere ca singur stăpîn asupra popoarelor pe care le numea ale sale. Ar fi dorit cu alte cuvinte ca țara să nu mai fie moșia nobililor, ci doar a lui. Țăranii să nu mai robească domnilor de pămînt, ci să-l slugărească numai pe el. Monarhia absolută se pregătea să răpună feudalitatea, cum peștele cel mare îl înghite pe cel mic. Împăratul însă nu era mai breaz decît grofii, iar iobagii de pe domeniile lui n-aveau o soartă mai bună decît cei de pe moșiile nemeșești, ba uneori chiar mai rea.

Pe la sfîrșitul lui martie, cînd la Neapole năramzele¹ sînt în pîrg, s-a întors și împăratul la Viena, după ce-a mai zăbovit o săptămînă la Milano, unde se sărbătorea Carnavalul. Simțea măriasa nevoia de puțină petrecere, după lungile discuții canonice cu sfîntul Scaun !

Horia a stat și a adăstat. O lună, două, patru. Nu se simțea el tocmai bine în vîlmășagul acela de lume pestriță, cu oameni care își vedeau de treburile lor, fără să știe că în aceeași țară cu ei mai erau robi care n-aveau parte nici de puținul rod al mîinilor lor

---

¹ Portocale. (n.a.)

trudite. Vienezii sînt, după firea lor, veseli și iubitori de cîntece. Dar cîntecele lor nu se potriveau cu cele pe care le spunea Horia, în nopțile cînd stătea de vorbă cu ai lui :

*Am umblat prin țări străine,
N-am ajuns pînă la bine.
Și-am fost mers pînă departe,
Dar de bine n-avui parte.*

★

În ziua de întii aprilie a anului 1784, Horia s-a înfățișat împăratului Iosif. Cunoștea drumul și învățase cum să potrivească vorbele. O rupea binișor pe nemțește și, cu cîtă romînească apucase să priceapă și măriia-sa, amestecînd laolaltă cuvintele se puteau înțelege fără tîlmaci.

Iobagul din Albac nu umblase la școli înalte și nici cărțile înțelepciunii nu le citise, dar mintea lui ageră pătrundea miezul lucrurilor și pricepea mai multe decît putea să bănuiască grămăticii știutorii de slovă latinească. Purta țindră săracă și căciulă de oaie, dar în umbletul lui apăsător și în ținuta lui mîndră era mai multă noblețe decît în toate ploconelile domnișorilor cu perucă pudrată și nădragi de mătase.

Sălile lungi și întortocheate, cu grinzi de marmură și pereți zugrăviți, nu-l înfricoșau. Călca liniștit și cuviincios pe cărarea covoarelor moi, cu cizmele lui ținute în talpă, dar ținea fruntea sus și nu se pierdea cu firea. El era trimisul celor mulți, și în casa împăratului nu se socotea un oaspe nepoftit.

În încăperea largă cît o biserică, Iosif al II-lea stătea la o masă mare cu picioare subțiri, frumos arcuite, și își rezima capul ostenit de speteaza unui jilt îmbrăcat în catifea roșie. Ochii lui de culoarea smaltului albastru erau ai unui om beteag. Ținea între degetele

străvezii o pană de gîscă — poate de lebădă ! — și iscălea o hîrtie pe care i-o pusese în față un bărbat lung și deșirat, cu capul tîguit, purtînd pe piept o stea bătută în diamanturi, mare cît o floare a soarelui. Era sfetnicul cel mai apropiat al împăratului : cancelarul Kaunitz. Lui Horia i-a mai tresărit în minte un gînd al lui de mai de mult : ce bine seamănă împăratul cu fie-iertatul Zachei Tîrziu, ortacul lui plătînd din Bucium Muntari !

Cancelarul Kaunitz a plecat de-a-ndaratele, cu pașii neauziți, și împăratul a rămas cu solul iobagilor.

— Nicula Urs ! și-a adus aminte Iosif al II-lea. Mi se pare că noi amîndoi ne vedem la față pentru a patra oară.

— A cincea, măria-ta — a răspuns Horia, care rămăsese în picioare în fața mesei, la o depărtare respectuoasă. Mai întîi a fost la Zlatna, cînd a venit măria-ta să ne audă păsurile.

— Da, da... Zlatna... Mi-aduc aminte... În munții de aur...

— Unde și-a făcut culcuș sărăcia, măria-ta.

— Da, da, da — a mai spus împăratul și a schimbat vorba. Îți place să fii călător, Ursule ! a încercat el să glumească.

— Am picioare bune, măria-ta.

— Spune !

— Am așteptat întoarcerea măriei-tale, și între timp domnul Enyedi, la care m-a fost îndrumat măria-ta, a avut răgaz destul să ne scrie plîngerea.

— Dă aici !

Horia a făcut trei pași grei și a pus jalba latinească sub ochii spălăciți ai împăratului. Împăratul a citit, a clătinat de mai multe ori coada perucii albe, a stat puțin pe gînduri și privind parcă departe, a spus :

— Nicula Urs, voi aveți dreptate... Tu știi că nu doresc altceva decît fericirea popoarelor mele, dar slujitorii mei nu mă înțeleg, și iată că eu, împăratul vostru, n-am destulă putere să schimb de pe o zi pe alta starea de lucruri de pe urma căreia suferiți. Nobilii din Transilvania nu-mi sînt prieteni, și de cîte ori pot, mă se împotrivesc. Nici nemțește nu vor să vorbească !

— Măria-ta s-a îndurat să aplece urechea la plîngerile noastre, dar noi am încărunțit așteptînd, și dacă va merge tot așa, într-o bună zi...

Horia s-a oprit, poate fiindcă nu îndrăznea să-și spună gîndul întreg, poate fiindcă îi lipseau cuvintele.

— Vorbește ! l-a încurajat împăratul.

— S-ar putea, să iertați, măria-ta, ca poporul să se ridice și să își facă singur dreptate !

Iosif al II-lea a tresărit, apoi a rămas din nou să cugete : „Oamenii aceștia — gîndea el — îmi sînt credincioși, cu toate necazurile pe care le îndură, pe cînd, nobilii din Transilvania nu mă iubesc și oftează după timpul cînd erau de capul lor. N-ar strica să primească o lecție bună, ca să priceapă că am leac pentru îndărătnicia lor“. L-a privit în ochi pe Horia și i-a șoptit pe nemțește, ca o taină între doi :

— *Tut ihr das !*¹

Împăratul s-a ridicat în picioare, semn că audiența se sfîrșise. Plîngerea satelor din munți a rămas pe masa cu picioare subțiri și frumos încovoiate, a împăratului, iar Horia a plecat, călcînd cu pași neauziți peste apele odihnitoare ale covoarelor de Smirna. Pe țesăturile care împodobeau spetezele scaunelor din odăile împărătești a văzut, în trecere, chipurile unor prunci dolofani și zîmbitori avînd aripi de îngeri și arcuri întinse din care

---

¹ Făceți-o ! (n.a.)

stăteau gata să pornească săgețile. Dar înfățișarea lor era blîndă și glumeață, iar pornirea războinică un joc șugubăț. Numai zborul închipuit al acelor prunci, în măiastra țesătură de mătase, părea adevărat. Trecînd prin preajma lor, prin largile încăperi ale palatului, Horia simțea cum îi creșteau și lui aripi la carîmbii cizmelor.

Primise acum învoirea pentru cele ce avea de gînd să făptuiască.

MAI BINE CĂTANĂ
ÎMPĂRĂTEASCĂ, DECÎT IOBAG AL
DOMNILOR DE PĂMÎNT

În cazarma din cetatea de sus a Albei-Iulii era zarvă mare. Ofițerii forfoteau de la o cancelarie la alta, răsoiaiau prin hîrțile legate cu șnur negru-galben, se întrebau din ochi unii pe alții și așteptau ordinele. Locotenentul Schwartz, care se prezentase la raport colonelului Ortmyer, comisarul de război al Transilvaniei, nu se întorsese cu răspunsuri.

— Domnule colonel, raportează cu supunere că sînt aici optzeci de țărani din comuna Hăpria, care au venit să se înscrie ca militari.

Colonelul Ortmyer n-a priceput din prima clipă, ceea ce i se întîmpla destul de des, și a rămas pe gînduri, ca și cum s-ar fi silit să-și aducă aminte un paragraf din regulament. Era un bărbat încă tînăr, vorbea scurt și apăsător, dar nu se arăta rău la suflet, dacă regulamentul i-o permitea. E drept că înțelegea cam anevoie, după aceea însă cîntărea lucrurile cu destulă înțelepciune.

— Să se înscrie, cum ?

— Ca grăniceri — a adăugat spre lămurire locotenentul Schwartz.

— A, ca grăniceri ?

Colonelul Ortmyer nu putea să nu știe, că pe cuprinsul Transilvaniei ființau două regimente de gră-

niceri romîni, care păzeau marginea de răsărit a împărăției. Puterea turcească era încă amenințătoare, iar ienicerii sultanului din Constantinopol, care mai ajunseseră odată pînă sub porțile Vienei, ar fi putut să încalce din nou, în orice clipă, un hotar rămas fără apărare.

Primul regiment de grăniceri romîni păzea trecătorile Carpaților, de la Brașov pînă în ținutul Hunedoarei, cuprinzînd țara Făgărașului, Sibiul cu marginea lui și drumurile spre Orăștie. Colonelul regimentului, cu ștabul lui, stătea la Orlat, lîngă valea Oltului, iar vice-colonelul, la Hațeg. Al doilea regiment de grăniceri se întindea peste ținutul Năsăudului. Ofițerii italieni ai împărăției, trimiși să instruiască pe ostașii cei noi și recunoscînd în ei urmași ai Romei de altă dată, au dat nume latinești unor sate de romîni : *Romuli*, *Parva*, *Nepos*, iar pe steagul regimentului au scris : *Virtus romana rediviva* ¹.

Schimbarea care se petrecuse în acele ținuturi grănicerești era în destul de ispititoare. Țăranii care primiseră arme fuseseră dezlegați de îndatoririle silnice ale iobăgiei, iar după răscumpărarea moșiilor nemeșești au ajuns proprietari de pămînt, oameni așa-zicînd liberi, supuși numai autorităților militare, avînd îndatorirea să apere cu sîngele lor frontierele împărăției. Ei nu făceau la urma-urmelor decît să-și schimbe stăpînul, dar, avînd în fața lor două rele, rămîneau cu cel mai ușor de îndurat : „Mai bine cătană împărătească, decît rob domnului de pămînt !“ spuneau ei. Căci pînă și moartea, dacă ți se îngăduie s-o alegi, o primești mai degrabă pe cîmpul de luptă, decît cu ștreangul de gît, la o răs_pîntie de drumuri.

---

¹ Vechea bărbăție romană re trăiește. (n.a.)

Acum se lăţise faima în satele de iobagi, că împăratul caută să strângă ostaşi din întreaga ţară, şi o mulţime de ţărani din ținuturile Albei şi Hunedoarei au luat rînd pe rînd calea Albei-Iulia şi a Haţegului, să se înscrie cătane şi să ceară arme. Începutul l-au făcut acei ţărani din Hăpria, care i s-au înfăţişat colonelului Ortmyer. Au urmat, în scurtă vreme, cei din Henig, Straja şi Vingrad, iar pînă la mijlocul verii, au venit să se înscrie la grăniceri optzeci de sate din comitatele Albei, Turdei, Zarăndului şi Cetăţii-de-Baltă.

Nimeni nu mai voia să fie iobag, iar cei care se în-torceau acasă de la recrutare, legînd o cîrpă roşie în vîrfurile prăjinii, treceau pe drum cu acele steaguri, pe care le socoteau ale libertăţii.

Oamenii vorbeau pe faţă că pămînturile iobăgeşti vor fi de-acum înainte ale lor, că se vor împărţi moşiile domnilor feudali, că nu vor mai domni peste ei ne-meşii, iar dacă aceştia se vor împotrivi, îi vor toca în cap pe toţi, de îndată ce vor căpăta arme. Domnii de pămînt, văzînd pornirea iobagilor, însufleţirea lor pentru libertate şi dorinţa lor de-a ajunge la împărţeala moşiilor, temîndu-se mai ales ca mişcarea să nu se întindă, au început să închidă, să pedepsească şi să gonească din sate pe cei care nu mai voiau să facă robotă. Îi băteau cu vergile, le luau bucatele, le zălogeau vitele şi îi trimiteau în fiare la închisoare, strigîndu-le :

— Să vină împăratul să vă scape !

Asemenea silnicii nu puteau să rămînă fără răspuns. O ceată de ţărani din Clopotiva, întîlnind în munţi, la vînătoare, pe nobilul Francisc Nandra, un asupritor fără inimă, mai crud ca o fiară, i-au aţinut calea, iar unul din grămadă i-a strigat :

— Acum ați gătat-o, voi domnilor, că vi se iau moșiile, iar peste două săptămîni căpătăm arme și apoi o să vă retezăm capetele, ca pe napi !

Nemeșul, care mergea călare, a scos pistolul din oblînc, să tragă în cel care-l înfruntase, dar un fecior cu ochiul și mișcările mai agere, l-a pălit peste mîna și glonțul a luat-o pe alături. Nimic nu s-a mai ales din domnul Francisc Nandra, asupra căruia oamenii au sărit cu parii și cu cuțitele lăsîndu-l lungit pe marginea drumului.

Guvernul era îngrijorat de fierberea care creștea în rîndurile țărănimii și zilnic soseau la cancelaria din Sibiu știri de felul acesta.

Subprefectul Herța, călătorind în ținutul Jiului, fusese împușcat în cap pe cînd dormea ; gazda la care trăsese l-a găsit mort, a doua zi, în patul unde se culcase.

Țăranii din Zarand au strigat în piața Bradului, la un tîrg de săptămîină, că se vor duce la colonelul Karp, în Hațeg, să le dea arme ; dacă nu le vor da, îl vor uicide ; vor merge la comanda din Sibiu, și dacă nu vor căpăta arme nici de-acolo, vor porni la împăratul Iosif la Viena ; iar dacă nu le vor dobîndi nici de la împărat, se vor libera singuri și pentru totdeauna, împotriva voinței împăratului.

La Măceu, așteptînd înscrierea lor în rîndul cătanelor împăratului, oamenii au alungat din sat pe subprefect, pe soldați și pe primarii domnești, au cerut ajutorul comunelor vecine, Ocolișul-Mic și Vîlcelele-Bune, punînd străji pe toate dealurile.

Pretutindeni se auzeau vorbe de amenințare :

— Vom cerca noi și alta, că pînă n-om băga spaima în domni n-a fi bine de noi.

— Pe domni și pe nemeși ar trebui să-i scoatem din sat, cum scoți bălegarul vitelor pe arătură.

— Vom vedea noi în scurtă vreme cu ce vor mai rămînea domnii pe aici, că noi acuș vom începe să măsurăm pămînturile cu stînjenu.

— Noi ascultăm poruncile înălțatului împărat, și voim să le urmăm, dar fiindcă domnii nu țin seamă de ele, cînd nu le sînt pe plac, nici noi nu le putem împlini pe toate, orbește.

— Dacă împăratul nu voiește să ne dea arme, vom căpăta noi destule de la alți împărați.

Oamenii stăpînirii, care culegeau înspăimîntați aceste amenințări și le trimiteau cu supunere mai departe, n-aveau de unde să știe că vorbele acestea le purta din sat în sat și de la o inimă la alta, un iobag din Albac, anume Horia. Nici nu aflaseră că acest Horia nu era altul decît Ursu Nițula, pe care juzii dominali au căutat zadarnic să pună mîna, după ce muntarii spărseseră buțile cu vinars ale arendașilor în tîrgul de la Cîmpeni.

Horia se întorsese în primăvară de la Viena; iar acum, bătînd în taină drumurile de la o vale la alta, umblînd mai mult în noapțile fără lună și ferindu-se cu grijă de iscoade, ducea vestea — adevărată sau poate numai nădăjduită — că vremea iobăgiei se isprăvisse o dată pentru totdeauna. Spunea tuturor că poartă asupra lui hîrțiile cu pecete împărătească, prin care iobăgii erau dezlegați de a mai face slujbe pentru domnii feudali, rămînînd de aici înainte numai ostași liberi ai împăratului. Iobagii au crezut cu atît mai lesne aceste făgăduieli cu cît erau plăcuțe inimii lor, și nu i-au mai cerut lui Horia să le arate hîrțiile, care scrise fiind pe latinește, nu le-ar fi putut tălmăci altfel.

Iobagii trăgeau nădejde ; dar prin mintea celor de la cîrmă umblau alte gînduri.

Guvernator al Transilvaniei se afla pe vremea aceea baronul Samuel von Brukenthal, un om învățat, pătimaș iubitor de cărți și colecționar de tablouri, care știa odele lui Horațiu pe dinafară, dar în inima poporului nu învățase să citească nici o buche. Era un bărbat în amurgul vieții, trecut de șaizeci de ani, care mai păstra încă, pe chipul lui senin, urmele acelei frumuseți din tinerețe, care plăcuse atît de mult, pe vremuri, împărătesei Maria Terezia.

Baronul Brukenthal se afla în salonul cel mare din palatul pe care îl înzestrase ca pe un muzeu, și tocmai cerceta prin sticla măritoare a lupei vopselele ostoite de vreme ale unui mic portret italianesc din veacul al cincisprezecelea, cînd a venit vice-comitele Albei, Ladislau Balla, să-i pună dinainte un tablou mai puțin plăcut. Țăranii vorbeau pretutindeni, pe față, despre începerea răscoalei ; funcționarii nu-și mai puteau îndeplini slujba lor, nimeni nu mai plătea dare și dacă nu se luau măsuri la timp, dintr-o singură scînteie avea să ardă toată țara. Zarva se pornise, adică, din vina ofițerilor imperiali, care au primit pe iobagi să se înscrie la oaste și le-au făgăduit să le dea arme, fără să se gîndească în ce fel acei răzvrățiți ar putea să le folosească.

— Înscrierea s-a făcut cu știrea excelenței voastre ? a îndrăznit să întrebe vice-comitele.

— Nicidecum ! a răspuns supărat baronul Brukenthal, lăsînd la o parte lupa și trecînd la îndeletnicirile cancelariei. Voi lua măsuri.

Baronul Brukenthal, chemînd la sine pe judele regeșc Ștefan Halmagyi, l-a trimis la fața locului și anume unde fierberea era mai mare, să dea de veste țăranilor

că înscrierile în armată s-au primit fără știrea împăratului, și prin urmare sînt că și cînd n-ar fi. Iobagii să facă mai departe slujbele datorate domnilor lor, să plătească dările ca și pînă acum, iar arme să nu tragă nădejde că vor primi. Generalul Preisz, comandantul de căpetenie al armatei din Transilvania, a dat ordin, la rîndul său, comandantul din Alba-Iulia și celorlalți ofițeri de graniță, să înceteze cu înscrierile și să trimită trupe pentru păstrarea ordinei, oriunde s-ar ivi tulburări. Pînă și preasfinția sa Ghedeon Nichitici, fostul arhimandrit al mănăstirii din Sișnovaț, uns de curînd vlădică al Sibiului, a trimis scrisoare preoților din Zaránd, să caute să potolească poporul tulburat, îndrumîndu-l la supunere și la îndeplinirea fără murmur a muncilor iobăgești.

Se pot oare liniști cu vorbe valurile răscolite ale mării, cînd se abate asupra ei dezlănțuirea furtunii ?

Iobagii voiau arme și știau bine pentru ce le cereau. Poate se pripeau, vestind prea din vreme întrebuițarea pe care aveau de gînd să le-o dea. Ei însă nu se învoiau să creadă că înscrierea lor ca grăniceri s-a făcut fără voia împăratului ; dacă ar fi fost așa, gîndeau ei, comandantii care i-au înscris ar fi fost pedepsiți, ceea ce nu s-a întîmplat. Și pe urmă, mai erau hîrțile lui Horia. Țăranii tot mai trăgeau nădejde că vor căpăta arme. În această credință îi întărea atitudinea ofițerilor, care se fereau pretutindeni să spună că recrutarea lor ar fi fără valoare.

Apoi, dintr-o dată, ca și cum s-ar fi răzgîndit între timp, iobagii și-au schimbat purtarea. Nu mai amenințau. Nu mai strigau. Nu mai ridicau parul asupra domnilor. O tăcere ciudată se lăsase peste sate. Era liniștea dinaintea furtunii. Oamenii se întîlneau în locuri neumblate și se sfătuiau în șoaptă. Horia era pretutin-

deni și nicăieri. Oamenii stăpînirii îi pierduseră urma, iar nobilimea și guvernul erau încredințați acum că poporul s-a potolit.

Judele regesc Ștefan Halmagyi, la rîndul lui, raporta baronului Brukenthal că misiunea sa împăciuitoare în comitatul Albei a fost îndeplinită și se poate întoarce mulțumit acasă la Tîrgul Mureș. Nici secretarul guvernului din Sibiu, Ștefan Costa, trimis cam în aceeași vreme să cerceteze stările din Zarand și Hunedoara, nu s-a priceput să pătrundă mai adînc dincolo de înșelătoare aparente, și pe temeiul rapoartelor primite, baronul Brukenthal comunica din palatul său cancelariei din Viena că în tot ținutul Munților Apuseni liniștea a fost restabilită. Raportul său purta data de 19 octombrie 1784.

PORUNCILE LUI GHEORGHE CRIȘAN

Trecuseră șase luni de cînd Horia se înapoiase de la Viena, spunînd că aduce poruncile împăratului, dar așteptarea iobagilor de a vedea strigate peste țară și împlinite acele porunci se dovedise zadarnică. Dreptatea în care nădăjduiau zăbovea pe drumuri pustii și după toate semnele n-avea să ajungă pînă la ei atît de lesne.

Jurații din zece sate s-au adunat într-o duminică dinspre toamnă în tîrgul de la Cîmpeni și, sfătuindu-se între ei, au hotărît să mai încerce a smulge cele făgăduite lor, trimițînd oameni de încredere la Sibiu cu întrebarea : de ce nu se îndeplinesc poruncile împăratului ? Și de ce s-au oprit înscrierile la oaste, iar iobagii sînt siliți a munci tot ca mai înainte ?

Au plecat cîte doi cărunți din fiecă sat. Horia, pe care l-au chemat să-i însoțească, a rămas acasă, spunînd că a ostenit bătînd atîtea drumuri și nici nu are vreo nădejde că se va îndupleca prin rugăminți, inima de piatră a înalților slujbași din Cetatea Sibiului.

— Dejabă mai ciocănim la porțile zăvorite, a sosit vremea să le stricăm ! a spus Horia, cu glas de mînie, lui Petru Nicula, care venise să-l înduplece. Mai avea el și alte temeieri să nu se arate printre oamenii stăpî-

nirii ; ştia că de doi ani aceştia căutau să-l prindă şi n-avea poftă să se bage singur în gura lupului.

La Sibiu a plecat Cloşca, om mai puţin cunoscut de stăpînire, care n-avea încă de ce să se teamă. Era acest Cloşca un bărbat în puterea vîrstei, nu prea înalt, dar bine zidit, oacheş la faţă, cu păr castaniu şi musteţi roşcovane, isteţ la minte şi cu inimă caldă, potolit de felul lui, fire mai cumpănită, dar cu porniri aprige cînd îl cuprindea mînia. Numele lui adevărat era Ion Oargă, iobag pe moşia împărătească din Cărpiniş, în munţii Abrudului. Porecla îi rămăsese din copilărie, de la un joc cu cei de seama lui unde făcea pe cloşca şi îşi apăra puii să nu-i prindă uliul. Era om cu puţină stare, oricum mai bună decît a lui Horia : casă cu două odăi lîngă drumul care duce la Cîmpeni, grădină, locuri de arătură şi fînaţuri. Altminteri îndatorat şi el la munci domneşti, ca şi ceilalţi iobagi ai pămîntului. Nevastă-sa, Mărina, era femeie încă tînără şi întru totul frumoasă. Avea şi un frate pe care îl chema Toader, Toader Oargă, mai tînăr de ani şi săritor la nevoie, ca nimeni altul.

— Ei, Cloşcuţ, cum aţi umblat ? l-a întrebat Horia, cînd îl văzu întors de pe drumuri.

— Calea mînzului — a răspuns Cloşca, încruntînd din sprîncenele lui stufoase şi privind cam într-o parte. Domnii de la Sibiu ne-au spus să venim peste două săptămîni, după care ne-au mînat să luăm răspuns de la fişpanul din Galda, groful Keményi. Fişpanul era dus în ziua aceea la vînătoare ; iar cînd s-a întors către seară, nici nu s-a coborît din trăsură şi s-a răstit la noi, trimiţîndu-ne să ne vedem de muncile noastre, că n-o să-l învăţăm pe el cum să ducă treburile cîrmuirii !

— Și-acum ce facem, frate Cloșcuț ? a întrebat Horia, pătrunzându-l pe prietenul său cu privirea pînă în adîncul cugetului.

— Apoi, ori ne facem singuri dreptate, ori pierim ! a strigat Cloșca, cu glasul sugrumat, ca și cum el însuși s-ar fi speriat de cuvintele ce le rostise, aproape fără să vrea. Am mai vorbit noi odată...

— A sosit vremea ! a spus Horia cu glasul alb ca și cînd vorbele acelea ar fi venit dintr-o mare depărtare... Să chemăm oamenii la sfat și să chibzuim începutul — a grăit apoi înviorat dintr-o dată și apăsînd pe cuvinte. Fapta pe care o gîndim e prea însemnată ca s-o pornim cu ușurință. Plecăm la război, frate Cloșcuț, și războiul nu-i cum te-ai duce în tîrg la Cîmpeni, să dai cu barda în buțile neguțătorilor de băuturi. De arme avem lipsă, Cloșcuț, și ne trebuie un plan de luptă după rînduiala ostășească. Mai lesne ne-ar fi, dacă s-ar afla printre noi unul care să știe cum merg treburile cătăniei.

Cloșca a rămas o clipă pe gînduri.

— Eu aș zice că-l știu pe omul acela.

— Cine-i ?

— Îl cheamă Gheorghe Golda Giurgiu, dar oamenii de pe-aici îi spun Crișanul, că a venit de peste deal, din comuna Vaca a Zarandului și s-a așezat în Cărpiniș la casa socrilor. Nu-l cunoști, că e cam ursuz și nu prea umblă prin lume, da-i făcut dintr-o bucată și pe vorba lui poți să zidești biserică. Om aspru și cam mîndru de felul lui, dar drept la cuget și hotărît. A văzut de multe ori moartea cu ochii, iar de primejdii nu se teme.

— A fost cătană ?

— În regimentul lui Francisc Gyulai din Lunca. S-a bătut cu pruşii, la Losoviț și la Colin.

- Ezercițiile le știe, așadară.
- De-a bună seamă că le știe.
- Să mi-l aduci, să stăm cu el de vorbă.

A doua zi, la întâlnirea din crîngul Feregetului, pe-o noapte cu lună plină, Horia l-a găsit pe Cloșca lângă izvorul Caprelor, în tovărășia unui străin care i-a plăcut de la cea dintîi privire. Era un bărbat înalt, să tot fi avut cincizeci de ani, frumos la chip, cu o barbă scurtă, castanie, în care sclipeau cîteva fire albe. Umblase lume multă, trecuse prin încercări de moarte și pe fața lui brăzdată de două cute adînci, se citea o putere de voință crîncenă. „Un om dintr-o bucată, cu adevărat“ — a gîndit Horia.

N-a fost nevoie de un car de vorbă, pentru ca să se înțeleagă cei trei firtați. Îi ardea focul aceluiași amar și gîndurile lor se topeau într-unul singur. Acolo, la rădăcina unui fag bătrîn, sub revărsarea lunii care îi înfășura într-un păienjenis de lumină, s-au legat cu jurămînt de moarte, ca împreună să stea și alături să rămîna, pînă la cea din urmă bătaie a inimilor lor înfrățite. „Uniți în luptă și la primejdie să fim pînă la moarte“.

După alte trei zile, trimișii de încredere ai satelor sau adunat la sfat în casa lui Gheorghe Golda Giurgiu, crișanul din Cărpiniș. Locul era mai ferit din drum, iar gazda, fosta cătană împărătească, nu se număra printre cei bănuți. Puteau vorbi în deplină liniște.

Nu lipsea nici unul din cei așteptați : Petru Nicula, Iacob Todea și Toma Gligor din Vidra ; Petru Oidă din Bistra ; Toma Pătruț din Mușca ; Teoader Lazăr din Rîu-Mare ; Teoader Berindei din Cîmpeni ; Vasile Bodoroiu din Ofenbaia, toți oameni de nădejde ai lui Horia și-ai lui Cloșca ; apoi Toma Buzdugan din Vaca.

George Marcu din Criștior și Micula Bibarț din Blăjeni, zărândeni pentru a căror credință Gheorghe Crișan se punea chezaș cu capul. Nevasta lui Crișan le-a așezat pe pînzătura albă caș proaspăt și rachiu de mere, apoi s-a strecurat în culină, deprinsă a nu fi de față la sfatul aprig al bărbaților.

Cel dintîi a cuvîntat Horia. El era socotit de pe-atunci căpitanul cel mare al cetelor care aveau să pornească împotriva domnilor.

— Oameni buni, eu gîndesc că a sosit ceasul să luăm hotărîrea cea mare. Destul am cerșit dreptatea noastră pe la toate porțile ! Destul ne-am fost rugat ! Destul am răbdat ! E vremea să cuprindem ce-i al nostru cu puterea brațelor, iar pe nemeșii care ne sug vloga să-i ștergem de pe fața pămîntului...

Toma Gligor a tresărit și a pus o mîină grea pe umărul lui Horia, ca și cum l-ar fi înspăimîntat cuvintele ce le-auzise :

— Să nu ne pripim, frate Horia, să așteptăm pînă or veni poruncile împăratului...

— Poruncile împăratului ? a strigat Horia, tăindu-i vorba cu un glas care a fulgerat ca ascuțișul unei săbii. Uite, aici sînt poruncile împăratului !

S-a făcut dintr-o dată tăcere ca în adîncul unei peșteri. Nimeni parcă nu mai îndrăznea să răsufle. Nu mai erau acolo oameni ; erau stane de piatră. Horia a scos din traistă o diplomă scrisă cu litere negre și aurite și a despăturit-o pe masă :

— Aici stă scrisă voia ce ne-a dat-o împăratul de-a ne face singuri dreptate : iobagii să prindă armele pentru împăratul, iar domni de pămînt să nu mai fie !

Toma Gligor s-a aplecat să vadă cartea cea minunată și a spus :

— Nu știu ceti slovele...

— E scrisoare latinească, notarul Enyedi mi-a tălmăcit-o pe limba noastră. Uite pecetea și iscălitura...

Petru Nicula s-a uitat lung la Horia și prin gândul lui a trecut o umbră de îndoială. Dar n-a spus nimic. Fusesse și el la Viena, dar nu-și aducea aminte să-i fi dat împăratul, lui Horia, o asemenea hîrtie. El n-a băgat de seamă și nici nemțește nu pricepea. Dar dacă zice Horia, așa trebuie să fie.

E drept că Horia primise de la împăratul destule făgăduieli, dar nu și vreo hîrtie în care acele făgăduieli să fie întărite cu iscălitura suveranului și parafate cu pecetea împărăției. Ar fi vrut el să poată duce oamenilor din munți o asemenea dovadă și iată că a și adus-o, numai că ea purta altă semnătură decît a împăratului și alte parafe decît cele ale împărăției. Era un hrisov de înnobilare a unui grof din Thuringia, scris în latinește, cu litere înflorate, pe un pergament, și îl cumpărase cu cîțiva groși de la un negustor de antichități de pe o uliță lăturalnică a Vienei. Se oprise în ziua dinaintea plecării acolo, la fereastra unei prăvălii în care văzuse o ladă mică brașovenească și se mirase în sine cum un asemenea obiect ponosit și mîncat de carii se putea ține spre vînzare în cetatea cea mare a Beciului. El și-ar fi avut locul mai degrabă la negustorii din tîrgul Abrudului sau într-o casă țărănească din moșine. A ridicat atunci privirea și a citit firma și numele celui care ținea prăvălia: „*Atheneum-Julius Roshcka*“. Se vede că neguțătorul — un tînăr zvelt și plăcut la înfățișare, cu o pipă în colțul gurii, nu avea la ceasul acela nici o clientelă pentru că a deschis ușa prăvăliei, l-a salutat cu un zîmbet și l-a poftit înăuntru. „Poate vă interesează ceva din obiectele pe care le avem“. Horia ar fi vrut să dea binețe și să treacă mai departe, dar acel tînăr era atît de curtenitor că s-a

simțit obligat să-l asculte. În prăvălia lui erau o mie și una de ciudățenii, pe care iobagul din Albac nu le văzuse niciodată adunate la un loc : vase și căni de cositor și de porțelan, clondire de sticlă încondeiate cu albastru și roșu, țesături scumpe cu fir de aur și argint, ceasuri de perete cu clopote care băteau la fiecare sfert, pistoale și paloșe vechi cu prăsele de os, lacăte meșteșugite, chei mari ca pentru porțile unei cetăți, chipuri de sfinți ciopliți în lemn și vâpsiți în culori, cum văzuse doar în bisericile papistașilor ; alte chipuri scoase de mult de sub teascurile tiparnițelor sau zugrăvite pe pânză stăteau spînzurate de-a lungul pereților, iar pe polițele de sub ele se înșirau cupe de argint și de glajă ¹ groasă în care licărea parcă limpezimea izvoarelor de munte, apoi cărți și cîte și mai cîte. L-a întrebat pe neguțător la ce pot folosi toate boscoanele cîte se vedeau grămădite acolo și acela i-a răspuns că ele nu sînt lucruri atît pentru trebuință cît pentru a împodobi casele oamenilor și a le face acestora viața mai plăcută. Horia a tresărit și gîndul lui a stăruit o clipă asupra celor auzite apoi a zburat departe la oamenii din văile munților. „Viața mai plăcută“... Ce le-ar fi putut lor face viața mai plăcută ? De bună seamă, făgăduielile împăratului dacă s-ar fi împlinit. Sau mai degrabă împlinirea acelor porniri ale iobăgimii din ținutul Arieșelor și a Crișurilor de a pune mîna pe arme și de a se ridica împotriva nemeșilor, porniri pe care i le și mărturisise împăratului. Muncit de atari gînduri, Horia a dat cu ochii de acea diplomă a grafului din Thuringia, atît de frumos scrisă pe piele de vițel și s-a pomenit întrebîndu-l pe tînărul neguțător dacă era de vînzare și ce preț avea. „— Jawohl !“ ²

¹ Sticlă. (n.a.)

² Desigur. (n.a.)

s-a înclinat vienezul cu obrazul lungit de uimire și i-a spus prețul. Horia a pipăit cu mîna lui aspră pergamentul acela îngălbenit de ani, apoi a scos din chimir cei cîțiva groși ce i se ceruseră și a pus în desagă sulul de pergament. S-a gîndit atunci că acest petic de hîrtie îi va da putința să-i încredințeze pe oameni de făgăduielile împăratului, care nu-i dăduse nici un înscris la mînă. Neamțul a rămas descumpănit, conducîndu-l pînă în stradă cu aceeași curtenitoare civilitate a vechilor vienezi și neînțelegînd ce putea face un țaran din Siebenbürgen cu o diplomă nobiliară din Thuringia. Acum, diploma cumpărată din prăvălia cu cele o mie și una de ciudățenii era întinsă pe masă...

—Atunci, bine ! a întărit Iacob Todea, care era, după Cloșca, ortacul cel mai apropiat al căpitanului-cel-mare. Vom aștepta să se desprimăvăreze și la începutul lui mai, zic eu, toți ca unul, cu armele ce pînă atunci le-om strînge, să pornim iureșul, cu țara întreagă deodată.

Așa gîndeau albăcenii : era nevoie de răgaz pentru pregătirea unei fapte atît de îndrăznețe. Zărăndenii s-au arătat însă mai nerăbdători, iar George Marcu a spus :

— E prea multă așteptare pînă-n primăvară ; ne-meșii ar putea să prindă de veste. Să-i lovim mai bine în toiul iernii, de sfîntul Vasile aș crede eu, ori de Bobotează...

— Nici de sfîntul Vasile, nici de Bobotează — a sărit de la locul lui Gheorghe Crișan.

— Dar cînd ?

— Acum ! Nu-i timp de zăbavă ! Planurile noastre vor ajunge la urechile domnilor mai repede decît ne umblă nouă gîndul. Pandurii pîndesc să prindă pe căpitanul nostru, iar fără el ce ne-am face ? O scînteie

să azvîrlim, și se va aprinde focul într-o clipă, cum arde, cînd e secetă, iarba uscată de pe cîmp.

— Așa să fie ! a strigat Cloșca, privind în ochii lui Horia, ca și cum îi cerea întărire.

— Pornim de îndată și să n-aveți teamă. — a hotărît Horia. Cătañele nu vor trage asupra noastră. Noi ne ridicăm cu voia și porunca împăratului.

Oamenii au înălțat frunțile în semn de învoire. Horia i-a pus să jure și au jurat. De-acum înainte, era pe viață și pe moarte.

— Crișanule ! a strigat Horia.

— Poruncă !

— Vei merge joia care vine în tîrg la Brad. Ai grijă să-ți pierzi urma, să nu te simtă căpăii. Strecoară-țe printre oameni și dă-le de veste : Duminică, în cea din urmă zi a lui octombrie, să se adune cîte trei-patru de fiecare sat, în biserica din Mesteacăn, la un sfat de taină. Arată-le, spre încredințare, crucea aceasta de aur, pe care o am de la împăratul...

„Crucea de aur de la împăratul ?“ Petru Nicula a tresărit și de astădată. Nu văzuse vreo cruce de aur în mîna împăratului și nici nu-l mai auzise pe Horia pomenind de o asemenea danie.

— De la Mesteacăn — a spus mai departe Horia — vom porni spre Bălgrad să ne scriem în protocoalele oastei împărătești și vom cere să ni se deie puști. Într-o săptămînă vom fi înapoi, după care ne-om sfătui iar și-om purcede. Voi, zărăndenii, începeți cu Hălmagiul și o luați pe valea Crișului în sus, să cuprindeți toate curțile domnești pînă la Criștior și Mihăileni. Noi, de pe Arieș, isprăvim cu cei de pe aici și pogorîm în calea voastră, la cotul Crișului, lîngă Brad, iar de acolo ne-om pune puterile cu toții împotriva Devei.

— Numai să ne deie și muniții — a spus Toma Buzdugan — că vezi, cu puștile goale...

— Nu. Pulbere și gloanțe să nu cereți mai mult decît s-or gîndi să vă deie. Nu trebuie să bănuiască nimic. Avem noi muniție. Am scos de la băișagurile de aur cîteva butoiașe de bucsău¹ și om mai scoate și altele. Iar cînd o fi și-o fi, cămările băilor de la Barza, de la Zlatna și de la Roșia sînt pline cu praf de pușcă și n-o fi greu să ne facem stăpîni pe ele.

— Așa este — a întărit Crișan spusele lui Horia. S-avem numai puștile și apoi grija noastră !

Luna urcase domol în creștetul cerului și de acolo se oglindea ca o mireasă în undele limpezi care stăteau bălțuite în groapa de pămînt din fața izvorului cînd Horia și ortacii lui de sfat s-au ridicat și au pornit spre case. În crîngul Feregetului cîntau cocoșii.

Într-o zi de miercuri, înainte de răsăritul soarelui, Gheorghe Crișan a pornit la drum, însoțit de credinciosul Toma Buzdugan, care îi urma pașii la o măsurată depărtare, ca să nu se bage de seamă că umblă laolaltă. Gheorghe Crișan îmbrăcase haine zdrențoase de cerșetor, opinci ponosite, tunădră fără mîneci, scurtă în poale, iar pe creștet o căciulă mai mult piele roasă decît blană. Toma Buzdugan își cumpănise pe umărul stîng două ciubere, ca și cum ar fi plecat la tîrg, chipurile să le vîndă, măcar că în satul lui de pe Criș oamenii nu se îndeletniceau cu meșteritul vaselor.

Au mers așa pînă aproape de amiază. Apoi, părăindu-li-se că ar fi totuși mai bine s-o ia fiecare pe altă cale, Gheorghe Crișan a rămas ascuns în podul unei șuri, unde a stat toată noaptea, iar Toma a apucat-o

---

¹ Praf de pușcă grăunțos, folosit la pușcăturile de piatră și în mină, pe timpul cînd nu se inventase dinamita. (n.a.)

înainte cu tîrhatul vaselor de lemn, urmînd să se întîlnească în ziua cealaltă la făgădăul lui Zosim Hîrtop Spangăl din marginea Bradului.

Joia era zi de tîrg și veniseră oameni din toate satele. Era forfotă mare pretutindeni, la crîșma lui Hîrtop, pe uliți și în piața mare unde se așezaseră șatrele. Gheorghe Crișan mergea prin tîrg ca de unul singur, cu Toma Buzdugan după el, clătînîndu-se puțin pe picioare și strecurîndu-se nehotărît, ca omul care se ferește de ochii pandurilor.

Se oprea din loc în loc, unde-i venea la îndemînă, scotea pe furîș crucea din sîn și șoptea fiecăruia la ureche :

— Poruncă adusă de Horia, de la împăratul : cîte patru inși din fiecare sat... duminică la biserică din Mesteacăn...

Era o dimineată limpede de toamnă întîrziată, cînd au răspuns iobagii la chemarea lui Horia. Voise să vină însuși Horia să le vorbească, dar Cloșca, judecînd ca totdeauna cu chibzuială, i-a spus :

— Nu te primejdui fără vreme, frate Horia, las' să meargă numai Crișanul. Noi om aștepta amîndoi la casa lui Iacob Cotoncu, sub Vîlcan, pînă ne-or da de veste că au isprăvit cu bine și apoi om face alte adunări la Cîmpeni și la Zlatna, iar de-acolo vom porni cu tot poporul munților spre Bilgrad ¹ să primim și noi arme.

Cloșca nu era mai puțin hotărît decît ortacii lui, și nici mai temător nu era, dar în firea lui se întîlneau două însușiri bine cumpănite. El nu pornea niciodată la o faptă, fără să cugete îndelung asupra ei. Temîndu-se să nu se pripească, le făcea pe toate cu socoteală.

---

¹ Alba Iulia (n.a.)

Apoi, cînd se pornea, era mai greu de oprit decît toți ceilalți laolaltă.

Acum, duminică, în fața bisericii din Mesteacăn, că înăuntru nu mai încăpeau, se strînseseră din toate părțile pe nesimțite și în cete răzlețe, mulțime de țărani, vreo cinci sau șase sute, din toate satele Zaran-dului. Cărunții veniseră, doi cîte doi, cu umblet apăsat, uitîndu-se cu grijă împrejur, să nu-i pîndească vreo iscoadă. Feciorii buni de oaste, cu cetină verde la pălăriile lor rotunde, mergeau în pas viu, mai puțin temători, și ar fi chiuit ca și la nuntă, de nu i-ar fi mustrat cu privirea cei bătrîni.

Gheorghe Crișan, lăsîndu-și țundra zdrențăroasă, îmbrăcase alte straie de pănură moțească, în cămașă albă de cînepă, cu cheutoare, cum poartă cărpinișenii. Urcîndu-se pe o dîlmă de pămînt din țintirimul bisericii, a vorbit mulțimii. A început prin a spune că Horia fiind bolnav, n-a putut veni, dar l-a încredințat pe el să înștiințeze satele că s-a întors de la Viena cu împuternicire de la împăratul, să adune oamenii și să-i ducă la Bîlgrad, unde vor fi înscriși la grăniceri și vor primi arme. Iobagi nu vor mai fi, iar domnii de pămînt, dacă vor sta împotrivă, vor fi șterși de pe fața pămîntului. Apoi, ridicînd în sus crucea de aur le-a zis :

— Vedeți, aici e chipul împăratului, semn că voința mării-sale este ca toți să fiți cătanele lui și oameni slobozi. Acesta-i steagul cu care vom birui. Căpitanul nostru Horia ne așteaptă la Zlatna, iar de aci vom merge la Bîlgrad să primim arme, dimpreună cu cei de pe valea Mureșului, care încă s-au pornit cîte unul de fiecare casă.

Mulțimea a răspuns într-un glas :

— Mergem !

Popa Mihuț din Mesteacăn le-a dat binecuvîntarea și a rostit o rugăciune în tinda bisericii. Oamenii și-au descoperit frunțile, au ridicat spre cer două degete ale mîinii drepte și au jurat. Apoi, strîngîndu-se deoparte cei bătrîni, împreună cu Crișan, s-au sfătuit ca drumul să nu-l facă pe la Brad, unde se aflau străjile comisarului Halmagyi, ci peste Vaca și Zdrapți la Curechi, iar de acolo să treacă spre Alba Iulia.

Crișan s-a suit iar pe dîlma de pămînt și a grăit cu glas tare pe deasupra capetelor celor de față :

— Oameni buni, vă duceți acum pe la casele voastre și dați de știre la tot natul de jurămîntul pe care l-am făcut aici. Spuneți-le că poruncile lui Horia sînt poruncile împăratului, iar crucea pe care v-am arătat-o e semnul slobozeniei noastre din iobăgie. Adunați-vă toți cei tineri și vrednici din satele Zarandului, luați-vă merinde pe o săptămînă și mîine, înainte de crăpatul zorilor, porniți la drum. Mestecănenii, Viscanii, Căraciul și Lunca, Ribîtenii și Ribiciorenii vă întîlniți în gura Vacii, la moara lui Dila și o apucați pe vale în sus. Eu vă aștept cu Văcenii și cu Juncanii la gura pîrîului Bănesc, în mijlocul satului, și de acolo o tăiem peste dealul Viezurinilor la Valea Bradului și apoi la Zdrapți. Vălenii și Zdrăpțenii ne vor ține calea și cu ei Potinganii, Mihăilenii și Buceșenii. Nu plecați cu mîinile goale, oameni buni. Aveți grijă să luați cu voi toporul, îmblăciul, ori cîte-o furcă. Ne pot ieși în drum jivinele pădurii, ba și alte jivine, și nu se cade să suflăm în buze cînd o fi la o adică.

Prin mulțime a trecut un freamăt de voieșie și s-au auzit glasuri pretutindeni :

— Știm noi ce fel de jivine !

— Le-om crăpa capul, numai să se arate...

— Ai, Doamne ! Să cuteze și or vedea ce-i așteaptă...

— Îi tăiem cu cosoarele, cum tai răchita și tufele de alun pentru fluier !...

— Acum odată, hai !

Pe cînd țăranii se sfătuiau în taină la biserica din Mesteacăn, vice-prefectul Zarandului, Hollaki, petrecea fără grijă cu baronul și baroneasa Josika, la curtea acestora din Hălmăgel. Abia a doua zi, pe cînd stăteau împreună, la masă, cu vînat de iepure și vin dulce de Tokay, au aflat despre adunarea poporului. Vice-prefectul a chemat în grabă pe solgăbirăii Gal din Baia de Criș și Nalaczi din Brad, trimițîndu-i să liniștească poporul și să-i prindă pe ațîțători.

Oamenii care porniseră duminică din Mesteacăn au ajuns luni seara la Curechi, în marginea de răsărit a Zarandului. În aceeași zi li s-au adăugat și oamenii celorlalte sate, care nu apucaseră să ia parte la adunarea din Mesteacăn, dar fuseseră înștiințați. Mulțimea poporului crescuse în așa măsură, încît casele din sat n-au putut s-o găzduiască, iar feciorii cei tineri au tăbărît afară, sub cerul liber, în cîmp. Noaptea era rece. Au aprins focuri de vreascuri, și pînă la ziuă mai mult au doinit, decît au închis ochii.

Pe la miez-de-noapte s-au ivit la hotarul Curechiului solgăbirăii Gal și Nalaczi, cu o ceată de soldați, să prindă pe căpeteniile iobagilor. Din marginea satului au trimis iscoade, pe gornicul Petru Cîra din Criștior, slugă plecată a domnilor, cu încă doi gornici, să știricească la ce gazdă a tras Gheorghe Crișan. Petru Cîra s-a dus drept la casa birăului Gheorghe Adam, unde nu l-a aflat decît pe fiul acestuia, Ionuț, un prunc de

nouă ani. L-a trezit din somn și i-a cerut pîine și vinars.

Pruncul a deschis ușa podișorului de lîngă perete, a scos o sticlă cu rachiu și o merindară cu o jumătate de pîine ostoită, punîndu-le pe masă. Era desculț, în cămășuță lungă de in. Tălpile goale lipăiau pe vatra de pămînt a casei. Pe potmolul¹ de piatră de sub bu-dureț² ardea focul. Petru Cîra și-a proptit pușca de perete, a pus mîna pe o puzderie lungă, de pe pot-molul vetrei și luînd flacăra de la foc a aprins lumî-narea de seu care se afla în sfeșnicul de pe masă. Casa s-a umplut de lumină și Cîra s-a așezat la masă. A privit lung spre băiatul care stătea pe marginea vetrei, cu privirile speriate, neștiind cu ce gînduri intrase în casa lor la ceasul acela tîrziu din noapte, un om străin care după toate semnele nu putea fi decît un gornic domnesc.

Petru Cîra a simțit cu mirosul lui de căpău că lipsa de acasă a primarului Gheorghe Adam, în puterea nopții, nu era lucru curat. Unde putea să fie? Poate acolo, lîngă focurile pe care răzvrătiții le aprinseseră la marginea luncii, închinînd cu ei și urîndu-le izbîndă, sau poate la sfat de taină cu căpeteniile celor ce por-niseră să pună mîna pe arme ca să se ridice împotriva stăpînilor. Cu uitătura încruntată l-a întrebat pe băiat :

— Și unde a plecat taică-tu, băiete ?

— Eu nu știu — a răspuns, cu buzele strînse, co-pilul.

— Cum nu știi, mă ? ! Te-a lăsat singur și nu ți-a spus unde merge ?

— Nu mi-a spus.

---

¹ Ridicătură de pămînt sau de piatră. (n.a.)

² Horn larg clădit deasupra vetrelor țărănești în munții Apusenii. (n.a.)

— Dar maică-ta unde-i ?

Privind în pîlpîirea jeratecului din cămin, Ionuț a răspuns, cu glasul sugrumat :

— Mămuța a murit as'primăvară. La duminica Florilor...

Lui Petru Cîra i s-a părut că pruncul acesta cu ochii ageri și vorbă răspicată știa mai multe decît l-ar duce priceperea unui copil de vîrsta lui și a rînjit cu dinții lați în bătaia focului.

— Mă, tu știi unde-i dūs, da' nu vrei să-mi spui, vād eu.

Copilul n-a mai răspuns și ferindu-și privirile a rămas tăcut pe marginea vetrei. Tot acolo stătuse și în faptul serii cînd la masă se așezaseră niște oameni străini, veniți de departe, pe care tatăl său îi poftise să ospăteze și cu care sfătuisese pînă tîrziu la lumina aceleiași lumînări. Între oamenii aceia se afla unul aproape cărunț, cu barbă scurtă și aspră, căruia îi spuneau „căpitane“. Cînd a pășit pragul, îl măsurase cu o privire blajină și îi pusese mîna pe creștet ; „Aiest-a-i flăcăul tău, Adame ? întrebuse el. Nu mai are mult pînă l-om face cătană împărătească“ — glumise apoi, așezîndu-se în capul mesei.

Cînd s-au ridicat, auzise bine că se duc la casa unchiului Lazăr să-l aline acolo pe omul acela căruia îi ziceau căpitan „Ai avea loc și aici, la mine — spusese birăul — dar vezi, dacă or veni iscoadele domnești mai întîi mie-mi calcă pragul...“ Apoi, la plecare taică-su se întoarse din ușă : „Ionuț, culcă-te. Dacă vine vreun gornic de la Criștior să nu scoți o vorbă“...

Petru Cîra parcă cetea gîndurile copilului. Nu mai avea vreme de pierdut. Cej doi solgăbirăi îl așteptau la marginea de apus a satului, cu garda lor de panduri, să le ducă știri și să le spună unde a tras căpetenia

celor care nesocoteau puterea domnilor, lăsându-și dijmele neplătite și pământurile nelucrate și pornind să-și dobândească libertatea prin înscrierea în regimentele grănițerești. S-a ridicat în picioare, a pus mîna pe pîine și a zvîrliț-o în foc. Copilul s-a tras într-o parte speriat. Gornicul a luat de pe masă glaja de vinars și a deșertat-o peste butucii aprinși de sub camiță. Dar în loc să-i stingă i-a învăluit cu o pară verzuie și scînteii, iar cărbunii din spuză au înviat deodată sub duful tare al rachiului.

— Vezi mă, ce fac eu cu pita și cu vinarsul tău ? ! a spus Cîra. Mie să-mi spui unde-i culcat căpitanul vostru, că pe el vreau să-l mănînc și să-l sorb într-o lingură de apă.

Petru Cîra a ridicat de jos vătraiul ruginit, a scurmat cu el în măruntaiele focului și l-a îngropat în jeratic. Cînd l-a tras îndărăt, capătul vătraiului era roșu. Îndreptîndu-l spre obrazul băiatului, i-a spus cu un șuier sălbatic :

— Vorbești, ori îți frig inima ?

Ionuț ar fi vrut să strige, dar a simțit un nod în gît și o revărsare de lacrimi pe obraz. S-a tras spre perețele de lîngă pat și a grăit cu bărbia tremurîndă, cu ochii înflăcărați de ură, cu mînuțele ridicate în dreptul obrazului, înfruntînd spaima acelei cumplite amenințări :

— Nu spun !

În clipita care a urmat a simțit fierul roșu arzîndu-i bărbia și a scos un țipăt sfîșietor :

— Tătuțule, tătuțuleee !

Infuriat de înfruntarea copilului, Petru Cîra a început să-l împungă cu vătraiul înroșit în piept, în

coaste, între coapse, lăsînd urme pe de-a rîndul în cămăsuța groasă de in, de la grumaz pînă la călcîie. Copilul a strigat, s-a zbătut răstîgnîndu-se cu groază pe varul peretelui, apoi s-a prăbușit în nesimțire.

Cîra a aruncat văturaiul sub masă, a pus mîna pe pușcă și a ieșit în noaptea umedă de afară. Bura groasă se întetise și din caierul ei se prelingeau, abia simțite, fire de apă. Se auzea în depărtare larma de la focuri și prin pîcla de negură aburea lumina roșietică a cîtorva ochiuri de fereastră la casele din mijlocul satului.

S-a întors la locul unde-i lăsase pe cei doi șpani ca să le spună că birăul Gheorghe Adam, după toate semnele, fiind învăluit și el în urzeala răsculaților, va trebui să sfătuiască ce-ar avea de făcut ; dar n-a apucat să deschidă gura pentru că șpanii și pandurii care se găseau cu ei erau în mare fierbere. Aflaseră din știrea adusă de un alt gornic casa la care se adăpostea Crișan. Și au purces în mare grabă într-acolo.

Numai că oamenii din jurul căpitanului prinseseră de veste și au dat chiote de primejdie, trăgînd clopoțele în dungă să adune satul. Solgăbirăii, văzînd că se îngroașă gluma, au poruncit soldaților să îndrepte armele asupra mulțimii. — „Trageți !“ Dar fie că era pulberea udă de ploaie, fie că pușcașii, în graba lor, uitaseră să pună capsă la arme, puștile nu luară foc. Atît a fost de ajuns. Poporul a năvălit cu bîte și cu coase asupra solgăbirăilor și i-a dărăburit pe amîndoi. Nici Petru Cîra n-a avut o soartă mai bună ; Crișan i-a despicat țeasta cu o singură izbitură de sabie. Soldaților nu le-au făcut alt-nimic, decît le-au smuls din mîini puștile, le-au tras o bătaie bună și i-au lăsat s-o ia la sănătoasa, care cum putea mai în grabă.

A doua zi de dimineață, Gheorghe Crișan a chemat oamenii afară din sat, la răspîntia de drumuri care se cheamă „La cruce”; și le-a spus scurt și apăsător, că după cele întîmplătoare în noaptea aceea, fiindcă domnii răspund poporului cu gloanțe, altceva nu mai au de făcut, decît să-i stîrpească pe toți. Ridicînd brațul drept spre cerul de plumb al acelei toamne înnegurate, mulțimea de oameni a jurat într-un glas că îl va urma pînă la capăt.

Sosise ceasul răfuielii cu domnii.

FLĂCĂRI PESTE ȚARA ZARANDULUI

Din satul Curechiu, oamenii care plecaseră la Alba-Iulia să se înscrie în protocoalele armatei împărătești au cotit-o în jos, spre albia Crișului, să dea năvală asupra curților nemeșești de la Criștior. Înainte de a purcede, Crișan îi trimisese călări pe Ion Faur din Tomnatec împreună cu Vasile Sgîrciu din Săliște, nepotul lui Cloșca, să-i încunoștiințeze pe cei doi căpitani care se așezaseră în așteptare la casa lui Iacob Cotoncu, sub muntele de var al Vîlcanului, despre întîmplările din acea noapte de la Curechiu. Și totodată să le spună că după cele petrecute aici, domnii nu vor sta cu mîinile în sîn pînă la întoarcerea lor de la Bîlgrad, și de aceea a hotărît să bată calea-ntoarsă cu toți oamenii care-i stau sub mînă și cu alții pe care-i va răscula din satele Crișului, ca să radă de pe fața pămîntului curțile nemeșești din țara Zarandului, să-i pedepsească pe asupritori și să sloboadă poporul.

— Dacă le dăm răgaz în ceasul aiesta și nu le sărim în grumazi, au să ne sară ei nouă — le spuse Crișan celor doi purtători de vești, pornindu-i în grabă pe drumul Abrudului, spre Vîlcan.

Ion Faur și Vasile Sgîrciu, purtați de trapul săltat al cailor, intraseră tocmai în Mihăileni cînd dinspre miazăzi, în partea unde zarea se limpezise lăsînd să

mijească razele palide ale soarelui de toamnă printr-o spărtură de nori, se ridică în văzduhuri o trîmbă de fum alburiu și negru învîrtejită de vînt, care crescuse deodată proptindu-se spre tăriile cerului ca un stog uriaș. Era pesemne fumul de la curțile baronului Kristory, cărora oamenii de sub comanda lui Crișan le puseseră foc.

— Repede mai mearcă, spuse Vasile Sgîrciu ortacului său de drum și dădu pîteni calului.

Călăreții își urmară drumul mai departe, nu mai zăboviră să dea răspunsuri la întrebările cu care-i înțîmpinau Mihăilenarii, cu privire la norii aceia de fum alburiu și negru ce împărăceau în depărtare cerul. În treacăt, Ion Faur aruncă doar o vorbă spre pîlcul de oameni de la răsărit din mijlocul satului !

— E bine, fraților ! Aveți să primiți vești de la ai noștri ! Așteptați-i !

Cerul era încă posomorît cînd răsulații, în cete de cîte douăzeci și patru, cu un om de comandă la fiecare ceată, își făcură intrarea în marginea Criștiorului, satul unde se aflau curțile baronului Kristory. Acest nemeș cîinos care stăpînea prin partea locului pămînturi, păduri și mine de aur, nu era altul decît urmașul nobilului român Boalia, fiul lui Boaru, voievod al Zarandului pe la anul 1404. Pentru ofensele și insultele pe care Voievodul Boalia le adusese regelui Sigismund, acesta se mîniase și îl însărcinase pe comitele Timișoarei, Pipo de Ozora, să-i taie capul și să-i confiște toate averile. Peste puțini ani, unul din fiii lui Boalia, Vlad, dobîndise iar grația regelui prin faptele sale de arme și Sigismund îi restituise moșiile confiscate părintelui său și anume : satele Criștior, Rîșca, Zdraptiul și Tărățelul. În veacurile care au

urmat, familia nobilului român Boalia trecuse la catolicism, apoi la credința reformată și se maghiarizase cu totul luîndu-și numele de Kristsory după moșia cea mai de seamă pe care o stăpînea. Iobagii care se îndreptau acum spre curțile de la Criștior știau cîte ceva, din spusele moșilor și strămoșilor, despre trecutul stăpînilor lor de pămînturi, care aveau acum altă credință și vorbeau altă limbă decît poporul.

Un lungan din Ribiță, Alexandru Dușan, om glumeț din fire și cu duh, mergînd în rîndul din urmă al unei cete, îi spuse vecinului său :

— Așadară începem cu neamurile, Toadere !

— Care neamuri ? se miră omul de lîngă el.

— Baronul din Criștior, măria-sa Pufi, nu-i viță din vița noastră ?

— Din a dracului ! a mormăit supărat celălalt. Domnii și nemeșii nu pot fi de vița noastră, cum nu-i nici lupul din neamul oilor.

— Să vezi ce mai petrecanie o fi ! își dădu cu părerea Dușan, mutîndu-și furca de fier de pe un umăr pe altul și, turtindu-și pălăria cu apăsarea palmei pe vîrfu capului, trase un chiot.

Crișan, care mergea în fruntea cetelor, se opri și făcu un semn cu mîna. Oamenii stătură în loc așteptînd cuvîntul căpitanului. Apoi, după poruncă, se împărțiră în trei și, apucînd-o pe drumuri osebite, au încercuit din toate părțile curțile baronului. Alte două cete plecară în sat, să ridice toată suflarea iobăgească, vestind pe oameni că s-a gătut cu domnii și că ei vor fi stăpîni de aci înainte pe pămînturile unde au robii.

Slugile baronului Kristsory tocmai se așezaseră la prînz în odaia de lîngă cuhnie, cînd zăvozii din ogradă au început să latre cu atîta furie, încît bucătăreasa Eva-néni era să scape din mîna castronul cu supă, pe

care îl aducea la masă. Nici n-apucase să-l așeze, cînd a intrat pe ușă Iancsi, secuiul, omul de pază de la poartă, cu căciula în mîină și cu părul zburlit, îngăimînd cu glas tremurat cîteva vorbe, pe care numai greu le pricepură cei de față :

— Vine potopul... potop de oameni... iobagii !

Măria sa baronul Kristsory stătea la masă liniștit, cu întreaga familie, în sufrageria împodobită pe pereți cu blazonul familiei, portrete ale strămoșilor și trofee de vînătoare. Baronul avea ca oaspe pe vice-prefectul Mihail Pakot cu cîțiva prieteni ai săi și își îndeplinea cu mult ifos îndatoririle sale de gazdă. Eva-néni, pe care o adusese anume de la Pesta ca să-i gătească bucatele ce-i plăceau, gătise în ziua aceea spinare de iepure cu smîntînă. Unul din feciorii în livrea, care servea la masă cu mănuși albe, trecea pe rînd la spatele fiecăruia din comeseni, ținînd în mîină o butelcă cu vin roșu de Miniș potrivit acestui fel de mîncare și turnînd în pahare. Auzind oarecare larmă, Kristsory întoarse capul spre el și îl întrebă scurt :

— Ce-înseamnă gălăgia asta ?

Feciorul alergă spre fereastră, încercînd să privească afară prin ochiurile de sticlă colorată, legate între ele cu închieturi de cositor, dar nu zări nimic din ce se petrecea în curte. Nici lumina zilei nu izbutea să pătrundă în sufragerie, decît ca un păienjeniș de umbre, și chiar în acel ceas al amiezii în candelabrul din tavan, și în sfeșnicile de pe masă, ardeau lumînări de ceară cu flăcări aromitoare. Zăpăcit, ne mai știind pe unde calcă, feciorul dădu buzna la ușă și se trezi în mijlocul larmei din curte cu butelca de vin în mîină.

Afară larma creștea, întetîndu-se cu o mare de glasuri și de bufnituri, cu țipătul îngrozit al femeilor din

curte și cu chelălăitul de spaimă al cîinilor, care după toate semnele erau loviți cu parul în cap. Baronului gazdă îi fulgeră prin minte un gînd și rosti ca pentru sine, abia stăpînindu-și furia :

— Au turbat iar !...

Își aducea aminte că într-o vară turbase unul din cîinii de la curte și îi înecase cu bale și pe ceilalți de a trebuit să-i omoare pe toți și să-i ardă ca să stingă molima. Atunci slugile curții tăbăriseră cu parii și cu îmblăcii asupra lor și răsunase tot satul de scheunăturile sfîșietoare ale dulăilor și ale copoilor de vînătoare pe care-i oțînjeau cum le venea la îndemînă, și pînă a-i nimeri în cap le rupeau spinările lungindu-le chinul. Baronul gîndea că și de data asta s-a petrecut ceva la fel, dar era mirat și nemulțumit că slugile pot întreprinde o astfel de măsură fără măcar să-l consulte. Dar în aceeași clipă se întoarse sluga cu răspunsul :

— Au venit iobagii la curte !

— Cine le-a dat voie ? s-a răstit supărat baronul, ridicîndu-se de la masă cu șervetul alb legat în jurul gîtului și foarte înciudat că niște oaspeți iluștri, ca vice-prefectul și prietenii săi, în loc să prînzească în tihnă în casa unui nobil de rangul lui, trebuiau să fie tulburați de gălăgia acelor iobagi necuviincioși.

Înfumuratul Kristsory nu-și dădea prea bine seama de primejdia în care se afla și era foarte indignat că slugile îngăduiseră acelor țărani obraznici să pătrundă pînă sub ferestrele încăperii unde se ospătau măriile lor. Cucoanele se făcuseră albe la față, neputînd să-și stăpînească tremurul nervos al buzelor și neînțelegînd nimic din cele ce se petreceau. Singur vice-prefectul Pakot bănuia o legătură între freamătul de-afară și plecarea la Alba Iulia a iobagilor, cărora le luaseră urma, cu o zi înainte, subprefecții Gál și Nalaczi. Trecuse o

zi și o noapte, dar nu se știa încă nimic despre felul cum cei doi înalți slujbași ai stăpînirii, cu ajutorul soldaților care îi însoțeau, își duseseră la capăt însărcinarea ce-o primiseră. Izbutiseră să întoarcă pe iobagi la vetrele lor ? Puseseră mîna pe căpetenie ?

Bătrînul baron Kristsory, tatăl gazdei, care se apropia de optzeci de ani și dăduse puțin în mintea copiilor, s-a aplecat peste masă, spunînd cu glas dulceag, ca un fel de scuză :

— Vedeți, unde este avere mare, sînt și griji multe, domnule vice-prefect !

Vice-prefectului Pakot nu-i mai ardea să prînzească. Prietenii lui, patru nemeși cu pintoni de argint și dolmane de catifea se opriră din mestecat și rămaseră cu furculițele în mîini.

— Situația mi se pare foarte serioasă, domnule baron — zise vice-prefectul pe care zgomotul de-afară îl neliniștea din ce în ce mai mult. După toate semnele, avem de-a face cu o ceată de țărani răsculați. Trebuia să mă aștept, după rapoartele ce-am primit. Stăpînii casei sînteți dumneavoastră, dar paza ordinei e o chestiune care mă privește. Domnule baron — adăugă apoi cu un glas care semăna cu al unui comandant — aveți la castel arme ?

Kristsory parcă tot nu pricepuse :

— Desigur... dar...

Pakot răspunse scurt :

— Trebuie să-i învățăm minte !

Femeile se ridicară de la masă ca niște vrăbii speriate. Din odaia vecină, năvăliră copiii casei, iar în urma lor, speriate, Erji, bona care avea grija lor, și doamna Lotte, soția preotului reformat, care le dădea lecții de clavecin și de limba germană.

Baronul Kristsory, însoțit de tatăl său și de feciorul care nu mai avea cui să-i toarne de băut, a venit cu un maldăr de pistoale și șapte puști de vânătoare. Golise toate panopliile familiei. Vice-prefectul împărți arme și prietenilor săi și, în timp ce le încărca, i-a venit în gând să întrebe :

— Domnule baron, putem avea încredere în slujitorii dumneavoastră ?

Kristsory a ridicat din umeri și alt răspuns n-a știut să-i dea.

Între timp curtea fusese împrejmuită de mulțimea de țărani și patru cete își făcuseră intrarea pe poarta cea mare a castelului, avînd în fruntea lor pe George Marcu din Criștior și pe Toma Buzdugan din Vaca.

— Mai întîi să scoatem guzganii din copcă — dăduse poruncă Crișan și apoi să punem mîna pe ce-i al nostru !

Iancsi secuiul fugise din poartă, iar zăvozii ciobănești ce ieșiră în calea iobagilor fură deșelați cu parii și împunși cu țăpoaiele. Cînd măria-sa baronul Pufi se arătă în pragul verandei, George Marcu îl înfruntă cu patru din cetași așezați în dreapta și în stînga.

— Ce vreți de la mine ? rosti cu glas înecat baronul.

— Avem de vorbit împreună, măria-ta — i-a răspuns Marcu.

— Sînteți tîlhari și veniți să-mi jefuiți casa ? spuse cu o scrișnire de ură stăpînul iobagilor.

— Sîntem oameni, măria-ta, și omul nu poate să tot rabde cum rabdă vita. Sîntem iobagii pămînturilor măriei-tale și ne-a ajuns cuțitul la os !

— Vreți cucuruz ? întrebă nobilul în prostie, aducîndu-și aminte că se mai întîmplase uneori ca pălmașii de pe moșiile lui să i se înfățișeze cerîndu-i bucate cu

împrumut. Numai că asta se petrecea de obicei în vremea sfîrșitului de iarnă sau primăvara, iar cei care veneau cu rugămintea stăteau cu căciula în mîină și nu ridicau glasul.

Se făcu, deodată, o liniște mare și dinspre poartă înaintă, cu pași măsurați, Crișan, însoțit de doi văceni cu puștile pe umăr. Cît vedeai cu ochii în jurul gardului de piatră care înconjura ograda erau numai capete de oameni și ochi ațintiți într-o așteptare cumplită. Crișan, avînd sabia la șold și două rînduri de pistoale sub cureaua ce-i încingea brîul, ajunse în dreptul treptelor, lîngă George Marcu și dădu el răspunsul la întrebarea baronului :

— Nu, nu vrem cucuruz ! A venit vremea să ni-l luăm singuri, măria-ta !

Poate că lucrurile n-ar fi luat o întorsătură atît de cumplită dacă nemeșul însuși s-ar fi arătat mai prevăzător și-ar fi înțeles la vreme că nu-i rămîne alta de făcut, decît să-și adune odraslele și s-o ia din loc, spunîndu-le adio pentru totdeauna pămînturilor pe care le stăpînise. Gheorghe Crișan, fosta cătană împărătească, era un om aspru și neîndurat, care nici de rugăminți nu se lăsa înmuiat, nici în fața primejdiei nu șovăia, dar firea lui, oricît de dîrză, nu-l îndemna spre vărsare de sînge fără trebuință, numai pentru pofta nesățioasă de a ucide. Era necruțător în viforul încăierării, dar nu trăgea sabia decît atunci cînd era nevoie.

Dar iată ce s-a mai întîmplat. În clipa în care iobagii se așteptau mai puțin, s-a ivit în prag vice-prefectul Pakot, înconjurat de cei patru prieteni ai săi, toți cu pistoalele încărcate. Vice-prefectul a tras cel dintîi, apoi, aproape în același timp baronul Kristsory, care de asemeni ieșise înarmat. Crișan se smuci la o parte și scăpă neatins, dar unul din văceni, un flăcău tînăr,

căruia abia îi mîjzea mustața, căzu cu pieptul străbătut de glonțul lui Pakot. Atunci, cel de al doilea văcean, care ținea în mîină o bîită lungă de frasin cu mînerul arcuit, se repezi pe scări și apucînd cu încovietura mînerului grumazul vice-prefectului, îl trase grămadă pînă la picioarele lui Crișan. Sabia căpitanului fulgeră deasupra și-i creștă adînc cerbicea groasă. George Marcu sări tocmai la vreme cu cei patru ostași ai săi asupra nemeșilor cu pinteni de argint, doborîndu-i la pămînt, înainte de a le da răgaz să se folosească de pistoale. Unul singur a apucat să sloboadă un foc de pistol, dar glonțul s-a pierdut în vînt. Baronul Pufi a rămas pe seama lui Toma Buzdugan, care l-a adormit pentru totdeauna cu o singură izbitură de bîită.

— Să ne grăbim ! poruncise Crișan, și cetele năvăliră să scoată din casă toată vița domnișagului și slugile care, de-altminteri, se risipiseră ca potîrnichile, făfă să le treacă prin mîinte măcar o clipă să-și pună capul în primejdie sărînd în ajutorul stăpînilor.

Femeile fură cruțate. Scăpară cu vîrșă, de asemeni, pruncii și bătrînul baron de optzeci de ani.

Răsculații nu mai întîrziară mult în Criștior. Crișan porunci criștiorenilor, adunați la chemarea lui, să scoată degrabă tot ce socoteau a fi de folos din casa stăpînului, apoi să-i pună foc. Culița pietrarul, un om mai bătrîn din sat, fu înscăunat primar și însărcinat să împartă cu bună socoteală bucatele din hambare și cămări, vitele din staule și nutrețul, poporănilor din Criștior, începînd cu cei mai lipsiți. Slugile fură iertate și cei mai mulți din ei o luară la fugă peste cîmp și prin păduri.

Curînd izbucniră limbile focului care cuprinseră acoperișul negru de șindrila al casei și acareturilor și

trecură la unul din stogurile de paie clădite pe aproape, în dosul șurilor.

Era un freamăt neobișnuit în tot satul, o fierbere care nu se mai potolea, un du-te vino neînterupt între ogrăzile oamenilor și curte, de unde femeile aduceau, înfrigurate, câte-o țoală scumpă, câte-o perdea de brocart, ori vase de porțelan, de cositor sau de cristal, după cum puteau apuca.

Crișan își adunase iar cetele după rînduiala ostășească și le împărțise în două. O parte fu lăsată sub comanda Popii Costan din Criștior, un bărbat zdravăn și curajos, care plecă degrabă pe Criș în sus spre Mihăileni, să cuprindă curțile nobilului Ladislau Csizár, și să împartă pământul iobagilor. Grosul cetelor, urmîndu-l pe Crișan, o luă în josul Crișului către Brad, avînd a bate pînă acolo cale de un ceas. Înainte de a porni, Crișan trimisese ștafete călări prin satele din împrejurime să vestească ce făptuiseră și ce mai aveau de gînd să împlinească, îndemnînd toată suflarea să pună mîna pe topoare și să-i izgonească pe domni. „Cei care vor sta în cumpănă, ori vor face ureche surdă la chemarea din acest ceas, vor fi spînzurați ca niște trădători ce sînt și casele lor vor fi aprinse” — vestise, încruntat, căpitanul răsculaților. Și ștafetele dădură pîteni cailor frumoși și bine hrăniți luați din grajdurile baronului Kristsory și se făcură nevăzuți.

Cînd mulțimea răsculaților călcă în hotarul Bradului, Crișan își dădu seama că domnii din orașul de reședință al comitatului fuseseră prevestiți sau cel puțin aflaseră cele petrecute la Criștior și la Curechiu. Iscoadele trimise de dînsul cu aproape un ceas înainte, care se strecuraseră prin ariniștea de lîngă Criș, îi ținură calea pe la Șteanpuri, aducînd știrea că de o parte și de alta a drumului de țară, aproape de intrarea în

oraș, se aflau preț de vreo treizeci de panduri înarmați, pitiți în dosul unor căpițe de strujeni, care de bună seamă că nu după iepuri pîndeau acolo. Crișan porunci un popas de cîteva clipe, apoi strigă peste capetele oamenilor :

— Toți pușcașii în față !

Purtătorii de puști, afară de cei care comandau cetele, ieșiră din rînduri și se înșiruiră în fruntea mulțimii. Locurile lor din cete fură împlinite cu alții și puhoiul de oameni se puse iar în mișcare. La un semn al căpeteniei, cei doisprezece buciumași care-și purtasera pînă aci tulnicele pe umăr, dădură semnalul de plecare și tălăzuirea mulțimii curse înai departe, mai pornită parcă, pe vatra zbicită de vînt a drumului de țară. Cînd ajunseră la vreo două sute cincizeci de pași de căpițele de strujeni, văzură mișcarea capetelor care se zgîiau peste adăpostul lor, dar în loc să-i aștepte acolo, la fereală, pînă se apropiiau, ori să le zăgăzuiască drumul ieșindu-le în față, pandurii o luară la fugă îndărăt, și nu se mai arătară.

În oraș fusese o fierbere cumplită pe la ceasurile două după prînz. Nobilii, slujbașii stăpînirii, aflaseră despre cele petrecute la Criștior și avuseseră de gînd să înjghebeze o apărare cu slugile care le stăteau sub poruncă, înarmîndu-i cu puștile de vînătoare și cu săbiile din panopliile proprii ; dar cei mai mulți se codiră și deteră bir cu fugiții. Trupa organizată a pandurilor a fost trimisă la marginea dinspre răsărit a tîrgului și pînă la urmă domnii se resemnară cu gîndul că focul ce-l vor dezlănțui asupra răsculaților, în cazul cînd ar coborî spre Brad, era suficient pentru a-i rări și a-i împrăștia. Renunțară deci la apărarea cu slugile și, pentru orice eventualitate, se strînseră la un loc, în turnul cenușiu, cu ziduri groase de piatră, al bisericii refor-

mate, zăvorînd pe dinăuntru uşile grele de stejar ferecate în rafuri.

Cînd strigarea tulnicelor umplu văzduhul uliţelor şi cetele înconjură casele nemeşeşti şi clădirea varmaghiei, nimeni nu se împotrivi răsculaţilor şi nu se auzi nici o pocnitură de armă. Aflînd că domnii îşi făcuseră bîrlogul în turnul bisericii, Crişan se îndreptă într-acolo, înconjură biserica şi porunci oamenilor să fărîme uşile turnului. Topoare grele, izbiră în lemnul înnegrit de stejar şi scăpărară scînteii atingînd ferecătura rafurilor ruginite. Gura ageră a securilor se toci şi se crîmpoţi repede în fibra ostoită a lemnului şi alţi toporari, cu alte unelte, trecură să-şi încerce meşteşugul şi puterile. Văzînd că merge cu zăbavă, oamenii aduseră dintr-o curte vecină două bîrne groase şi începură să le sloboadă cu capătul, ca pe nişte berbeci, în mijlocul uşilor, pînă le slăbiră ţîţînile şi ferecătura. Cu rîngile de fier le ridicară apoi şi le prăvăliră la pămînt.

Înăuntru, pînă sus la clopote, pe scările şi podurile de scîndură aşezate din loc în loc, turnul era înţesat de bărbaţi, femei şi copii. Îi traseră pe toţi afară. Unul din ei, un bărbat între două vîrste, se aruncă pe fereastră, şi îşi dădu duhul, în vreme ce nemeşii cei mai bine cunoscuţi, stăpînii pămînturilor şi ai vieţii iobagilor îşi primeau pedeapsa. Aceeaşi soartă o avură şi nobilii ce se închiseseră în casele lor, cum a fost Niculae Brady, pe care un iobag voinic îl află ascuns într-un cotlon al coridorului ce ducea la cămări.

Doi nobili romîni, dar nu mai puţin urîţi de iobăgime, Ion Nemeş şi George Anca, cu feciorii lor, dimpreună cu cantorul bisericii reformate şi cu un amărît de croitor ungur, fugiră din oraş şi se ascunseră în

pădurea de lângă pîrîul Brătișei. Peste două zile fură descoperiți, aduși la Brad, judecați și osîndiți la moarte.

Pustiirea curților nemeșești din Criștior și Brad se petrecuse într-o marți, în a doua zi a lunii noiembrie, și în aceeași seară Crișan plecase la Vaca, în satul lui, ca să se odihnească peste noapte și cu oamenii de acolo, cu juncanii și mestecănenii, să se repeadă a doua zi în zori asupra nobililor din Ribița.

O parte din cetele care se aflau la Brad urmau să vină și ele, sub comanda lui George Adam din Criștior, la atacul asupra Ribiței. Altele, îngroșate cu pîlcurile de iobagi care se strîngeau neconținut la chemarea ștafetelor trimise prin sate, se grupară în mai multe trupe și luară felurite direcții, spre celelalte curți ale nemeșilor din Zarand.

— Acum știți ce-aveți de făcut — le spusese Crișan. Să nu mai rămînă în țară picior de domn și piatră pe piatră din culcușurile lor. Bucatele, vitele și pămînturile lor le împărțiți poporănilor! Beuturile din pivniți le vărsați, cît ar fi ele de bune și de multe. Nu e vreme să ne îmbătăm nici cu vinars, nici cu apă rece!... Să nu le mai dăm răgaz nici o clipă!

Mai mare peste Brad rămase Toma Buzdugan, prietenul și omul de încredere al lui Crișan, care se îngriji de hrana celor ce plecau, adună toate puștile din bîrlogurile domnilor și din cazarma pandurilor, puse străji la marginea orașului și patrule pe uliți, ziua și noaptea.

În murgitul serii de marți, încălecînd s-o ia spre satul lui, Crișan îi spuse lui Toma Buzdugan:

— Dacă vin ștafetele de la Horia nu întîrzia să-i îndrepti pe urmele mele. În noaptea asta mă aflu în Vaca la neamurile din părăul Goldesc. Mîine dimi-

neață, la Ribița. Trimite-mi acolo și alte vești, dacă le ai.

În spre ceasul zece, a doua zi, miercuri, la marginea dinspre răsărit a Ribiței erau strînși mai bine de trei sute de oameni, văcenii, juncanii, ribițeni și mestecănenii. De pe dealul care se chiamă Podul Ribiței coborîră încă la vreo sută de iobagi din satele Uibărești și Ribicioara. Securile, parii și țăpoaiele erau armele lor cele mai de nădejde. În grabă se făcu alcătuirea ceteilor și pînă în mijlocul satului, unde se vedeau casele și acareturile nemeșilor Ribiceni, nu făcură decît un sfert de ceas.

Nobilii din satul de pe Criș, simțind ce-i paște, se strînseseră în casa lui Iosif Ribiczei, fost într-o vreme perceptor împărătesc și acolo se postaseră cu puștile în mîini la ferestrele odăilor de jos și ale podului, gata să înfrunte cu plumbii furia mulțimii răsculate. Cînd iobagii se apropiară și înconjurară ograda, domnii începură să tragă. Cetele rămaseră pe loc, în preajma gardului de zid și începură să azvîrle cu bolovani în ferestrele casei făcîndu-le zob. Dar țevile puștilor celor dinăuntru se sprijineau mai departe pe ramele geamurilor țândărite, peste care spînzurau perdelele și slobozeau nori de pucioasă și alice de lup, cît aluna, spre pădurea de oameni ce-i împrejmuia. Un juncan înimos, Andron Hurlupu, luă o loitră de car, o făcu scut și înaintă prin ogradă spre ușa casei. Alți oameni, din afara zidurilor, aruncară în curte ojoage de paie aprinse la un capăt și umezite apoi, ca să-i facă un adăpost de fum. Dar încercarea lor nu izbuti, și alicele grele de plumb îl dibuiră pe la glesne, îl răsturnară cu loitră cu tot și alte încărcături îl loviră în piept și-n obraz.

Lupta fu înverșunată și ținu pînă în după-prînzul zilei, iar șapte din răsculați își găsiră moartea în

această închețare. Iobagii pătrunseră apoi în casă, puseră mîna pe nobili, îi osîndiră la moarte, iar în ziua următoare, joi, îi duseră legați la margirea Crișului unde le săpară mormîntul. Au fost cruțați și aici pruncii și femeile. Își aflară sfîrșitul la Ribița patruzeci și doi de nobili, șaptesprezece din familia Nemeș, cinci din familia Ribiczei, fostul notar al comitatului Iosif Madocsai, cantorul reformat și alții.

*

Într-o dimineată brumată de toamnă, în a patra zi a lunii noiembrie, cei trei căpitani s-au întîlnit la locul numit Păltiniș, lîngă hotarul comunei Blăjeni. Horia a venit însoțit de oamenii săi de credință, din Vidra, din Albac și din Bistra. Consătenii lui Cloșca au pornit val-vîrtej din Cărpiniș, strîngînd în drumul lor peste o mie de feciori voinici, unul și unul. Crișan se întorcea din Zarand în fruntea a două sute de călăreți cu puști, să se sfătuiască și să povestească cu propriul lor grai cele isprăvite acolo.

Nu era vreme de pierdut. Lucrurile trebuiau duse mai departe. Horia trimisese veste juzilor de pe sate să vină cu oamenii lor de nădejde de la Cîmpeni pentru porunci. Scrisoarea de chemare mersese din mîină în mîină și de la un sat la altul, de la judele din Ponor la Ioniță Dandea, în Bucium, de la popa Simeon din Lupșa la cei din Mujina, și așa mai departe. Căpitantul cel mare pusese străji pe drumurile Zarandului și nimeni nu mai umbla de la un loc la altul, fără împuternicire scrisă. Pășușurile¹ le întocmea notarul Alexandru Chendi, iar Horia le întărea cu pecetea lui.

Coborînd spre valea Arieșului, căpitanii Horia, Cloșca și Crișan au intrat în Cîmpeni la cinci noiem-

---

¹ Autorizație de trecere. (n.a.)

brie, într-o vineri către amiazi. În fruntea cetelor care se înșirau, ținînd pasul ostășește, mergea călare pe un cal alb, bătrînul căpitan George Marcu. Purta în loc de steag o cruce mare de lemn vopsită în galben, și striga cît putea mai tare pe ulițele umezite de ceață ale tîrgului :

— Moarte domnilor ! Să trăiască dreptatea !

Mulțimea umpluse ogrăzile șpanului Alexe Intze, revărsîndu-se pînă dincolo de uliță ca o mare de capete, de-asupra cărora vîrfurile lăncilor ieșeau la iveală asemeni unor colțuri de stîncă. Casa albă, cu gratii pîntecite la ferești, părea mai pustie decît un han părăsit. Adulmecînd primejdia ca un lup încolțit de hăitași, șpanul își încărcase avutul mișcător în două care, își suise odraslele speriate, claie-grămadă peste cufere, și apucase drumul Clujului, să-și pună pielea la fereală. Cînd s-au ivit dinaintea porților lăsate vraște cele dinții pîlcuri de călăreți din Bucium, în cap cu Ionuț Dandea, n-au zărit în dreptul șurii decît un prunc, să fi fost de vreo zece ani, stînd de strajă cu o nuia de alun în mîină și păzind singurătatea.

— Unde-i șpanul ? a întrebat de-a călare Ionuț Dandea.

Adămuț al lui Teoader Berindei — așa îl chema pe copil — a ridicat spre călăreț privirea lui ageră, clipind repede din gene :

— Nu-i nimeni acasă. Nici porcii din coteț n-au mai rămas — a răspuns băiatul, care cercetase, se vede, cu de-amănuntul gospodăria părăsită. Domnul Intze plecase de-acasă și parcă nu-i era în gînd să se întoarcă degrabă.

Ionuț Dandea a rîs :

— Nu-i bai ! Ne-om răfui noi cu măria-sa mai tîrziu. Avem acum alte treburi. Al cui ești tu ?

— Al lui Toader Berindei.

— Și cum îți zice ?

— Adămuț. Casa noastră-i mai de vale.

— Taică-tău unde-i ?

— E dus cu oamenii pînă în hotarul Cîmpenilor, să iasă în calea Crăișorului.

— Și pe tine te-au lăsat aici, gazdă, să primești oaspeții ? a glumit Ionuț Dandea, descălecînd și punînd mîna lui grea pe umărul fraged al voinicului de-o șchioapă. Da' tu știi cine-i Crăișorul nost' ?

— Știi, de-a bună seamă : e căpitanul ăl mare, Horia, care a jurat pe crucea de aur să nu mai fie în țară domni și stăpîni.

Val după val, ca rîurile muntelui îmbinîndu-se într-o apă mare, s-au adunat la răsîntia de drumuri a Cîmpenilor trimișii satelor iobage. N-a lipsit de la întîlnire nici unul. Cei mai mulți nu se cunoșteau și se aflau împreună pentru întîia oară, dar, privindu-se în ochi, fără cuvinte, s-au simțit dintr-o dată legați pe viață și pe moarte. Chemarea lui Horia făcuse să răsunе de-a lungul văilor buciumul de luptă și puterile risipite se strîngeau laolaltă, cum și-ar încleșta degetele în pumn mîna unui uriaș. Un freamăt a trecut prin văzduhul înnegurat, ropote de cai ca o grindină, și un strigăt s-a izbit de streășina norilor, întorcîndu-se înapoi înmiit :

— Sosește Horia !

Horia venea călare, între cei doi căpitani ai lui, Cloșca de partea dreaptă, Crișan în stînga. Ținea în mîna lui aspră o lance ferecată, iar la brîu, în chimirul de piele bătut cu ținte galbene, se zăreau mînerile a două pistoale încrucișate. Mergea cu capul descoperit sub cerul de plumb al acelei amieze de toamnă tîrzie, purtînd pe fruntea lui înalt-boltită lumina gîndurilor

dinăuntru. Sarica mițoașă îi cuprindea umerii, largă și plină de măreție ca o mantie domnească.

— Crăișorul nost' ? Să trăiască !

Horia și-a tăiat pîrtie prin desișul de oameni, îngîndurat și întors asupra lui însuși, ca și cum toate acele strigăte n-ar fi fost pentru el. Ochii lui ardeau ca doi cărbuni aprinși. A urcat cu mers apăsător treptele de piatră din fața casei șpanului, și întinzînd spre cer mîna dreaptă în care ținea lancea, a făcut semn că vrea să vorbească.

— S-auzim ! a strigat din toate părțile mulțimea de oameni.

Freamătul de glasuri amuți dintr-o dată. Horia a stat o clipă să-și aleagă cuvintele, ca și cum ar fi voit să le așeze în cumpănă și să cîntărească greutatea de înțeles a fiecăruia. Bătrînul iobag nu simțea nevoia să-și îmbrace cugetarea în haine strălucitoare. El spunea de-a dreptul ceea ce era în inima lui, gîndurile și grijile lui de totdeauna, cu care adormea noaptea tîrziu, cu care se trezea o dată cu zorile și care îl însoțeau la tot pasul, ca o singură năzuință a zilelor ce-i mai rămîneau de trăit. Glasul lui tăios și hotărît despica tăcerea ca un ascuțiș de sabie, limpede, pătrunzător și puternic :

— A venit vremea ca în țara noastră robi să nu mai fie ! V-am chemat, fraților, să auziți cu toții învoirea împărătească ce s-a dat, ca satele de iobagi să se ridice și să-și facă singure dreptate. Iată aici porunca ce-am primit din mîna împăratului, cînd am umblat la Viena as-primăvară, și una nouă, ce ne-a sosit acum, luni. Horia a scos din sîn un sul de hîrtie, la capătul căruia atîrna o pecete grea de ceară. Poruncile împărătești sînt ca pămînturile stăpînite cu silnicie de ne-

meși să fie împărțite oamenilor. Nimeni să nu mai facă, nimănui, muncă fără plată.

Un strigăt a izbucnit din mulțime :

— Așa să fie !

Apoi, dintr-o mie de piepturi, a răspuns un singur glas :

— Așa ! Așa !

Horia a vorbit mai departe :

— Nu vom lăsa în viață sămînță de nemeș, dacă va încerca vreunul să ne stea împotrivă ; iar pe nemernicii dintre noi, care se vor da de partea domnilor sau vor voi să rămînă mai departe slugile lor, îi vom trage în țepă și vom preface casele lor în cenușă.

Strîngeți-vă cetele și de nimeni altul decît de mine să nu ascultați.

Încă odată a fremătat pădurea de capete :

— Trăiască Crăișorul nost' !

— Voi veni eu însumi să așez în tot locul juzii pe care îi vrea poporul și voi pune căpitani pe cei mai vrednici, cîte unul de fiecare sat. Grija armelor vor avea-o faurii din Lupșa și din Albac. Acum mergeți cu bine, fraților !

Mulțimea s-a desprins în pîlcuri, după cum venise, luînd calea întoarcerii de-a lungul văilor, peste care coborau acum umbrele amurgului.

La Cîmpeni abia tîrziu, după ce a prins să sune miezul nopții la ornicul din turnul catedralei s-a așezat din nou liniștea. Iobagii puseseră stăpînire pe oraș și singura cîrmuire care rămăsese în picioare era a lui Horia.

CĂPITANII LUI HORIA

Adunarea satelor din munți s-a ținut la Cîmpeni în a cincea zi a lunii noiembrie a anului 1784. De-aici, cei trei conducători ai răscoalei s-au despărțit apoi, îndreptîndu-se fiecare pe drumurile lui. Căpitanii Cloșca și Crișan au pornit cu cetele lor asupra Abrudului, iar Horia, însoțit de cei doisprezece flăcăi care îl păzeau, a plecat să scoată din domnie pe primarii cei ticăloși așezînd pretutindeni în fruntea satelor bărbați de încredere ai poporului.

Primarii domnești, în rîndurile cărora prea rar se nimerise ici-colo cîte un om cumsecade, erau slugile stăpînirii pentru cele mai urîte treburi, strîngători nemiloși de biruri, hoți înrăiți și iscoade gata să vîndă pentru cîtiva zloți pe cei mai de aproape din neamurile lor de sînge. Trecuseră ani întunecați de așteptare, de cînd Horia purtase la curtea din Viena plîngerea satelor năpăstuite, dar birăii nu se clintiseră din loc, și nici gînd n-aveau să dea socoteală despre banii grei pe care îi smulseseră cu japca de la oameni. Acum le sunase și lor ceasul. Simțînd primejdia cu fiori reci în șira spinării, dădeau din colț în colț, să-și pună pielea la adăpost. Unii, mai iuți de picior, o luaseră peste vale, cu cîți zloți le încăpuseră în chimir,

știind prea bine că rămînînd acasă, numai de mîngîieri nu vor avea parte.

Horia, trecînd prin Cîmpeni la Gura-Neagră și la Gura-Albacului, a ridicat cu nepusă masă pe birăii care nu apucaseră să fugă și i-a pus sub pază în pivnița primăriei.

— Aici veți rămîne — le-a spus — pînă veți da socoteală despre banii furăți de la oameni.

Aceia s-au ales pînă la urmă numai cu spaima, și dezlegînd băierele pungii, au scăpat cu viața. În Vidra lucrurile s-au petrecut mai rău. Cu o zi înainte, puțin după miezul nopții, o ceată de feciori au venit la casa primarului Vasile Goia, să-l scoată puțin din așternut. Vasile Goia nu dormea. Se pregătea de plecare. Umpluse o traistă cu fiorinii din lada satului și gîndea să treacă de-a călare munții Bihorului, în nădejdea că într-o zi, după ce răscoala se va fi potolit, va putea să se întoarcă nevătămat acasă. Socoteala nu i s-a potrivit. Feciorii l-au legat fedeleș și l-au dus la casa satului pentru judecată. Aici l-a găsit Horia a doua zi, ghemuit într-un colț al cancelariei, cu ochii holbați de groază și tremurînd ca varga. Zbirul atît de aspru cu cei slabi se dovedea la primejdie mișel și nețrebnic.

— Căpitane — a raportat David Avram, unul din cei care păzeau pe cel prins. L-am adus pe birăul nost' să-l judecăm.

— Dezlegați-l ! a poruncit Horia, apoi privind cu scîrbă pe Vasile Goia îi spuse : Ți-a venit rîndul, primarule, să dai socoteala !

— Ce ai cu mine, Ursule, ce ți-am făcut ?

— Mie nu mi-ai făcut nici un rău, primarule, că n-ai putut. Mai ții minte cînd m-ai căutat cu gornicii după tine, să mă ridici de-acasă ? Nu plătisem darea,

nu-i așa ? Nu cărasem stînjonii de lemne la Zlatna ? Și mai ce ? A sosit ceasul pentru toate ticăloșiile ce-ai săvîrșit asupra satului. Ai prigonit oamenii. I-ai jefuit și i-ai pîrît. Ai stors de pe ei dări cîte ai vrut și n-ai dat socoteală nicicînd. I-ai trimis la țeșniță, la schingiuri, la pieire ! L-ai uitat pe fie-iertatul Gavril Todea, bătrîn de optzeci de ani, care a murit frînt în bătaie ? Ți-a bătut și ție ceasul răule-birăule !

Horia a ridicat brațul :

— Să punem în Vidra altă rînduială. Porunca s-o aibă căpitanii noștri care v-au stat totdeauna în ajutor și și-au primejduit viața pentru voi. Îi cunoașteți care sînt aceia.

— Iacob Toader ! izbucni deodată un glas din toate piepturile.

— Pavel Bocu !

— Petru Nicula !

— Toma Gligor !

Horia cîntări alegerea !

— Da, el să fie ! Căpitanii voștri îl vor judeca pe Vasile Goia și așa va rămîne cum vor hotărî ei.

Judecata primarului n-a ținut mult. La un semn al lui Horia, doi flăcăi s-au repezit asupra lui ducîndu-l în brînci pînă la culmea de stîncă numită „La piatră“. Aici își mai aștepta sfîrșitul încă unul. Era gornicul Ursu Uibar, un om de alergătură și de alte treburi mărunte ale domeniului, care slugărise ca un cîine la curtea șpanului Intze pentru o păcătoasă de pîine.

— L-am aflat ascuns în pivniță, printre butoaie — dădu raportul un iobag cu pușcă pe umăr, căprarul celor zece, care păzeau pe gornicul, puțin cam amețit de băutură și cu totul pierit de spaimă.

Ursu Uibar privise cu ochii holbați cum feciorii l-au ridicat pe birăul din Vidra și l-au dat de-a rostogolul în fundul prăpastiei, unde avea să-i putrezească stîrvul sfîrtecat de colțurile stîncii. Îngrozit de sfîrșitul ce vedea că i se pregătește, Ursu Uibar a căzut în genunchi și s-a rugat de iertare, făgăduind lui Horia să-i fie credincios pînă la moarte. Plîngea cu lacrimi grele și glasul lui părea al unui om care se trezise la pocăință.

Horia l-a privit în adîncul ochilor și i-a spus :

— Măi Uibarule, om de omenie n-ai fost tu nici-cînd, dar nici prea multe ticăloșii n-ai apucat a face. Apoi privi în jur, ca și cum ar fi voit să ceară încuviințarea celorlalți. Uite, noi te iertăm, dacă ni-i jura că vei merge de azi înainte pe calea cea dreaptă. Ai fost slugă supusă la stăpîn rău. Te-oi vedea de ce vei fi în stare cînd nu vei mai slugări nimănui.

Ursu Uibar a jurat, și se cuvine să spunem că nu și-a călcat jurămîntul. Din clipa cînd Horia îi dăruia viața, el se făcu alt om, curățindu-se de zgura care-i înnegrise sufletul și-i înăbușise firea lui cea adevărată. El a intrat căprar în cetele lui Cloșca și, în loc să piară ca un mișel într-un adînc de prăpastie, hoit pentru corbi, avea să-și sfîrșească zilele cu fruntea sus, bărbătește, răscumpărînd cu moartea, în libertate, păcatele ce săvîrșise robind.

Isprăvind judecata pentru care venise la Vidra, Horia a lăsat aici pe căpitanul Iacob Todea să-i păzească poruncile, iar el a trecut mai departe. Mai întîi la Roșia, unde a dat comanda lui Ion Biro, iar de-acolo la Bucium pentru o răfuială care aștepta mai demult, cu primarul Gheorghe Suciu.

Trecuseră numai șapte zile de cînd izbucnise cea dintîi flacăra a răscoalei, și căpitanul cel mare se găsi dintr-o dată în primejdia de a fi prins. Apusese soarele

de mult, cînd ajungînd în Bucium, Horia a tras la casa lui Macovei Băișanu, cerîndu-i găzduire. Se înnoptase de-a binelea. Horia și-a dat seama că omul care ieșise în tindă să-l întîmpine nu-l cunoștea.

— Auzit-ai vreodată de numele lui Horia ? l-a întrebat căpitanul cel mare, cu o voită asprime în glas.

Macovei Băișanu a rămas o clipă tulburat, ca și cum n-ar fi priceput rostul acelei întrebări, apoi a răspuns cu teamă :

— De auzit, ce-i dreptul, am auzit, dar la chip nu l-am văzut cum arată.

— Eu sînt Horia și am venit cu poruncile împăratului !

I-a cerut să-i dea de cină și a mas peste noapte în casa iobagului.

Știind primarul Gheorghe Suciu prin iscoadele lui că Horia se află în gazdă la Macovei Băișanu, și aflînd că e singur, a urzit în capul lui planul de a-l prinde pentru a-l trimite în lanțuri la Zlatna. Căpitanul cel mare făcuse o greșeală care era să-l coste scump : lăsase în urmă pe cei doisprezece însoțitori ai săi, dîndu-le poruncă să scoată din ascunzătoare pe slujbașii domnești care se refugiaseră în galeriile subterane ale băilor de aur de la Roșia. Nu se luminase încă bine de ziuă, cînd Gheorghe Suciu, cu o mîină de ortaci de-ai lui au 'împresurat casa lui Macovei Băișanu, cerînd cu strigăte și amenințări să iasă Horia afară și să le arate poruncile împăratului.

Gheorghe Suciu ridicase glasul și asmuțea pe buciumani împotriva lui Horia.

— Oameni buni, nu vă lăsați amăgiți ! Acest Horia este un înșelător ! Umblă cu vorbe mincinoase, ca să vă nefericească. Zice că are porunci de la împăratul. Să le vedem și noi. Să le arate ! Ori dacă nu, să-l dăm

pe mîna cătanelor, să-i facă de petrecanie, iar pe noi să ne lase cu ale noastre, că din toată isprava asta, cu foc și pîrjol, numai prăpădul se va alege de noi și de casele noastre !

Horia, auzind laîma de-afară, s-a ridicat de pe la-vița unde se întinsese să hodinească după atîta umblet și a ieșit în tindă. Văzînd apoi ce fel de oameni erau aceia și dînd cu ochii de Gheorghe Suciu, pe care îl știa bine în ce ape se scaldă, a înțeles primejdia în care se găsea, dar nu și-a pierdut cumpătul.

— Ce vreți voi ? a întrebat cu glasul liniștit al omului stăpîn pe firea lui.

— Să ne arăți scrisul împăratului ! l-a înfruntat unul din gornicii cu care venise primarul. Unde-s poruncile ?

— Poruncile împăratului — a răspuns Horia, apăsînd pe cuvinte — sînt prea scumpe ca să le port cu mine pe toate drumurile. Și-apoi, chiar de vi le-aș arăta, tot nu le-ați putea citi, că sînt scrise într-o limbă pe care n-o cunoașteți. Voi, buciumanilor, știți prea bine că am fost de patru ori la Viena și am stat de vorbă cu împăratul. N-am fost numai eu singur și sînt oameni ai noștri de încredere care pot să pună mărturie despre aceasta. Cincizeci de sate s-au ridicat și au cuprins curțile domnilor. Văzut-ați unde să ne stea împotriva cătanele împăratului ? Trei oștiri de-ale noastre au pornit asupra Aiudului și voi mai vreți să vă arăt poruncile împăratului ?

Cei de față începură să șovăiască, schimbînd între ei priviri întrebătoare. Horia a vorbit mai departe, cu o aspră hotărîre în glas :

— Domnii cunosc ca și mine poruncile împăratului, iar de vor cuteza să le calce, pe toți îi vom nimici !

— Minciuni ! a strigat Gheorghe Suciu.

Apoi, simțind că vorbele lui Horia ar putea să-i strice socotelile, n-a mai stat să aștepte și făcînd un semn de mai-nainte înțeles gornicilor care pîndeau la poartă, a sărit cu ei asupra lui Horia, l-au prins și l-au legat, zăvorîndu-l în casă. Birăul a pus pază la ferești și a trimis în goana mare pe trei din oamenii lui, să vină cu ajutor militar de la Zlatna.

Horia părea pierdut. Socoteala de-acasă nu se potrivește însă cu cea din tîrg. La schimbul aspru de cuvinte cu primarul din Bucium mai fusese un martor care ciulise urechile de după colțul șurii și privise cu ochii lui de veveriță învîlmășeala ce se iscase. Era Petruț, mezinul gazdei, un țînc de șapte ani, pe care nimeni nu-l băgase în seamă. Băiatul s-a strecurat tiptil pe lîngă șira de paie din fundul ogrăzii, a sărit, pîrlea-zul în livada vecinului Savu Giurcă și de-acolo a tulit-o de-a dreptul la casa lui Ionuț Dandea, căpitanul lui Horia.

— Vino repede, bade Ionuț, că l-au prins pe Crăișorul nost.

— Unde-i ? a sărit ca ars Ionuț Dandea, care tocmai freca de rugină o pușcă pe care o aflate în podul spanului Intze.

— A venit la noi acasă birăul cu gornicii, au tăbărit asupra Crăișorului și l-au închis, au trimis după cătane la Zlatna și vor să-l ducă să-i taiе capul — a spus într-o singură suflare Petruț, aproape să se înece cu atîtea vorbe cîte înșirase una după alta.

Ionuț Dandea era om de credință și de nădejde. Nici nu se pierdea cu firea și nici nu stătea prea mult în cumpănă cînd avea o treabă grabnică de isprăvit. L-a strigat pe taică-său și pe cei doi frați mai mici, apoi au pornit tuspatriu să adune de la casele lor pe cei din Bucium-sat, din Muntari, și din Cerbu. Mai-

nainte de-a apuca să se arate puștile de la Zlatna, oamenii, au năvălit în curtea lui Macovei Băișanu, au spart ușa și l-au scos la lumină pe Horia. Gornicii care îl țineau închis au fost legați cot la cot și bătuți pînă la sînge, iar casele lor aprinse. Pe unul singur l-a iertat căpitanul cel mare : pe Onisie al lui Savu Giurcă, fiindcă i-a jurat credință și s-a legat să-l urmeze în toată țara Ardealului, ca să-i spintece pe domni. Primarul Gheorghe Suciu n-a mai apucat să vadă soarele apunînd în ziua aceea.

Iar cînd au sosit cătanele de la Zlatna, cam cu zăbavă ca de obicei, au făcut repede calea întoarsă, vîzînd îndîrjirea poporului, care se strînsese în capul satului să-i înfrunte.

Horia a lăsat Buciumul în grija căpitanului Ionuț Dandea și a plecat mai departe. A doua zi, miercuri dimineața, a strîns laolaltă pe iobagii din Mușca, tot satul, cerîndu-le să aleagă un căpitan dintre ei. Oamenii l-au voit pe Toma Petruță, iar Horia a mai ales pe lîngă el trei căprari din cei mai tineri. A poruncit căpitanului Petruță să pună străji în jurul satului, iar pe iobagi i-a îndrumat să nu mai asculte de slujbașii cei vechi ai domeniului, nici robot să nu mai facă, nici biruri stăpînirii să nu mai dea.

— Acum, fraților, singuri să vă croiți soarta și să alegeți : libertatea ori moartea ?

— Libertatea ! au răspuns toți într-un singur glas.

De la Mușca, primul căpitan a trecut la Lupșa, lăsînd poruncă faurilor să pregătească arme de luptă cît mai multe ; apoi s-a întors la Bistra, la Cîmpeni, la Vidra și la Albac, alegînd peste tot căpitani, care să fie gata, fiecare cu ceata lui, cînd va suna buciumul și se vor aprinde focurile pe culme.

Pornind o faptă atît de îndrăzneată ca aceea pe care o hotărîse, Horia se gîndise la un plan de bătaie, dîndu-şi seama cu mintea lui cumpănită că iobagii risipiţi de-a lungul văilor, neîndrumaţi şi răzleţi, nu erau în stare să alcătuiască o putere, decît rînduindu-se sub o singură comandă şi pornind la luptă toţi odată. În douăsprezece zile, Horia a pus în munţii Abrudului peste cincizeci de căpitani, aleşi de popor şi întăriţi de el însuşi. Căpitanii purtau sabie şi pene la pălărie. Fiecare căpitan avea pe lîngă sine doi-trei căprari. Îndatorirea lor era să înarmeze poporul şi să îndeplinească poruncile lui Horia, peste care nimeni nu era mai mare, nici domnii, nici împăratul. Poruncile lui Horia erau strigate de la o culme la alta de huciu-manii cu tulnice şi cornuri, atît de grabnic încît din Albac pînă în munţii Mogoşului semnalul de adunare ajungea într-un pătrar de ceas.

Răscoala se întindea ca o mare de flăcări pe care o bate vîntul şi pretutindenii sporeau cetele iobagilor înarmaţi.

Între timp, căpitanii Cloşca şi Crişan porniseră asupra Abrudului.

Cetele de iobagi s-au adunat de-a lungul drumului de ţară aşezîndu-şi tabăra lor de noapte în livezile de la marginea de jos a oraşului. În dimineaţa zilei următoare, mulţimea stătea gata să dea năvală, ca o apă involburată clocotind în albia care n-o mai putea cuprinde. Erau acolo oamenii din treizeci de sate ale Zarandului şi din alte cincisprezece ale domeniului Zlatnei. Unul singur, popa Avram, Suluţ din Cărpiniş încercase să se împotrivească.

— Hai cu noi, părinte ! i-a spus Crişan.

— Nu pot merge, Crișane — s-a codit popa Avram, care nu era cioplit din lemn tare, ca popa Costan din Criștior, om al poporănilor mai întâi și mai puțin al vlădicilor. E zi de duminică și nu-mi pot lăsa slujba.

— Cui să slujești ? i-a tăiat vorba un altul. N-au rămas în sat decât muierile și copiii.

— Bine-ați face să stați și voi locului — a răspuns părintele. Să nu vă mai lăsați purtați în primejdii de toți mincinoșii.

— Care sînt aceia ?

— Căpitanii voștri — a strigat popa Avram. Ei vă îndeamnă la nesupunere și la pierzare !

Nici n-a apucat să sfîrșească vorba, și un iobag care era mai aproape a ridicat toporul.

— Nu da ! a poruncit Crișan, dar era prea tîrziu ; în aceeași clipă popa se prăbușea în șanț.

A doua zi, cetele lui Crișan erau la porțile Aiudului. Văzînd primejdia care-l amenința, magistratul orașului a trimis solie în tabăra iobagilor să-i întrebe cu ce gînduri au venit. Cu vorbe îmbietoare le-au făgăduit să le dea de mîncare, băutură și bani cîți vor cere, numai să nu pustiască orașul. Țăranii au răspuns că au venit să pună mîna pe hîrțile care-i osîndeau la robie. De mîncare au, băutură nu le trebuie, iar pentru bani nu se vînd.

Apoi, în mijlocul strigătelor care făceau să se cutremure văzduhul, au năvălit cu furci, cu lănci și cu topoare asupra Abrudului, ca dezlănțuirea unei furtuni pe care nici o altă putere din lume n-ar fi fost în stare s-o stăvilească.

Au sfărîmat porțile închisorii și au scos din lanțuri pe iobagii întemnițați ; au pătruns în casa orașului și au dat foc grămezilor de diplome cu privilegiile nobililor domni de pămînt ; au năvălit în curțile bogă-

tanilor și le-au pustiit ; au răvășit odăile, au coborât în pivniți și au vărsat pe jos vinul din buțile sparte. Iar pe nemeși i-au urmărit pînă-n turnul bisericii unde unii au cercat să se ascundă. Schimbătorul de aur, János Csany, care își adusese aminte să se închine la icoane, a fost trimis pe lumea cealaltă lîngă treptele amvo-mului.

Cîțiva, izbutind să scape cu fuga, s-au vîrît su-o pămînt, ca sobolii, căutînd adăpost în străfundul mine-lor de la Corna, dar țărani i-au afumat cu paie aprinse la gura băii și i-au silit să iasă din vizuină, la socoteala cea din urmă.

Iobăgimea își avea răfuielele mai vechi cu oamenii îmbogățiți pe spinarea lor, domnii de pămînturi, șpanii și cisturile comitatului, slujbașii domeniali, strîngătorii de biruri și juzii satelor. Unii erau nobili maghiari sau maghiarizați, slujbași domeniali în mare parte nemți ; iar cei de pe urmă, cozile de topor, erau foști iobagi care deveniseră uneltele domnilor ajutîndu-i să stoarcă poporul și făcîndu-și partea lor din sudoarea celor mulți.

La intrarea răsculaților în Abrud, cînd orașul du-duia de fierbere, crainicii mulțimii, unii în romînește, alții în limba ungurească strigaseră :

— N-avem nimic de împărțit cu ungurii. Am venit să ne socotim cu nemeșii și cu cei care le țin parfea. Iobagii și oamenii de rînd să vie lîngă noi !

În Abrud nu se aflau iobagi de naționalitate maghiară, dar trăiau destui meșteșugari și slujitori unguri pe la casele nobililor și ale înalților funcționari. În primele clipe ei nu s-au dumirit, ci molipsiți de teama care cuprinsese pe stăpînii lor, socoteau că-i așteaptă și pe ei soarta celor îmbuibăți. Strigarea crainicilor li

se părea a fi o capcană a răsculaților pentru a pune mai ușor mîna pe ei.

Dintr-o uliță dosnică a Abrudului se ivi atunci un bărbat scund și bine legat, trecut de patruzeci de ani, cu capul gol, încins la brîu cu un șorț de potlog negru, și se îndreptă cu pași hotărîți spre cetele de răsculați. Prin ogrăzile caselor și prin curți se auzeau uși trîntite în grabă, zăvoare trase, chei care se întorceau în broască, țipete de femei și de copii. Omul mergea înainte, liniștit, pe inima uliței și în ochii lui adînciți sub fruntea înaltă se putea citi hotărîre. După chipul și după mustața lui lungă, încăruntită, care-i tăia obrazul, părea a fi ungur. Răsculații spre care se îndrepta aflară de îndată că stăteau de vorbă cu un meseriaș oizmar, pe nume Szentpéteri. Omul, după ce spuse cine e și cum îl cheamă, ceru să fie dus înaintea lui Crișan. Aici se întîlni cu un maghiar venit din altă parte a orașului, un lungan mai tînăr, Miški, de felul lui abrudean, slugă la casa lui János Csany. Venise și el să stea de vorbă cu căpitanul răsculaților. Cizmarul dete ziua bună și vorbi, cu glas limpede și măsurat, în graiul iobagilor :

— Eu sînt ungur și am venit să vă-ntreb dacă-i adevărat ceea ce vestesc crainicii ?

— E adevărat, omule ! i-a răspuns Crișan. Locul celor săraci e lîngă noi, de orice neam ar fi. N-avem nimic de împărțit cu ungurii care trudesc ca și noi pe pămînturile stăpînilor, nici cu meșteșugarii care-și agonisesc o pită amară. Ei vor fi bineveniți în rîndurile noastre și să știți că nu zălogim dreptatea nimănui, nici nu apăsăm pe cei apăsați.

Fața cu trăsături aspre a lui Szentpéteri s-a luminat de un zîmbet :

— Atunci nu mai avem de zăbovit ! Lăsați-mă să vorbesc eu cu oamenii noștri. Sînt încă speriați și neîncrezători...

— Și eu am să spun la ei ! a grăit celălalt ungur, Miški, de alături.

Crișan le-a întins mîna, apoi cizmarul a dat iar în vorbă :

— Mă reped să-i aduc pe ai noștri din ulița meșteșugarilor. Trimit și după ceilalți. Nu-ntîrziu mult. Vreau să vă arăt eu ascunzătoarea unde stau domnii.

— Aceia știm și eu — a sărit încă o dată Miški, care se rostea mai anevoie în limba iobagilor.

Așa s-a făcut că maghiarii din Abrud, la fel cu cei din alte locuri, au îngroșat cetele răsculaților romîni, iar Szentpéteri și Miški i-au condus pretutindeni în cuprinsul orașului, purtîndu-i pe la casele celor care se îmbuibau din truda sărmanilor.

A treia zi, cu o întîrziere binesocotită, s-a arătat în Abrud și locotenentul Vernicourt, cu treizeci de soldați din Zlatna, chipurile să apere visteria fiscului. Dar lăcățele de fier ale visteriei rămăseseră neatinse, ca și casele sărace, care nu suferiseră nici o vătămare. Cetele răsculaților nu veneau nici după aurul visteriei, măcar că fusese smuls din adîncul pămîntului cu truda și primejdia de moarte a iobagilor, nici să aducă vreo pagubă oamenilor necăjiți, ori de ce neam vor fi fost.

Însoțit de o mîna de feciori înarmați, purtînd sabie la cingătoare și un smoc de pene albe-roșii la pălărie, Cloșca s-a înfățișat locotenentului cu nume franțuzesc și i-a vorbit astfel :

— Noi sîntem ca și dumneavoastră soldați ai împăratului și am venit să îndeplinim poruncile pe care ni le-a adus căpitanul nostru cel mare, Horia. N-avem altă răfuială decît una singură : cu domnii de pămînt,

care ne țin în robie. Călătorește în pace și să n-ai nici o grijă că ți-ar cășuna careva dintre noi vreo supărare. Dar să nu căutați nici dumneavoastră pricină de ceartă. Mergeți cu steag alb înainte, ca semn de pace și de bună învoială. Nimeni, nici un rău nu are a vă face.

Locotenentul Vernicourt se cam îndoia că acești țărani în tundră, cu lănci și cu topoare, ar putea să semene cu niște soldați ai împăratului; dar trupa lui era mică, răsculații mulți, și cum n-avea dezlegare să sloboadă puștile asupra lor, a făcut drumul înapoi la Zlatna, să raporteze căpitanului Richard, care îl trimisese în cercetare.

Cetele de țărani, după ce au pus stăpânire asupra Abrudului și au lăsat străji la marginea orașului, s-au despărțit în două și au plecat mai departe.

Cloșca, în fruntea alor lui, a coborât de-a lungul Arieșului, iar tânărul Ion Horia, fiul căpitanului cel mare, flăcău acum de optsprezece ani, s-a îndreptat spre valea Ampoiului, să ridice satele de iobagi și să le aducă sub steagul răscoalei. Cei doi căpitani plănuiau să se întâlnească la Cricău, iar de-acolo să dea năvală asupra Galdei, să spargă temnița cea mare unde zăceau cei osîndiți la moarte, printre care Dumitru Todea, primarul din Rîul-Mare.

Gheorghe Crișan răsculase pretutindeni poporul, și în toată țara Zarandului nu mai erau nici domni de pământ, nici iobagi. Slujbașii stăpînirii, cîți mai scăpaseră cu viață, se ascunseseră în gaură de șarpe și din vîrful Detunatei pînă-n Cîmpia Turzii, de la Vidra pînă sub zidurile Devei, porunceau acum căpitanii lui Horia.

Vestea despre răscoala din munți străbătuse de la o casă la alta cu iuțeala luminii, și acum robii pămîn-

tului se ridicau să sfărîme lanțurile, fără să mai aștepte altă chemare. Era destul ca oamenii dintr-un sat să afle că s-au aprins în vecini castelele nemeșesti, și dădeau iureș la rîndul lor să-și descarce mînia care le clocotea în suflet.

În ziua aceea, iobagii din Vinerea, Cioara și Tărtăria, zărind un foc mare în părțile Geoagiului și ale Bințințului, au trimis pe unul de-al lor să știricească ce se întîmplă. Omul s-a întîlnit în drum cu alți șase, care veneau de peste Mureș.

— Acasă-i domnul Barcsai ? a întrebat unul din cei șase. (Așa îl chema pe nemeșul care stăpînea pămînturile celor trei sate.)

— Ba e călătorit de ieri seara la Sibiu, că l-a pălit spaima de cînd a văzut cum arde Gelmerul — a răspuns, rîzînd, trimisul iobagilor.

— Dracu să-l ia ! a strigat altul, bătîndu-se cu pumnul în piept. Rău îmi pare că nu-l pot găsi, să-i umplu pielea cu paie !

— Voi ați aprins Gelmerul ?

— Noi !

— Din a cui poruncă ?

— Din porunca lui Horia și nu întrebă prea multe — a răspuns un altul răstit. Hai cu noi !

Cei șase au mers mai departe și au intrat în Cioara. Au tras clopotele să se adune tot satul, iar unul cu securea pe mînă a spus că au venit împuterniciți din partea căpitanilor cei mari să împartă iobagilor avutul pe care cu sudoarea lor l-au cîștigat.

Nu mult după aceea au năvălit în sat încă vreo șaptezeci de țărani crișeni și pădureni, cu topoare, baltage și bîte. Numai unul dintre ei avea sabie, pistol în șerpar și o pușcă de vînătoare. Era îmbrăcat într-o țundră neagră care îi venea pînă la genunchi,

purta o căciulă de oaie, cusută în fund cu un petic de postav verde, călărea pe-un cal mare, negru, și părea să fie căpitanul lor. Nimeni nu știa cum îl cheamă și numele lui nici n-a fost aflat vreodată.

Căpitanul necunoscut a tras sabia, a slobozit un foc de pistol în văzduh și a strigat :

— Cine ține cu țara să vie alături de noi ; cine ține cu domnii îl tăiem !

Primarul domnesc a încercat să-și cheme oamenii în ajutor, dar nu s-a mișcat nici unul. Târziu, în noapte, când s-a ivit cloșca cu pui pe cerul sticlos de noiembrie, crișenii au plecat în drumul lor, lăsând în urmă castelul lui Barcsai arzând. Iobagii din Cioara, Săsciori și Vinerea au împărțit între ei bucatele, turma și cirezile de moșie. Fiecăruia i-au venit câte două oi, numai un iobag din Săsciori a luat zece, câte i le zălogise Barcsai cu o săptămână mai-nainte, pe cuvânt că le prinsese pășunînd în pădurea lui.

Răscoala se întinsese acum pînă în hotarul Sibiului, și dacă baronul Brukenthal, guvernatorul fără griji al Transilvaniei, s-ar fi urcat în Turnul Sașilor, ar fi văzut, nu tocmai departe, arzînd curțile nemeșești pînă sub dealurile Sebeșului.

Într-o duminică, înainte de a suna clopotele de leturghie, s-au arătat pe ulițele Vințului-de-jos șase țărani în țindră neagră, purtînd o glugă pe umeri și înarmați cu topoare, furci și drugi de fier. În fruntea lor mergea căprarul Serafim Goanță, strigînd porunca lui Horia. Nobilii să fie izgoniți și averea lor să se împartă, ca nici un iobag să nu mai poată spune că slujește domnilor.

— Auziți oameni, nu vă fie teamă, e cuvîntul împăratului, și dacă împăratul ne va înșela, vom pune noi în loc altul !

Patru zile încheiate a ținut fierberea poporului la Vinț. Șapte dintre nobili au încercat să se împotrivească, dar pînă la urmă curțile baronilor Bamfi, Vas și Alvinczi au fost prefăcute în cenușă. Iobagii au vărsat vinul din pivniți și au împărțit între ei bucatele, strigînd peste tot locul :

— E munca noastră !

Flăcările răscoalei se întinseseră acum din inima Țării Moților pînă aproape de hotarul Sibiului. Și nu numai pînă acolo. De partea cealaltă a muntelui, către Cluj, s-au ridicat iobagii maghiari, în frunte cu un căpitan ales de ei, János Jarai. În șaptesprezece sate, de la Sălciua pînă la Rachiș și de la Lunca la Trăscău, țărani maghiari s-au îndemnat unii pe alții, au aprins casele grofilor și au vestit lumii ștergerea iobăgiei. Domnii din Cluj s-au înspăimîntat atît de rău, încît și-au cules armele de pe pereți și au pus străji pe dealul Feleacului, de teamă ca poporul răsculat să nu dea năvală asupra orașului. Călugării minoriți se arătau foarte îngrijorați de soarta vechilor documente pe care le aveau în păstrare, știind că țărani, oriunde ajungeau, ardeau pe rug cărțile cu privilegii ale nobilimii, ca și diplomele în puterea cărora nemeșii se socoteau îndrituiți să stăpînească moșiile dăruite lor cu pecete domnească.

Nobilii fugiți erau atît de rău înfricoșați de răscoala care izbucnise fără veste, și se dezlănțuise ca o furtună, încît nu se mai simțeau la adăpost nicăieri : nici în ținutul Bistriței, înăuntrul zidurilor cetății, nici în fortăreața Timișoarei, unde se cuibăriseră, și nici dincolo de Tisa, în Seghedin, unde găsiseră adăpost la verii lor din Țara Ungurească.

Un iobag român din Zam, purtînd numele de Ion Lucaci, numit de-ai lui „al doilea Horia“, bărbat tînăr și cutezător, a strîns o ceată de treizeci de feciori și a trecut hotarul pornind asupra castelului din Petriș al nobilului Salbek. Slujitorii curții, văzînd atîți oameni străini în poartă, s-au speriat că vin lotrii, au pus lacătele și-au întreat cu glas tare :

— Cine sînteți voi și ce vreți ?

— Am venit cu poruncă împărătească să împărțim moșiile domnilor ! a răspuns Ion Lucaci.

— Unde-i porunca ? S-o vedem ! au strigat paznicii și n-au deschis.

Unul dinăuntru s-a strecurat prin fundul grădinii să cheme în ajutor pe primar cu oamenii lui. Dar primarul a pus să tragă clopotele, a strîns pe iobagi și i-a îndemnat să se alătore celor din Zam și să ia în stăpînire holdele pe care le munceau. Ceea ce s-a îndeplinit fără nici o șovăire din partea vreunuia.

Adunîndu-și rîndurile, zărăndenii laolaltă cu țărani din Pietriș, din Ilteu și din Tor, după ce au aprins toate curțile nemeșești în drumul lor, s-au îndreptat, valvîrtej, asupra castelului de la Săvîrșin al vice-prefectului Andrei Forrai, unde n-au găsit pe nimeni. Stăpînul moșiei, cu toți cei șaptezeci de ani ai săi, mai găsisese destulă putere să-și ia picioarele la spinare, cărînd din castel atîtea lucruri de preț cîte încăpură în trei căruțe.

În aceeași zi, cam pe la ceasurile trei după-amiază, a răsărit ca din pămînt pe ulițele Săvîrșinului o altă ceată, avînd în fruntea ei pe căpitanul Ursu Ribiță. Primarul din Săvîrșin, George Brănișcan, urmat de întreg satul, a venit și a lovit cu bîta în poarta cas-

telului. Nimeni nu i-a răspuns. Atunci țăranii au spart ușile și, năvălind în curte, bărbați, femei și copii, au aprins castelul, au pus pe foc hîrțile și au împărțit bucatele din cămări. De bucurie un iobag maghiar s-a îmbrăcat în odăjdiiile popii și a început să joace în mijlocul pieții, dînd de dușcă vinars din potirul bisericii și strigînd pe limba lui cît îl ținea gura :

— A noastră e lumea ! Vivat Maria Terezia !

Împărăteasa era moartă de doi ani.

Căpitanul Ursu Ribiță și-a atîrnat pe piept o cruce mare de argint și a pornit călare, trimițînd înaintea lui vestitori cu trîmbițe de poștă, să sune adunarea. În răstimp de trei zile, țăranii au aprins curțile domnești de pe țărmul drept al Mureșului, la Vărădia, la Conop, la Odvoș, la Pecica, pînă dincolo de Șoimuș.

Nobilii, cîți au încercat să se împotrivească, neavînd destulă grijă să-și pună capul la adăpost, au fost uciși pînă la unul, pierind ei înșiși de moartea pe care o pregătiseră pentru robii lor.

Cei care le plîngeau de milă nu se gîndeau că înverșunarea țăranilor și dorința lor de răzbunare, uciderea pe care le săvîrșeau, flăcările pe care le aprindeau, pustiirile pe care le lăsau în urmă, împiedecînd pe nemeși să se mai întoarcă la cuiburile lor de pășări răpitoare, nu erau porniri ale sălbăticiiei și nici semne ale răutății sufletului lor, ci izbucnirea deznădejdiei, a unor neînchipuite suferințe, pe care veacuri de-a rîndul, cu dinții scrișnind de ură, le înduraseră moșii și părinții lor, bătuți, legați în lanțuri, jefuiți, întemnițați fără vină, osîndiți fără judecată și uciși în groaznice chinuri. Cîți iobagi nu plătiseră cu viața lor îndrăzneala de a-și paște oile în pădurea care fusese

odinioară a satului ? Cîte zile de trudă fără răsplată nu irosiseră pe moșiile domnilor de pămînt ? Cîți țărani nu trăsese la plug, ca boii, sub pleazna biciului nemeșesc ? Pe aceia cine a stat să-i plîngă ? Cine le-a venit în ajutor ? Cine i-a mîngîiat ?

Nici acum, cînd aveau în fața lor furtuna pe care neîndurarea lor o stîrnise, nobilii nu voiau să priceapă că vina e a lor, ci stăpîniți deopotrivă de spaimă și de ură, tot cu dispreț și cu asuprire încerciau să răspundă deznădejzii celor oropsiți. Ei scriau, fără nici o rușine în plîngerile adresate guvernului, că poporul e atît de rău, încît numai osînda morții îl poate înpăimînta. Ei cereau ca răsculații să fie nimiciți fără cruțare. Fără milă și fără alegere. Primarii și jurații să fie trași în țeapă toți ! Ceilalți, locuitorii satelor răscolate, să fie exterminați pînă la unul, Armata să pornească să-i omoare, să-i taie, să le dărîme casele, fără nici o înduplecare, ca pe cei mai crînceni dușmani ai patriei.

Furia celor care nu voiau să scape din mîini stăpînirea lor jefuitoare mergea și mai departe. Urmărind înăbușirea în sînge a răscoalei, ei își făceau planul ca pe toți țăranii, cîți mai aveau să rămînă pe domeniul de sus și de mijloc al Zlatnei, din Ofenbaia, Ponor, Mogoș, Remeții, Lupșa, Sălciua, Ocolișul Mare, ca și cei din întregul comitat al Hunedoarei, al Zarandului, al Albei, pînă în ținutul Hațegului, chiar pe aceia care nu luaseră parte la răscoală să-i silească să poarte cusut în spate, pe țundră, semnul spînzurătorii, tăiat în pănură albă ! Așa cum erau însemnați cu fierul roșu sclavii de altă dată, ca să se știe al cărui stăpîn sînt. Casele răzlețe din munți, fiind prea depărtate unele

de altele, aveau de gînd să le dărîme pe toate, iar locuitorii acelor sate să fie strămutați în alte locuri mai lesne de supravegheat.

— Astăzi — se văitau ei — în ținuturile locuite de acei oameni sălbatici, domnește numai Horia cu ai lui ! Cîte sate de iobagi atîția Horia sînt în Ardeal !

Era singurul adevăr pe care îl roșteau nemeșii înspămîntați de furia furtunii pornite să-i scoată din rosturile lor.

„NOBILI SĂ NU MAI FIE”

Pornind din Timișoara la Deva cu bani și scrisori în lada ferecată și zăvorâtă cu lăcat de fier, după ce lăsase în urmă panorama dealurilor cu vii, căruța poștei se opri se ca de obicei să schimbe caii la hotarul de munte al Hunedoarei. Călătorii acelei zile de toamnă tîrzie au văzut în depărtare un foc uriaș, care cuprinsese cu flăcările lui toată zarea. Se lăsau umbrele serii, dar cerul părea învăpăiat ca de lumina purpurie a unor zori de ziuă cum nu mai fuseseră pe acele locuri de cînd lumea. Ardeau curțile nemeșesti de pe valea Mureșului, de la Ilia pînă în țara Hațegului, și de la Zam pînă dincolo de Bințiți.

Conducătorul poștei, un sas cam bleg de prin părțile Sibiului, pe numele lui de acasă Anton Schmidt, prinsese unele zvonuri despre răscoala iobagilor din Zarand. Grijuliu cum era din fire, iar acum temător pentru capul lui, se hotărî cam anevoie să urmeze calea mai departe, păzit numai de cei doi soldați ce-i fuseseră dați să-l însoțească. Nu mult după aceea întîlni în drum o ceată de țărani înarmați cu furci și cu topoare. Aprinseseră castelul baronului Josica din Brănișca și se îndreptau acum spre cetatea Devei, s-o cuprindă și s-o nimicească.

— Un om cu numele de Horia — spuneau ei — vine de partea cealaltă a Mureșului, cu steaguri roșii, cu mare mulțime de oameni, să lovească Deva, unde s-au cuibărit nemeșii fugăriți de mînia poporului. A dat poruncă Horia, ca din partea de jos a Murășului să se ridice cîte un om de fiecare casă și să se întîlnească toți duminică la Mintia, de unde vor porni laolaltă asupra cetății.

I se făcuse cît un purice inima bietului sas. Își socotea deopotrivă de primejduită pielea ca și zloții din căruța poștei. Dar țărani răsculați l-au lăsat să-și vadă de cale ; nici pielea nu i-au găurit-o, nici lăzile din căruța poștei nu le-au spart ; ci numai cînd l-au văzut atît de speriat, că abia se mai putea cumpăni pe picioare, i-au spus rîzînd :

— Ține-ți firea, omule, că noi nu sîntem lotri !

Apoi s-au dus, chiuind, mai departe. Căruța poștei, în trapul întins al cailor, i-a întrecut, ajungînd din urmă o altă ceată de țărani din Banat, aceștia fără arme, care mergeau după treburile lor la Deva.

— Nu vă duceți — le-a strigat sasul de pe capra trăsorii — la Deva e fierbere mare !

— Măcar de-ar fi în toate părțile cum zici ! au răspuns aceia, și și-au continuat drumul.

Postașul sas, sosind la Deva și socotindu-se îndatorat ca slujbaș al stăpînirii să raporteze maimarilor lui despre cele văzute și despre cele auzite, a mers de-a dreptul la tabla comitatului, unde a cerut să vorbească prefectului, baronul Bornemisza. Știrile rele călătoresc repede ; i-o luaseră alții înainte. Cînd a intrat în cancelaria fișpanului, acesta se plimba cu pași apăsăți de la un capăt la altul al odăii, dar nu era singur. Un bărbat între două vîrste, cu o barbă rară ca iarba pîrjolită de

secetă, stătea lângă pervazul ușii, în picioare. După privirea lui tulbure se cunoștea că venise cu o veste proastă. Era Ladislau Pop, vicecomitele Zarandului. Fugise de-acasă, zorit, în galopul copitelor, de răscoala care se întindea ; strigase în goana calului pe la porțile nemeșești să scape fiecare cum poate și pînă la Deva nu s-a mai oprit.

Al doilea era vice-comitele Hunedoarei, Ion Zejk. Nici acesta nu aducea știri mai bune :

— Joia trecută, o mulțime de iobagi au năvălit asupra curților din Bretea, Ilia, Dobra, Roșcani și Zam. Au pustiit castelele, au ars cîrciumile domnești și au omorît pe nobilul Ladislau Krainik din Ilia. Perceptorul Ladislau Gottfy din Sîrbi, crezînd că va scăpa de furia poporului, s-a ascuns în casa preotului român.

— A scăpat ?

— Țăranii l-au scos afară din casă și l-au tăiat în bucăți acolo, în curtea popii. A doua zi au ținut-o înaintea. Au tras clopotele în dungă, să se adune satele, au aprins torțe de rășină și lumînări din altarul bisericii, pornind pe Mureș în sus, asupra curților domnești...

— Și le-au dat foc ?

— Pretutindeni flăcările treceau de la o curte la alta, purtate parcă de furtună. În zorii zilei au aprins castelul din Chemindia, pe la prînzul cel mic erau la Banpăta, la amiazi în Rapolt, pe la șase seara în Geoagi la curțile contelui Kun, iar înainte de căderea nopții ajunseseră la Băcăinți. A doua zi s-au repezit asupra frumosului palat al baronului Orban din Bîntînți — îl cunoașteți — apoi au prefăcut în cenușă castelul contelui Gyulai din Teschinți.

— Baronul Orban ?... Conte Gyulai ?... Au fost uciși ? a întrebat Bornemisza, cu glasul sugrumat de spaimă.

— Nu. Domniile lor au izbutit să se salveze numai cu hainele de pe ei, și au alergat să se pună sub ocrotirea armatei. Nobilii din valea Streiului cîți au putut să scape cu viață, s-au adăpostit la Hunedoara, în castelul întărit al Huniazilor. Au ridicat podurile cu lanțuri și au pus pușcași de strajă la ferestre, așteptînd să le venim în ajutor.

Vice-comitele a răsuflat o dată adînc, apoi a izbucnit, strigînd ceva mai tare decît s-ar fi cuvenit :

— Domnule baron, dacă trupele imperiale nu se pun în mișcare, sîntem pierduți ! Numai în aceste trei zile s-au răsculat șaiszeci de sate din comitatul Hunedoarei. Peste două sute de curți domnești au fost pustiite și arse. Acum, după înștiințările ce-am primit, răsculații se pregătesc să pornească asupra Devei, sub conducerea căpitanului lor Horia.

— Horia ? Cine-i acesta ? N-am auzit de numele lui niciodată — a spus baronul Bornemisza.

— E un iobag bătrîn din Albac, care ațîță mulțimea, spunînd că are învoirea împăratului de a nimici pe toți nobilii din Transilvania.

— Și dumneavoastră vă închipuiți că maiestatea-sa a putut să dea o asemenea învoire ? a ridicat din umeri Bornemisza.

— Împăratul, domnule baron, nu ne iubește.

— Vreți să ziceți că ne va jertfi pe toți furiei popului răzvrătit ? Vă e teamă că trupele imperiale vor sta cu arma la picior, lăsîndu-ne pe noi să ne apărăm singuri ?

Baronul Bornemisza a rămas cîteva clipe pe gînduri, apoi a spus :

— Veți trimite un om de încredere, în haine țărănești, cu o scrisoare a mea către maiorul Stoianici la Orăștie. Voi cere să ne dea douăsprezece tunuri pentru apărarea

fortăreței, apoi să vină în persoană aici, la Deva, cu o trupă mai mare de soldați. Cine-i în prezent comandant al cetății ?

— Locotenentul Pfeifer.

— Putem avea încredere în el ?

— Întru totul.

— Câți oameni are ?

— Optzeci de grăniceri și o sută de husari.

Prefectul a dat din cap neîncrezător.

— Să se prezinte mâine dimineată la mine. Cît mai devreme.

Vice-comitele Zejk s-a înclinat și a plecat la treburile sale, care numai ușoare nu erau. A doua zi de dimineată s-a întors cu locotenentul Pfeifer, dar în cancelaria prefectului n-a mai găsit pe nimeni. Viteazul baron, îmbrăcînd opinci, cioareci albi și țundră pînă la călcîie, luase drumul Sibiului, cu Anton Schmidt în căruța poștei. Alți patru conți și baroni : Orban, Kun, Gyorfii și Cîndea-Kendoffi plecaseră și dumnealor de cu noapte, cu căciuli mocănești în cap și în straie de iobagi.

Primarii și jurații satelor au umblat din casă în casă, vestind oamenii să fie toți la Mintia, duminică în șapte noiembrie, cu arme de foc sau dacă nu, cu securi, cu furci de fier și cu coase. Planul lor era să năvălească asupra orașului din patru părți deodată și să cuprindă cetatea. Locul de întîlnire fusese ales la curtea baronului Iosif Gyulai.

Nici unul n-a lipsit de la chemare. Toți erau îndîrjiți și plini de hotărîre, dar din păcate n-aveau un plan lămurit, iar căpeteniile le lipseau. Hunedorenii îl așteptau pe Horia. Așteptare zadarnică și fără temei. Căpitanul cel mare se afla în vremea aceea la Roșia și nimeni nu-l înștiințase despre cele ce se puneau la cale

dincolo de hotarul Zarandului. Cete de țărani porniseră din toate părțile Hunedoarei, strângându-se de-a valma pe țărmul Mureșului; dar oamenii din atâtea sate împrăștiate nu se cunoșteau între ei, nu se sfătuiseră laolaltă asupra celor ce trebuiau îndeplinite și nici nu aveau în fruntea lor pe unul care să cunoască rînduiala luptei. Se amăgeau cu credința că soldații împăratului vor sta la o parte și nu li se vor împotrivi cu puterea armelor. Socoteală greșită, cum s-a dovedit după aceea.

Mulțimea țăranilor a ajuns pe la ceasurile zece dimineata în partea de jos a orașului, și s-a oprit nu departe de fortăreață, pregătindu-se să pornească iureșul.

Comandant al garnizoanei era tînărul locotenent Pfeifer, cel care fusese chemat să se înfățișeze baronului Bornemisza și care, negăsindu-l, se întorsese tot atît de nedumerit precum venise. Soldații pe care îi avea sub ordinele sale nu erau prea mulți: șaptezeci de grăniceri și tot atîția husari, romîni și unii și alții. Niciodată un slujitor al împăratului, cu oaste atît de puțină, nu s-a văzut într-o încurcătură mai mare. Nu primise oare de nicăieri nici o îndrumare, ce să facă în cazul cînd ar fi atacat de răsculați? Nici n-avea răgaz să raporteze colonelului Karp, la Hațeg, unde era ștabul regimentului grăniceresc. Locotenentul Pfeifer, neamț pînă în vîrful unghiilor, n-avea nici o evlavie pentru grofii maghiari, și primise cu destulă nepăsare vestea despre pustiirea curților nemeșești. Știa prea bine că armata imperială nu se ostenise nicăieri să le sară în ajutor, și el însuși, ofițer sărac, nu se simțea îndemnat să-și pună viața în primejdie pentru a apăra moșiile domnilor de pămînt.

Locotenentul Pfeifer se afla într-o cumpănă grea. Oricum ar fi hotărît; sau de-i lăsa pe răsculați în cetate, sau de-i împrăștia cu vărsare de sînge, lua asupra

lui aceeași răspundere plină de riscuri, neștiind dacă va fi lăudat sau ținut de rău pentru cele ce-aveau să urmeze. A socotit totuși pînă la urmă că onoarea lui de militar îl obligă să nu cedeze în fața unei mulțimi răsculate care venea asupra cetății cu armele în mîini ; a comandat adunarea și a ieșit cu trupa lui să înfrunte asaltul.

Fără veste, țăranii s-au pomenit în față cu grănicerii și husarii împărătești cărora li se mai adăugaseră și douăzeci și cinci de nobili călări, veniți să se adăpostească în cetatea Devei. Locotenentul Pfeifer a strigat o dată: „Foc“ și soldații ascultători au tras asupra fraților lor. O ploaie de gloanțe s-a abătut asupra mulțimii, care n-avea decît tășuri de coasă, furci de fier și topoare. Răsculații ar fi încercat să-și facă drum înainte, cu piepturile lor, și poate în altă împrejurare ar fi răzbit, dar cum nu se așteptaseră să fie izbiți de cătanele împăratului, au șovăit și au dat înapoi, răsfirîndu-se în neorînduială, fiecare de capul lui, către țărmul Mureșului. Grănicerii trăgeau în carne vie și husarii dădeau iureș cu săbiile scoase, lovind fără cruțare pe fugari. Șaptezeci de țărani au fost uciși și aruncați în apa Mureșului, iar alții, vreo patruzeci, au căzut prinși în mîinile armatei.

Oamenii s-au întors răzleți pe la casele lor, în așteptarea cetelor lui Horia. Vice-colonelul Karp din Hațeg, cu grănicerii lui, le-a pîndit întoarcerea pe valea Streiului, și în lupta inegală care s-a încins, au rămas cincizeci de iobagi morți și tot atîți prizonieri. O altă trupă de soldați, trimiși sub comanda locotenentului Kallyani să apere castelul Hunedoarei, a întîlnit în drum o ceată de țărani din Batiz, care, văzînd că vine armata, s-au ascuns în pădure. Locotenentul Kallyani le-a trimis vorbă că n-au de ce să se teamă și răsculații s-au întors

apoi cu steaguri albe în semn de pace ; soldații, împresurându-i, i-au prins pe toți și i-au dus între spăngi, la Hunedoara, închizându-i în subteranele castelului.

Astfel s-a întâmplat că n-au putut pătrunde în Deva. Nobilii nu s-au mulțumit însă cu atât. În disprețul legilor au alcătuit cu de la ei putere tribunale de pedepsire, și purcedînd de capul lor la judecata răsculaților prinși, i-au osîndit la moarte pe toți, fără să stea să cerceteze faptele săvîrșite de fiecare în parte. Un țaran din Șibot, Șandru Moraru, întorcîndu-se de la Orăștie spre casă, se oprise să vadă și el cum ard curțile baronului Orban din Bințiți ; judecata nobililor l-a trimis la moarte. Asupra unui biet miner neamț din Vițel, Anton Schreiber, s-au găsit două lămîi culese din grădina de iarnă a unui castel nemeșesc și atât a fost de-ajuns ca să fie dat pe mîna gîdelui să-i taie capul.

Judecățile s-au ținut în fortăreața Devei. Nici unul din cei sortiți morții n-a fost chemat să se apere. La ce bun ? Ei erau osîndiți de mai-nainte. Vice-prefectul Zejk, președintele acestui tribunal al răzbnării, în afară de lege, a luat asupra lui sarcina de a scrie sentința în latinește. Toți cei pătruzeci și patru de prizonieri ai luptei din ajun au fost condamnați la tăierea capului cu paloșul, ca tulburători ai liniștei, aprinzători de case și jefuitori ai moșiilor nemeșesti. Toți au fost uciși în ziua judecății. Nobilii n-aveau răbdare să aștepte.

A doua zi au căzut și capetele celorlalți douăzeci și doi, bănuți că au dat foc castelului contelui Orban din Bințiți. Rînd pe rînd osîndiții au fost tîrîți pînă în dosul fortăreței, la marginea orașului, și cu lovituri de bici siliți să-și sape singuri groapa. Îngenuncheau cu mîinile legate la spate. Capul retezat de sabie se rostogolea în șanț. Apoi gîdele împingea cu piciorul trupul celui mort, ca să facă loc unui alt osîndit. Nu-

mele celor jertfiți nu ne sînt cunoscute, iar bătrînii din părțile Devei își mai aduc aminte de cele două movile din marginea stîngă a drumului spre Dobra, sub coasta de miazănoapte a viilor, unde s-au măcinat oasele iobagilor uciși mișelește acum o sută și șaptezeci și nouă de ani.

Nobilii din Hunedoara își închipuiau totuși că dăduseră răsculaților prinși o pedeapsă dintre cele mai ușoare, căci după legea împărăției, ar fi putut tot atît de bine să-i ardă de vii, să-i sfirtece în patru bucăți, să le rupă carnea cu fierul roșu, să le taie limba, să le smulgă beregata sau să-i tragă în țeapă. Ei se mulțumiseră numai să le taie capetele.

Horia nu apucase să afle cele petrecute la Deva. Tocmai în acel timp, el se găsea prin satele din munți, încercînd să dea răscoalei tocmai ceea ce îi lipsise pînă atunci, o singură conducere și o unitate în acțiune.

Își așezase locul său de comandă în coliba din crîngul Feregetului. Aici nu se mai temea că îl vor dibui iscoadele stăpînirii. Solgăbirăii erau plecați, unii la Deva, alții la Sibiu, și cei mai mulți pe lumea cealaltă. Birăii cei răi fuseseră izgoniți, iar în locul lor oamenii satelor aleseseră primari de ispravă. Nobilii intraseră în pămînt, unii fiindcă așa vine vorba, alții chiar de adevărat. Drumurile care uroau spre Albac le păzeau feciorii călări învoiți între ei să-l însoțească pe Horia în tot locul. Veștile ajungeau pînă la căpitanul cel mare cu strigări de la o culme la alta, iar poruncile se întorceau pe aceeași cale mai repede decît în fuga calului.

În ziua aceea, Horia aștepta nerăbdător știri mai lămurite de la căpitanii de care se despărțise la Cîmpeni. Nu trecuse de ceasul prînzului cînd s-a ivit călare Ursu Uibar, venind dinspre Abrud. Fosta slugă a șpanului Intze, iertat de la moarte de Horia, era unul din că-

prarii cei mai vrednici ai lui Cloșca. Om de nădejde, pe care puteau să se bizuie în orice împrejurare grea. Sosirea lui o strigase buciumanul de strajă și Horia îl aștepta în tinda casei, cu pită de secară și un ol cu vin, știind că drumețul va fi deopotrivă de flămînd și de însetat.

— Ce vești, Uibarule ?

Căprarul nu s-a atins de pită și de vin pînă nu și-a spus solia.

— Veste bună ! Căpitanii Cloșca și Crișan au cunoscut Abrudul și îl stăpînesc. Ion Horia cel tînăr a coborît pe valea Ampoiului, aprinzînd curțile nemeșești de la Ighiu la Bucerdea-Vinoasă. Acum pornim toți asupra Gălzii, să slobozim pe robii de-acolo.

Horia a spus :

— Așa ne-a și fost înțelesul. Spune căpitanilor Cloșca și Crișan, vorbește cu fii-meu, să păstreze legătura între ei, să nu-și răzlețească puterile și să aștepte poruncile mele. Voi veni și eu la Galda.

Ursu Uibar s-a așezat să se ospăteze tihnit în tinda casei, iar căpitanul cel mare a rămas cu grijile lui.

Dar i-a fost dat lui Horia să mai primească în amiaza acelei zile și un oaspe neașteptat, cu o veste nedorită. Oaspele era bătrînul George Marcu, iar vestea era a nenorocirii de la Deva.

— Cum ai aflat ? a întrebat, plin de tulburare, primul căpitan.

— O ceată răzlețită, luînd drumul Zarandului, a ajuns pînă la Brad, și unul din cei fugiți mi-a povestit cele întîmplate.

Horia n-a rostit nici un cuvînt. Un amestec de ciudă și de mînie îl stăpînea. Era supărat că iobagii de pe Mureș, pornind răscoala fără știrea lui, se abătuseră fără socoteală asupra Devei, cu puteri prea puține pen-

tru a putea izbîndi ; iar gîndul că atîția dintre iobagi căzuseră jertfă sub paloșul gîdelui îi încinsese sufletul cu un aprig îndemn de răzbunare.

— Un lucru nu pricep — a spus Ursu Uibar, care își lăsase prînzul pe jumătate. Cum de-au pornit asupra alor noștri cătanele împărătești din cetate ?

— Au fost năimiți de nemeși — a murmurat în barbă George Marcu.

Horia s-a făcut a nu auzi.

— N-am pornit noi asupra domnilor, cu voia și din porunca împăratului ?

Horia a încruntat din sprîncene și n-a răspuns. El știa de-a bună seamă mai multe, dar parcă nu voia să și le spună nici lui însuși. George Marcu a sărit din nou cu vorba, îndrăznind întîia oară să-și dea pe față gîndul, care nu era numai al lui :

— Apoi, dacă ne-o înșela împăratul, om avea noi grijă să ne-alegem altul !

A tresărit Horia, ca și cum bătrînul i-ar fi citit inima, dar a tăcut din nou, cumpănindu-și gîndurile pentru a hotărî ce are de făcut.

— Să chemați la mine pe notarul Alexandru Chendi. Le vom trimite domnilor de la Deva răspunsul care li se cuvine !

Alexandru Chendi, notarul, n-a întîrziat prea mult pînă să vină, cu penele lui de gîscă și călimara în buzunar, iar Horia i-a spus să scrie cele ce urmează, ca stăpînirea să știe ce trebuie să îndeplinească, de vrea să fie pace în țară, după cum țara însăși dorește.

— Scrie, domnule notar, că noi așa vrem ; nobilime în țara Transilvaniei să nu mai fie, ci fiecare din nemeși, dacă va fi în stare să poarte o slujbă împărătească, să trăiască din aceea. Domnii de pămînt să plece acum și pentru totdeauna de pe moșiile feudale,

iar iobăgia să se șteargă. Toți deopotrivă să plătească biruri ca și poporul de rînd. Pămînturile nobililor să se împartă țăranilor după porunca împăratului. Dacă vor fi primite acestea, noi făgăduim pace, iar în semnul acestei păci să se ridice steaguri albe pe fortăreața Devei și la intrările orașului. Mai scrie, domnule notar — a încheiat Horia — că noi așteptăm răspunsul pînă duminică seara, în a patrusprezecea zi a lunii acesteia, la popa Dănilă din Criștior. Dacă nu, noi vom porni cu toată puterea asupra Devei, și vom tăia capetele nobililor, fără judecată.

Cartea lui Horia a luat-o s-o ducă George Marcu, însoțit de alți doi iobagi din Ruda, Ion și Petru Abrudean. În drum s-au mai sfătuit și au fost într-un gînd, că s-ar pune tustrei în bătaia unei primejdii prea mari, dacă venind din partea răzvrătiților cu vorbe de amenințare s-ar da ei înșiși pe mîna gealaților de la Deva.

— Om fi noi un fel de soli ai păcii — a spus bătrînul George Marcu — dar eu, de bună voie, capul meu sub tăișul paloșului nu mi-l pun.

— Așa e. N-o să ne băgăm singuri în gura lupului — a întărit Ion Abrudean.

— Să lăsăm neîmplinită porunca ? a întrebat, cam cu ciudă, Petru.

— Uite cum gîndesc să facem — a zis George Marcu. Știu eu în Șoimuș pe unul, care nu va sta în cumpănă să ducă la Deva scrisoarea lui Horia.

— Om de încredere.

— Om cumsecade. Îi zice Carol Brînek, neamț de felul lui și slujbaş al stăpînirii, dar ne cunoaștem de-o viață întreagă și mă pot bizui pe cuvîntul lui. Mai din prietenie, mai din teamă, o să primească.

George Marcu nu s-a înșelat. Carol Brînek s-a învoit să poarte pînă la Deva solia celor trei iobagi,

făgăduind cu jurământ pe capul copiilor că va da scrisoarea lui Horia în mîna vice-prefectului Zejk. Neamțul din Șoimuș nu și-a putut îndeplini sarcina ce-și luase. Vice-prefectul Zejk se sfîrșise din viață pe negîndite, chiar în dimineața aceea. Unii ziceau că de inimă rea. Carol Brűnek a stat și s-a sfătuit cu el însuși ce să facă, iar pînă la urmă a luat calea Sibiului, lăsînd scrisoarea lui Horia în mîinile baronului Brukenthal. Guvernatorul Transilvaniei nu putea să mai spună acum că nu știe pentru ce se răsculaseră iobagii.

Aceasta însă n-a folosit la nimic, fiindcă baronul cu diplomă de la Maria Terezia, în nici un chip n-ar fi putut să-și calce pe inimă, trecînd de partea răzvrătiților. Vai de oile pe care ajunge să le păzească lupul!

Răspunsul pe care îl ceruse Horia nu s-a întors nici odată la casa popei din Criștior ; și nici steagurile albe n-au fost ridicate deasupra Devei.

NU LĂSA DUȘMANULUI RĂGAZ SĂ RĂSUFLE

Nu se împliniseră nici două săptămîni de la începutul răscoalei. Îndemnurile treceau mai departe de la un sat la altul, cu vestiri de flăcări pe culmi și chemare de bucium. Iobagii puseseră stăpînire pe moșiile feudale, iar în castelele cu ziduri pîrjolate nu mai rămăsese nici sămînță de nemeș. În fiecare zi soseau la reședința guvernului transilvan din Sibiu și se îngrămădeau pe masa cu încrustături aurite a baronului Brukenthal rapoartele solgăbirăilor fugiți și plîngerile scrise ale nobilimii înspăimîntate. Stăpînii luați la goană, obișnuiți de-a lungul anilor să țină poporul sub ascultarea lor cu biciul în mînă, cereau tot mai stăruitor înăbușirea în sînge a răzmeriții și nu se dumireau pentru ce armata nu pornește mai degrabă să-i apere de furia mulțimii. Ce alt rost puteau să aibă soldații împărăției ?

Împăratul Iosif purta însă griji mai însemnate. Tunurile lui se aflau în altă parte, la hotarul Țărilor-de-jos, gata de război împotriva olandezilor. Veștile despre răscoala iobagilor din Transilvania au ajuns de-altminteri la Viena cu destulă întîrziere ; abia după douăsprezece zile de la izbucnirea ei. Căile ferate lipseau pe vremea aceea și nici telegraful nu se născocise.

Drumurile Transilvaniei erau rele, iar apele Tisei se revărsaseră în urma ploilor din toamnă. Peste întinderea pustei maghiare treceau numai șleauri desfundate cu noroi pînă la gleznele calului.

Cînd baronul Brukenthal, îngrijorat de tulburările care îi stricau liniștea ceasurilor petrecute în contemplarea frumoaselor sale tablouri, a chemat la sine pe generalul Preisz, cerîndu-i să ia măsuri grabnice pentru potolirea rebelilor, acesta a răspuns :

— Domnule guvernator, să nu-mi luați în nume de rău mie, generalul comandant, dacă vă declar că armata *singură* nu va fi în stare să restabilească ordinea. Eu v-aș propune să încercați alte mijloace pentru liniștirea poporului. Să trimiteți oameni de încredere, în primul rînd preoți, care să îndrume pe țărani să se întoarcă la casele lor, cu făgăduința că înaltul guvern le va veni în ajutor și le va face dreptate. Chiar presupunînd că m-aș hotărî să folosesc forța armată, vă amintesc că nu dispun de alte trupe, decît regimentele romînești de grăniceri, despre care n-aș putea garanta că nu vor trece de partea răsculaților.

— Ați putea chema în ajutor trupe din Ungaria, din comitatele Bihorului și Aradului, a observat baronul Brukenthal.

— În părțile acelea se află mai multă cavalerie, care nu poate fi folosită în munți, dar în nici un caz o asemenea mișcare de trupe nu poate fi ordonată fără încuviințarea consiliului de război din Viena și fără știerea maiestății-sale împăratul. Eu vă repet propunerea de a căuta să potoliți pe țărani cu ajutorul preoților. La rîndul meu voi trimite emisari pentru a obține un armistițiu din partea răsculaților. În felul acesta vom cîștiga timp, așteptînd ordinele maiestății sale, a înche-

iat generalul Preisz, arătînd destul de limpede că mai multe nu avea de spus.

Nici baronului Brukenthal nu-i rămînea altceva mai bun de făcut decît să aştepte ; legile ţării nu-i dădeau dreptul să poruncească armatei. A trimis, aşadar, după episcopul Gedeon Nichitici al Sibiului, cerîndu-i cu vorbe aspre să pornească fără nici o întîrziere în mijlocul poporului şi să-l readucă pe calea ascultării.

Episcopul Nichitici, venit de curînd din Croaţia, îşi datora scaunul vlădicesc bunăvoinţei guvernului din Viena, şi, sluga în odăjdii a stăpînirii, nu putea să refuze însărcinarea ce i se da. A poruncit să se înhame caii la trăsura episcopească, a luat cu sine doi popi şi un diacon care să-i poarte de grijă pe drum, şi a plecat cam cu teamă, să astîmpere învolburarea apelor cu pilde din Evanghelie. S-a oprit în tîrgul de săptămîină din Miercurea, îndemnînd pe ţărani să stea liniştiţi, apoi a făcut popas la protopopul din Sebeş, unde a pus diazii să scrie, cu frumoase slove chirilice, o îndrumare către toţi protopopii şi preoţii din ținuturile tulburate, zicînd :

— „Cu adîncă mîhnire, cu scîrbă şi simţitoare durere am aflat despre neascultarea poporului din Alba, Hunedoara şi Zarand. Acel Horia, căpetenia rebeleşilor, nu încetează a face răutăţi care sînt împotriva lui Dumnezeu, a împăratului, a legii, a bisericii şi blagosloveniei vlădiceşti. Noi, aşadar, vă poruncim a sfătui pe credincioşi să nu îndrăznească a asculta minciunile lui Horia, nici să meargă la el, nici la adunările lui, nici să dea ajutor lui ori oamenilor lui, nici pe ascuns, nici în arătare. Ce e al lui Dumnezeu, daţi lui Dumnezeu, şi împăratului ce e al împăratului, prin care se înţelege că la toată stăpînirea să fie omul supus şi ascultător.“

Protopopii, cei mai mulți, s-au supus poruncii vlădicului. Preoții de pe sate nu tocmai, iar cei care, ieșiți din popor, mai umblau încă în straie țărănești, nicidecum. Popa Sebastian din Micăsasa a aruncat în țărână porunca vlădicească și a călcat-o în picioare. Popa Vasile din Pintic a chemat oamenii noaptea în biserică și le-a citit în locul epistolei-vlădicești scrisoarea lui Horia. La Cohalm s-au strîns în taină treizeci de preoți și au hotărît să ia drumul Sighișoarei, trimițînd un om al lor de încredere să dea de știre primului căpitan, în munții Abrudului. Numai cîțiva protopopi, înstrăinați de popor, au pornit prin sate, cu îndemnuri, dojeni și amenințări, afurisind răscoala ca pe o faptă necugetată, nelegiuită și, bineînțeles, necreștinească: Iosif Adamovici din Abrud a luat-o pe valea Arieșului, Iosif Sinziana din Baia-de-Criș prin ținutul Zarandului, Ion Popovici prin satele de băieși, iar popa Gheorghe din Băcia și popa Solomon din Visca în părțile de jos ale Mureșului.

Nici episcopii Petru Popovici al Aradului și Ion Bob din Blaj nu s-au lăsat prea mult rugați, și s-au ostenit ei înșiși să coboare în mijlocul poporului „ca să-l lumineze despre rătăcirea în care se afla“. Am lipsi povestirea noastră de haina adevărului, dacă n-am spune că, din nefericire, aceste îndemnuri, dojeni și amenințări ale înaltelor fețe bisericești pe unii i-au înduplecat să lase din mîini armele, iar pe mulți i-au făcut să șovăiască.

Căpitani Cloșca și Ion Horia cel tînăr se aflau cu cetele lor gata să pornească laolaltă asupra temniței din Galda, pentru a elibera pe iobagii închiși acolo, cînd vice-colonelul Schultz, din regimentul secuiesc de husari,

îndeplinind ordinul generalului Preisz, a trimis în tabăra răsculaților pe locotenentul Probst, cu o solie de pace.

Locotenentul Probst, un sas de la Bistrița, însoțit de douăzeci și cinci de husari, a făcut drumul călare, străbătînd anevoie cărările tăiate în stîncă, de la Ponoru spre Ofenbaia. În drum s-a întîlnit cu mai multe cete de țărani din Remeți, care se îndreptau spre locul numit Pîrîul-Turcului, unde fuseseră chemați să se adune. Locotenentul Probst s-a oprit o clipă-n drum și apoi a pornit pe urma lor, să-i ajungă. După o zi de umblet pe drumuri trîdienite de frunzele toamnei, s-a trezit în fața unei mari mulțimi, care tăbărise la marginea pădurii. Oamenii aprinseseră focuri și se pregăteau să înnopteze sub cerul înnegurat, pe care îl întunecau deopotrivă nori purtați de vînt și umbrele amurgului. Erau două mii de iobagi ai satelor de pe domeniul Zlatnei, care așteptau acolo poruncile lui Horia.

Două umbre s-au desprins din întuneric și un glas aspru a întrebat :

— Cine sînteți voi și ce vreți ?

Zărînd la lumina focului lucirea de oțel a armelor pe care le purtau cei veniți, întrebarea a stăruit :

— Sînteți ai împăratului sau ai domnilor ?

— Ai împăratului, a răspuns locotenentul Probst, care știa romînește. Să mă duceți în fața căpitanului vostru.

— Eu sînt căpitanul, a spus unul din cei doi, ieșind înainte. Era Cloșca. Purta sabie la brîu și pușcă pe umărul drept. Ochii lui străluceau în noapte ca doi cărbuni aprinși.

— Nu vă temeți, a început vorba căpitanul Probst, noi vrem binele vostru.

— Dacă sînteți ai împăratului și vreți binele nostru, a spus de-a dreptul Cloșca, dați-ne puști și săbii să isprăvim cu domnii !

Locotenentul Probst nu venise în tabăra de la Pîrîl-Turcului să asculte dorințele poporului. El primise însărcinarea să înlesnească o întîlnire a comandantului său cu răsculații. Atît avea de spus și n-a vorbit mai mult.

— Poinîine dimîneața, pe dealul de lîngă Tibru, s-a învoit Cloșca, schimbînd o privire de-o clipă cu soțul său, căprarul Ursu Uibar.

Husarii au mas noaptea aceea lîngă focurile aprinse la marginea pădurii, laolaltă cu țărani înfășurați în țin-dre, dar multe n-au putut să povestească împreună, că soldații erau secui și nu știau romînește.

Vice-colonelul Schultz a primit raportul locotenentului Probst la jumătatea drumului dintre Țelna și Ighiu. Tabăra lui Cloșca se mutase între timp pe dealul viilor dintre Cricău și Tibru. Vice-colonelul Schultz a lăsat trupa în grija locotenentului Probst și, luînd cu el numai doi călăreți, a plecat pe coasta dreaptă a dealului care cobora spre Benic. N-a umblat nici un pătrar de ceas și i-a ieșit în cale căpitanul Cloșca, însoțit de șase oameni de jos și fără arme. Aceeasi întrebare îl opri în loc :

— Sînteți ai domnilor sau ai împăratului ?

Vice-colonelul Schultz nu știa limba iobagilor și avea nevoie de tîlmaci. Și-a spus numele, adăugînd cu cele mai mieroase cuvinte că vine ca prieten să cerceteze dorințele răsculaților și să facă pace cu ei.

— Pace nu poate să fie, a murmurat între dinți Cloșca, pînă cînd vor fi pe lume robi și stăpîni...

— Dumneata ești căpitanul cel mare ? a întrebat vice-colonelul, făcîndu-se a nu fi auzit.

— Căpitanul nostru cel mare e Horia, iar al doilea căpitan e fiul lui, Ion.

— Unde sînt acești doi ?

— Horia a rămas în munți, de unde ne vin poruncile lui. Ion Horia cel tînăr se află cu noi.

— Aș vrea să fie și el de față, a spus Schultz.

Cloșca s-a codit puțin, zicînd că el și Horia sînt tot una, dar pînă la urmă a trimis să-l cheme.

— Ce v-a îndemnat să faceți atîta adunare de popor ? a întrebat vice-colonelul Schultz, după ce a venit și Ion Horia.

Știa el foarte bine, solul generalului Preisz, pentru ce se răsculaseră iobagii, iar întrebarea lui, îndulcită cu mincinoasă bunăvoință, nu era decît un vicleșug al prefăcătoriei înșelătoare. Cei doi căpitani, lunecînd fără bănuială în capcana ce li se întindea, au răspuns cinstit că poporul vrea ștergerea iobăgiei, domni de pămînt să nu mai fie, iar celor închiși, fiindcă s-au plîns împotriva nedreptății, să li se dea drumul acasă.

— Dar de ce, dacă sînteți credincioși împăratului, ați ridicat armele și ați adus atîta tulburare ? Nu e calea cea mai bună pentru a vă cîștiga drepturile.

— De șapte ani umblăm drumurile și batem la toate porțile. De patru ori a fost Horia la împăratul, a răspuns Cloșca, dar poruncile împărătești nu sînt ascultate, și noi ne-am văzut siliți să ne facem dreptate singuri !

— Dacă vă dau cuvîntul meu de ostaș al împăratului că voi pleca de la voi și mă voi întoarce cu o hotărîre scrisă despre drepturile voastre, v-ați învoi să așteptați în liniște și să încetați prădăciunile și aprinderile, care tot în paguba voastră sînt ?

— Să așteptăm ? Cît să mai așteptăm ? a întrebat, cu ciudă în glas, Ion Horia.

Vice-colonelul Schultz a prins repede prilejul așteptat și a spus :

— Opt zile. Numai opt. Astăzi sîntem în douăsprezece noiembrie. În ziua de douăzeci voi fi neapărat la Cîmpeni cu răspunsul, care, după cum cred, va fi mulțumitor. Ne vom întîlni acolo. Vă legați să stați în pace pînă atunci ? Ați răbdat șapte ani ; mai puteți aștepta șapte zile.

Cei doi căpitani s-au privit în ochi, potrivindu-și laolaltă gîndurile, iar Cloșca, scoțînd din sîn o cruce de aur, a răspuns scurt, cum îi era vorba :

— Dacă juri pe cruce, făgăduim !

Vice-colonelul Schultz a jurat — ce-l împiedica să jure ? — apoi a luat drumul Sibiului, mulțumit că dusesese misiunea sa la bun sfîrșit, ba chiar mai repede și mai lesne decît și-ar fi închipuit. Dar Cloșca, încrezător în cuvîntul solului împărătesc — pe care mai degrabă ar fi trebuit să-l întîmpine cu bănuială — a săvîrșit o greșeală care avea să fie scump plătită. El și-a răzlețit tabăra de la Cricău, trimițîndu-și cetele acasă. Nesocotită hotărîre, ale cărei urmări nefericite se vor arăta curînd ! Vice-colonelul Schultz obținuse, mai ușor decît ar fi sperat, un armistițiu din partea răsculaților. Armistițiul nu-i înșă decît o încetare vremelnică a luptei și nimic altceva. Armistițiul nu însemnează pace, iar pace, după cum Cloșca însuși o spusese, nu putea să fie, cîtă vreme mai sînt pe lume robi și stăpîni. Puteau stăpîinii, de bună voia lor, să dea robilor libertatea rîvnită ? Cînd și unde se mai întîmplase o asemenea minune ?

Răscoala s-a oprit dintr-o dată în plinul ei avînt, ca o pasăre săgetată cîzînd la pămînt cu aripile strînse. Cloșca gîndea, de-a bună seamă, că cetele lui se vor aduna din nou la cea dintîi chemare de bucium, dacă

învoiala cu împuterniciții împăratului ar fi dat greș. Fierul însă trebuia bătut cît e cald, iar jarul pe care îl lași să se stingă nu se aprinde din nou, cît ai clipi din ochi.

Singurul care a înțeles pasul greșit pe care îl făcuseră căpitanii lui cei mai de-aproape a fost Crăișorul. Cînd Ion Horia cel tînăr a venit să-i aducă vestea învoielii de la Tibru, taică-său a încruntat din sprîncene, a scuturat a supărare pletele lui cărunte și a spus cu glas de dojană :

— Rău ați făcut, băiatule ! Dușmanului nu trebuie să-i lași răgaz să răsufle. Acum, ce s-a hotărît, s-a hotărît. Vom vedea ce va fi la Cîmpeni peste opt zile. Mă tem că va trebui s-o luăm de la început.

— Rău ați făcut ! tot așa a zis baronul Brukenthal, cînd generalul Preisz a venit să-i anunțe încheierea armistițiului de la Tibru. E nedemn și nu se cuvine să stați de vorbă cu rebelii, cîtă vreme n-au lăsat din mîini armele și ațîțătorii lor nu sînt prinși. Guvernul nu se poate învoi cu o asemenea procedare și consideră inițiativa dumneavoastră ca o dovadă de slăbiciune. Ați făgăduit să dați un răspuns în termen de opt zile. Răspunsul, iată-l ! Rebelii să depună armele și să ne predea pe căpeteniile lor. E ultimul nostru cuvînt !

Generalul Preisz s-a înclinat și a încuviințat pocăit că așa se va face.

Însoțit de locotenentul Probst, vice-colonelul Schultz a sosit la Abrud în ziua de nouăsprezece noiembrie, iar a doua zi, cu o gardă de douăzeci de husari roșii, trecînd prin Cărpiniș, a ajuns la Cîmpeni. Trimisul generalului Preisz se întorcea acum în munți cu altă față, iar glasul lui, care fusese dulceag, se făcuse răstit și se pregătea să vorbească aspru. Folosind împrejurarea că răsculații se împrăștiaseră prin sate, el nu mai venea să

le ofere pace, ci le cerea, nici mai mult, nici mai puțin decît să lase din mîini armele și să predea pe căpitaniilor lor. Să-și taie adică singuri creanga de sub picioare ! Domnii de la Sibiu își făceau în privința aceasta o socoteală strîmbă ; izbutiseră, totuși, să țină răscoala în loc și să-i răzlețească puterile.

Vice-colonelul Schultz se temea ca nu cumva căpitaniilor să-l înfrunte cu o mulțime de oameni înarmați sau să nu se înfățișeze de loc. Dar n-a fost așa. Numai domnii aveau obiceiul înșelăciunii, iobagii se țineau de cuvînt. Horia și Cloșca fuseseră în ajun la Cîmpeni, întrebaseră dacă n-a sosit acolo un ofițer împărătesc și se întorseseră la Albac. Aflînd acestea, vice-colonelul Schultz le-a trimis vorbă că-i așteaptă și a rămas să doarmă în Cîmpeni. Somnul nu i-a fost tocmai liniștit, fiindcă toată noaptea a auzit sunînd tulnicele și cornurile de vînătoare, chemînd pe țărani la adunare.

În a treia zi, pe șesul îngust din marginea Cîmpenilor — unde se hotărîse întîlnirea — a coborît dinspre Rîul-Mare un val de oameni, să fi fost șase sute, fără arme, numai cu bîtele lor de ciobani și pădurari. În frunte pășeau apăsător doisprezece bătrîni, din rîndul căroră, cînd s-au oprit, s-au desprins Horia și Cloșca. Vice-colonelul Schultz, în dolmanul lui albastru cu bumbi de argint, îl aștepta călare, lîngă niște grămezi de lemne, clădite acolo mai de mult, unde se rînduiseră, feriți de vînt, cei doisprezece husari ce-l însoțeau.

Vice-colonelul nu vorbea decît nemțește, limbă pe care în afară de Horia n-o pricepea nici unul din cei de față. El s-a adresat așadar iobagilor prin mijlocirea locotenentului Probst, cerînd ca primarii și jurații sateilor, dimpreună cu toți căpitaniilor lor, să se înfățișeze în ziua de douăzeci și cinci noiembrie la Sebeș, între Alba Iulia și Sibiu, pentru a asculta poruncile împăratului

din însăși gura generalului-comandant Preisz. Iobagii își aveau și ei talmaciul lor. Horia a răspuns că împuterniciții chemați la Sebeș n-ar putea să vină singuri, iar dacă vor lua cu ei mulțimea, nu răspund pentru neorînduielile ce s-ar întîmpla pe drum.

— Oamenii nu ascultă de dumneata ? a întrebat încruntîndu-se Schultz.

— Ascultă, a răspuns Horia, atunci cînd poruncile mele se potrivesc gîndurilor lor.

— Și pentru ce n-aveți încredere să veniți singuri ?

— Domnule colonel, noi avem o vorbă, nu știu dacă se spune și pe limba dumneavoastră : paza bună ferește primejdia rea !

Vice-colonelul Schultz s-a supărat și, lăsînd prefăcătorie, și-a dat arama pe față. Întorcînd spatele lui Horia, a început să strige în fața oamenilor, spunîndu-le să recunoască singuri că au fost înșelați, certîndu-i pentru faptele ce săvîrșiseră și făgăduindu-le să obțină pentru ei iertarea împăratului, cu două condiții :

— Întîi, să depuneți în mîinile armatei toate puștile și armele pe care le aveți, a doua, să-mi predați numaidecît pe căpitaniile voștri care v-au amăgit, ca să-și ia pedeapsa meritată.

— Noi n-avem armele pe care ni le cereți, a răspuns, liniștit, unul din bătrîni. Ici-colo, pe-acasă, cîte-o rugină de pușcă. Furcile cu care strîngem fînul, topoarele cu care mergem în pădure... și bîtele cu care ne apărăm de cîini. Dumneavoastră cereți să vă dăm pe căpitaniile care ne-au înșelat. Care să fie aceia ? Toate cîte s-au săvîrșit le-a făcut țara. Focul a venit de peste Criș, iar noi ne-am unit cu crișenii, am mers cu ei pînă la Cricău și la Tibru, apoi după acea învoire de pace, pe care ne-ai adus-o dumneata acolo, ne-am întors la

casele noastre, unde ne aflăm și așteptăm porunca făgăduită...

— Așa ? a răspuns mînios vice-colonelul. Atunci voi lua cu mine pe acești doi oameni la generalul cel mare, să vorbească ei în numele nostru.

— Nu-i dăm ! Nu-i dăm ! a strigat mulțimea, ridicînd amenințătoare bîtele și împresurînd din toate părțile pe cei doi ofițeri călări. Era cît pe aci să-i scarmene puțin, sub nasul husarilor roșii din apropiere, dacă n-o potolea Cloșca. În ăst timp Horia, lepădîndu-și sarica miștoasă ce-o purta pe umeri, s-a strecurat printre oameni și s-a făcut nevăzut.

Vice-colonelul Schulz, simțind că de data aceasta nu-i mai merge atît de lesne, a lăsat pe locotenentul Probst să îndemne încă o dată pe răsculați să aștepte în liniște poruncile împărătești, iar el s-a întors grăbit la Sibiu, bucuros că a scăpat atît de ieftin și nu și-a lăsat cizmele în munți. El avea să se mai întoarcă o dată pe acele locuri, dar atunci n-a mai trebuit să vorbească el, ci tunurile.

Horia numai bănuia ce l-ar fi așteptat dacă s-ar fi dus la Sebeș, dar noi avem sub ochii noștri, astăzi, hotărîrea scrisă a baronului Brukenthal, din care se poate vedea cît de îndreptățite erau temerile căpitanului cel mare : „Dacă trimișii țăranilor răsculați se vor înfățișa la Sebeș în ziua de douăzeci și cinci noiembrie, ceea ce mă îndoiesc (zicea Brukenthal) atunci pe lîngă condițiunile ce le-a pus vice-colonelul Schultz, veți adăuga pe aceea de a aresta cîțiva din acești trimiși ca ostatici, îi veți ține închiși drept garanție și-i veți trece pe toți pe lista celor care urmează a fi pedepsiți ca instigatori...”

Aceasta era urmarea necugetatului armistițiu, care se încheiase la Tibru cu zece zile înainte. Întemeindu-se

cu prea multă ușurătate pe cuvîntul unui ofițer al împăratului, căpeteniile răsculaților crezuseră în sinceritatea îmbierilor ce li se făcuse, nădăjduind că vor ajunge pe cale pașnică la o dreaptă învoială. În clipa cînd se aflau la porțile Aiudului și ale Turzii, cînd pretutindeni iobagii așteptau cu armele în mîini poruncile căpitanelor, cînd cetele răsculaților creșteau ca apele primăverii, cînd spaima intrase în toată nobilimea Transilvaniei, iar generalul Preisz n-avea la îndemîină destule trupe pentru a porni împotriva lor, cetele s-au împrăștiat, au părăsit locurile cucerite și au dat dușmanului răgaz să-și adune puterile. Avusese dreptate Horia. Greșelile se răzbună totdeauna, iar cei ce se lasă înșelați de vorbe amăgitoare plătesc scump neprevederea lor.

Acum toate trebuiau să fie luate de la capăt. S-au ridicat din nou pe culmi flăcările chemării la luptă, dar focul odată stins anevoie se mai aprinde.

SFÎRȘITUL RĂSCOALEI

Zece zile răscoala se oprise pe loc, amortită de zăbava unor fățarnice târguieli de pace. Horia vedea acum lămurit că va trebui să dea piept cu soldații împărăției, despre care, în bună credința lui, își închipuise că vor rămînea deoparte. El se amăgise singur cu gîndul că împăratul Iosif privește bucuros izgonirea din Transilvania a nobililor maghiari, pe care într-adevăr nu-i iubea ; dar bătrînul iobag din Albac nu știa că revoluțiile, orice înfățișare ar lua, nu pot fi niciodată pe placul împăraților. După răfuiala lui cu stăpînii mai mărunți, poporul ar fi putut tot atît de lesne să se ridice împotriva stăpînului cel mare, a cărui tiranie nu era întru nimic mai ușoară.

Trăiau, cîine-cîinește, destui robi ai pămîntului și pe domeniile imperiale, în multe privințe mai rău decît cei de pe moșiile nemeșești ; iar dacă împăratul ar fi dorit să șteargă iobăgia, el ar fi trebuit să înceapă prin a dezlega de munci silite mai întîi pe iobagii lui. Nu-i erau prea dragi grofii care refuzau să vorbească nemțește, dar pînă la urmă s-a lămurit că, vrînd-nevrînd, făcea parte dintr-aceeași tagmă cu ei.

Răscoala izbucnise din nou. Ștafete de cîte patru feciori înarmați cu pistoale au fost trimise să dea citire, din sat în sat, poruncilor de chemare : — „Eu, George

Crișan, căpitan militar, trimite această poruncă din mîinile lui Horia prin acești oameni, care au fost aleși s-o citească din sat în sat și de la preot la preot, cît ține de la Prisaca pînă la Homorod, ca toți țărani să vină înarmați la Homorod, cu puști, bîte și furci de fier, iar cel care nu va veni să fie legat și casa să se aprindă pe el“. Porunci asemănătoare au plecat în toate așezările iobăgești din Alba, pînă la hotarele Ungariei, în părțile Geoagiului pe Mureș în jos, din vîrfurile Scărișoarei pînă în Cîmpie.

Chemarea era trebuincioasă ; adaosul amenințărilor, de prisos. Cetele de țărani începură iar să se strîngă din toate părțile. Cinci sute de ostași în ținută au cuprins Ilia, chemînd oamenii din satele vecine să ia cu ei merinde pe opt zile și să pornească din nou asupra Devei, lovind-o din două laturi. Iobagii din munții Abrudului s-au împărțit în patru cete mari. Una din ele, adunînd pe cei din Mogoș, din Ponor și din Remeți, sta sub comanda lui Ion Horia cel tînăr. O alta tăbărise la Ofenbaia, în frunte cu Cloșca, și cuprindea pe luptătorii din Lupșa, Ofenbaia, Cioara și Brezești. A treia, sub porunca lui Crișan, era gata de atac în hotarul Zarandului. Horia aștepta la Albac, cu iobagii domeniului de sus al Zlatnei.

Căpitanul cel mare scrisese vameșilor din Huedin să lase liberă trecerea bucatelor pentru munții Abrudului, iar faurilor din Albac, Lupșa, Dupăpiatră și Geoagi, le-a trimis poruncă să bată zi și noapte pe nicovală lăncile pentru luptă. Oamenii de pe Criș urmau să vină între Mihăileni și Buceș ; aici să se alătore abrudenilor, să intre împreună mai întîi în Zlatna și în Aiud, apoi să năvălească din două părți, pe la Feleac și pe la Feneș, asupra Clujului.

Planul lui Horia era ca țăranii de pe Mureș, din Zarand și din munții Abrudului să pătrundă în inima Transilvaniei, alcătuind un singur front de luptă de la Deva pînă în hotarul Bihariei și dincolo de Huedin.

Înainte de a primi lupta, guvernul de la Sibiu a mai făcut o încercare de a liniști poporul cu vorbe le-gănate. O așa-numită *patentă imperială* a fost trîmbi-tată în toate satele răscolite, vestind poporului că „prea sfînta maiestate cezaro-regală și apostolică“, deși ar fi în drept să pedepsească pe răzvrătiți cu pedepsele cele mai aspre, se îndură să acorde o „milostivă iertare“ tu-turor celor care se vor întoarce în pace pe la casele lor și vor rămînea liniștiți. Țăranii spuneau într-un glas că lor nu le trebuie iertare și mai bine vor pieri toți de paloș sau pe roată, decît să se întoarcă din nou la robia lor de mai înainte.

Notarul Alexandru Chendi s-a ostenit pînă în Albac, să-i ducă vorbă lui Horia că nu va avea să se teamă de nimic dacă va liniști poporul ; dar Horia a răspuns la fel că n-are nevoie de milostivirea împărătească, iar poporul nu se va liniști pînă nu i se va face drep-tate.

Punțile oricărei înțelegeri erau rupte. Trupele im-periale au primit ordin să pornească asupra răsculaților. Împăratul Iosif, pe a cărui bunăvoință se bizuise încre-derea căpitanelor, a pus el însuși în mișcare armatele care trebuiau să înece în sînge revolta poporului obi-dit. „— Fiindcă impresia cea mai puternică asupra mulțimii în asemenea împrejurări o fac tunurile — scria el generalului Preisz — vei da ordin să se aducă din Alba Iulia și Sibiu trupe de artilerie cu tunurile de trei funți și muniția necesară. Să fie transportate ziua și noaptea cu cai pregătiți din distanță în distanță, și să fie împărțite diferitelor batalioane. Asemeni am

dat ordin comandantului general din Ungaria să trimită la dumneata pe generalul Koppenzollern cu două regimente de infanterie și pe generalul Sturm, cu dragonii regimentelor Wurtemberg și Berlichingen. Dumneata vei întrebuința trupele acestea unde va fi nevoie, prinzînd pe răsculați între două focuri“.

Acesta era răspunsul împăratului la nădejtile pe care și le pusese în el Horia.

Cele dintîi patrule ale armatei imperiale s-au strecurat în munți pe la sfîrșitul lunii noiembrie, dar nu le-au mers tocmai bine. Toate au fost surprinse și nimicite. Aproape în fiecare sat din ținutul Abrudului zăceau de-a valma cai morți și leșurile soldaților căzuți în luptă. Puștile și săbiile lor și le-au împărțit între ei țărani.

Apoi s-a pus în mișcare grosul trupelor imperiale. Generalii nemți plănuiau să înconjoare cetele, răsculaților, apoi atacîndu-le din două părți să le împrăstie și să facă prizonieri pe căpitani lor. Forțele armate au fost grupate în mici detașamente din care unele au ocupat partea de jos a Mureșului, de la Ilia, Deva și Orăștie pînă la Alba Iulia, iar altele au atacat în partea dinspre răsărit a munților cu ordinul de a străbate pînă la Zlatna și Ofenbaia. În fine, o divizie de grăniceri a plecat din Tîrgul-Mureș spre Cluj, așezînd frontul între Huedin și Gilău.

Răsculații erau împresurați din toate părțile. Avînd cu ei numai furci, lănci și topoare, fără comandanți cunoscători ai artei militare, ei aveau să lupte împotriva unei armate regulate, care venea cu puști și cu tunuri, ochind și trăgînd în carne vie, după muștruluiala strajameșterilor : *eins, zwei, drei!*

Atît de nepricepuți nu erau însă nici căpitani oastei de iobagi. La îndemnul lor, țărani pădurari obișnuiți

să minuiască securea au răsturnat copaci grei de-a curmezișul locurilor de trecere, închizînd drumurile și împiedicînd legătura dintre trupele care căutau să pătrundă în munți. Patrulele trimise în recunoaștere se întorceau raportînd că din pricina tăieturilor din păduri n-au putut înainta dincolo de Mogoș, de Buceș și de Remeți. Generalii, care învățaseră la academia militară folosirea așa-ziselor „fortificații pasajere“, își închipuiau că printre răsculați se afla desigur un comandant străin, neștiind că tot așa s-au apărut cu șaisprezece veacuri în urmă oamenii acestor locuri, dacii, cînd s-au văzut copleșiți de legiunile romane ale împăratului Traian.

În cele dintîi ciocniri cu țărani, trupele imperiale n-au cunoscut decît înfrîngeri. Începutul l-a făcut vice-colonelul Schultz, purtătorul soliei de pace de la Tibru. În fruntea a două companii de pedestrași și a unui escadron de husari a pornit să scoată pe răsculați din întăriturile lor de la Remeți ; dar în strămtoirea munților a fost întîmpinat de cetele lui Horia, care i-au tăiat calea. Era o zi umedă cu prevestiri de iarnă timpurie și stăpînea peste văi o ceață atît de deasă, încît umbrele cenușii ale oamenilor nu se deslușeau nici la zece pași. Caii husarilor se poticneau de pietrele colțuroase și alunecau alături în zloata care năclăise pămîntul. Pușcașii ôcheau pe dibuite și nu deslușeau încotro să tragă. Țărani izbeau din față și din coastă, îndemnîndu-se la năvală :

— O dată cu capul, feciori, că vine Horia cu țara !

— Hai, că acum e vremea să stăm înaintea cătanelor la Remeți !

— Dați, buciumanilor, nu vă lăsați !

— Mama lor, astea nu-s cătanele împăratului, is niște flendări îmbrăcați în haine cătănești !

Încăierarea a ținut patru ceasuri încheiate, pînă cînd soldații împăratului au dat dosul lăsînd pe valea Remetii cincisprezece morți ; iar vice-colonelul Schultz, luînd-o printre tufe, a nimerit la Cacova, de unde a trimis în grabă după ajutoare.

În Zarand, armata imperială a pățit-o și mai rău. Maiorul Stoianici, în fruntea unui batalion, plecînd din Deva pe drumuri defundate, a ajuns la Brad după miezul nopții. Căpitanul Crișan se afla cu cetele lui la Criștior. Primind vestea că armata a pătruns în Zarand, s-a întors asupra Bradului în zorii zilei, și după o luptă înverșunată, pe-o vreme ursuză, cu vînt și ninsoare, l-a alungat pe Stoianici spre Țara Ungurească, tăindu-i drumul către Deva.

În aceeași vreme, maiorul Dulcinengo, încercînd să treacă de la Lupșa spre Bistra cu o campanie de pușcași, s-a trezit atacat la ieșirea din sat și nevoit să dea înapoi, pierzînd aproape jumătate din oameni. Locotenentul Mesterházi din Zlatna, încercînd să-i vină în ajutor cu o trupă mai mică, a fost lovit la Valea Vinții de țărani din Lupșa și a plătit cu viața înercerea lui, căzînd pe cîmpul de luptă dimpreună cu alți zece. Resturile companiei s-au risipit în fugă, care pe unde a putut să scape din învîlmășeală mai repede.

Cele trei înfrîngerii suferite la trecătorile Zarandului l-au lămurit pe generalul Preisz că în aceste hărțuieli izolate trupele imperiale, cu toată puterea armelor de foc, nu puteau să răzbească pe văile închise, nici să împrăstie mulțimea care li se împotrivea cu atîta înverșunare. El căuta acum să dea răsculaților o lovitură hotărîtoare, și, pentru a o pregăti, nu s-a mulțumit numai cu puștile, ci i-a venit în gînd un vicleșug cu care să înșele pe dușman, izbindu-l prin surprindere. Așa au făcut grecii cei vechi în războiul Troii, trimițînd în

cetate ca dar al păcii un cal uriaș de lemn în burta căruia stăteau ascunși luptătorii. Calul troian al generalului Preisz, care citise pasămite *Iliada* lui Homer, era un episcop în straie bisericești !

Lupta nefericită, care a fost începutul sfârșitului, s-a dat la marginea hotarului dintre Mihăileni și Blăjeni, unde se îngustează valea Crișului. Acel loc de trecere, mai însemnat decît toate celelalte, îl păzeau două mii de răsculați, avînd în fruntea lor pe căpitanul Micula Bibarț din Blăjeni.

Generalul Preisz a trimis împotriva lor pe colonelul Kray cu două regimente de infanterie. Colonelul venea călare, avînd alături în căruță pe episcopul Nichitici, care făcea singur cît un regiment. La o cotitură a drumului, vlădicul a coborît din căruță, investmîntat în odăjdii, ca la o liturghie a înșelăciunii. Purtînd în mîna stîngă cîrja episcopescă, iar cu trei degete ale mîinii drepte făcînd semnul binecuvîntării, el s-a înfățișat înaintea țaranilor, care numai la un asemenea oaspe nu se așteptau.

Oamenii erau credincioși cum se pomeniseră din străbuni, și s-au descoperit cu toată cuviința în calea înaltului obraz bisericesc. Prea-sfinția sa le-a vorbit de pe-o buturugă, ca din amvon, cu glas muiat în dulceața smereniei, îndemnînd pe oameni să se liniștească și încredințîndu-i, el, păstorul lor sufletesc, că dacă vor lăsa armele, plîngerile lor vor fi ascultate și li se va face dreptate. Predica de pe buturugă s-a lungit tocmai bine pînă cînd colonelul Kray a avut vreme să-și împartă trupa în două coloane și să ocupe cu ele coasta dealurilor în partea dreaptă și cea stîngă. El a rămas la mijloc, cu husearii călări.

Episcopul Nichitici s-a ales cu răspunsul la care de altminteri se aștepta. Țăranii au strigat că nu se mai

încred în făgăduieli, iar prea-sfinția sa s-a întors la căruță, lăsînd să vorbească armele. Prinși din două laturi sub focul pușcașilor și loviți din față de călărime, răsculații au primit lupta, apărîndu-se cu îndîrjire. Încăierarea a ținut pînă tîrziu în noapte. O parte din țărani s-au refugiat în case, trăgînd asupra armatei cu puținele puști ce le aveau; dar soldații au aprins casele și țăranii au fost arși sub dărîmături; printre ei se afla și căpitanul Micula Bibarț.

Văzînd bătălia pierdută, cetele de răsculați, răzlețindu-se pe drumuri ocolite, s-au retras spre Cîmpeni în tabăra lui Horia. Porțile țării Zarandului căzuseră. În ziua de opt decembrie, colonelul Kray a intrat cu trupa lui în Abrud, ducînd drept trofeu traista de piele a căpitanului Bibarț și bîta lui ferecată cu ținte de aramă. Mai rămăsese sub arme, la Cîmpeni, numai țăranii din domeniul Ofenbaiei, din Mușca, Rîul-Mare și Albac, luptătorii cei de pe urmă din cetele căpitanului cel mare, cei care se legaseră cu jurămint să nu se despartă de el pînă la moarte.

Asupra acestora, în ziua de unsprezece decembrie, a plecat încă o dată vice-colonelul Schultz, cu un regiment de infanterie și douăzeci de tunuri. Cetele lui Horia, sub bătaia gurilor de foc, s-au tras la deal spre Rîul-Mare, lăsînd trupele imperiale să intre în Cîmpeni; dar peste noapte s-au întors și le-au împresurat din toate părțile, tăindu-le drumul spre Abrud. Vice-colonelul Schultz, văzîndu-se în primejdie, a trimis pe unul din preoții care îl însoțeau să ceară ajutorul colonelului Kray. În ziua următoare au pornit deodată colonelul Kray din Abrud, colonelul Ott de la Bucium, maiorul Stoianici din hotarul Zarandului și maiorul Dolcinengo de la Remeti. Tunurile au început din nou să bubuie pe valea Cîmpenilor, iar țăranii, văzîndu-se

acum ei înșiși împresurați, au apucat drumul munților, spre Arada și Albac.

În acea clipă de grea cumpănă, dîndu-și seama că-i va fi cu neputință la vreme de iarnă, pe drumurile troienite de nea, să mai adune laolaltă cetele răzlețite sub bătaia tunurilor împărătești, Horia a luat o ultimă hotărîre, care însemna sfîrșitul răscoalei. A poruncit oamenilor să se întoarcă pe la casele lor, iar el cu o sută de feciori credincioși care l-au petrecut pînă la Albac s-a abătut pentru o noapte pe-acasă, apoi s-a pierdut pe potecile fără nume ale pădurii, însoțit numai de vechiul său prieten și frate, Cloșca.

Domnii izgoniți de pe moșiile lor scăpaseră de primejdie, dar groaza le intrase atît de adînc în oăse, în cît multă vreme, pînă spre sfîrșitul iernii, n-au cutezat să se întoarcă în castelele arse de foc, tresărind înspăimîntați, de cîte ori li se părea că aud, ca adus de vînt, numele lui Horia. Numai baronul Brukenthal de la Sibiu, mulțumit că se poate întoarce din nou în liniștea saloanelor lui să-și admire tablourile, scria împăratului din Viena că furtuna trecuse și tunurile mamei sale făcuseră să amuțească strigarea poporului.

Se zvonise că mai sînt încă vreo sută de răsculați în munți, la Arada și Albac, dar puterile trimise în cercetare, luptîndu-se numai cu nămeții, au răscolit toate casele, fără să dea peste Horia sau vreunul din soții acestuia. Copoii stăpînirii s-au întors raportînd, așa cum credeau ei, că Horia văzîndu-se părăsit va fi fugit prin munții cei înalți, pe căi numai lui cunoscute, sau, după cum se mai spunea, va fi trecut peste Criș în

Ungaria și de-acolo la Viena, să se înfățișeze din nou împăratului.

— Să se înfățișeze împăratului, după ticăloșiile pe care le-a săvârșit ? a strigat baronul Brukenthal, atât pe cît îl lăsa glasul. Dați ordin trupelor să cerceteze pe toți răsculații care se întorc acasă, și să caute a afla locul unde se ascunde Horia ; dacă vor izbuti să-l prindă, să-l aducă legat în fiare, iar pe soții lui să-i nimicească pînă la unul !

Împăratul Iosif s-a ostenit să scrie el însuși cu augusta sa pană de lebadă o însemnare de cîteva rînduri în gazeta *Wiener Zeitung*, ca să știe și să se bucure nobilimea că „după măsurile militare ce s-au luat, iobagii răsculați au fost convinși de episcopii lor despre rătăcirea în care căzuseră, întorcîndu-se în satele lor, fără să se întrebuițeze împotriva lor forța și fără vărsare de sînge. Ei și-au recunoscut cu părere de rău greșeala, iar acum dau mîna de ajutor pentru prinderea sceleratului de Horia și a soților lui, care au fugit prin munți și prin păduri“. Împăratul mințea, dar nu era nici prima lui minciună, nici cea de pe urmă.

Horia, pe care împăratul îl ascultase vorbind despre durerile celor mulți, iobagul, căruia îi zîmbise cu ochii lui spălăciți, trimisul care îl amăgise cu făgăduieli înșelătoare ; Horia, care se ostenise umblînd pentru dreptatea poporului, luptătorul cinstit care voise să ridice steagul învăpăiat al răscoalei cu voia și în numele împăratului, era acum *sceleratul de Horia* ! Împăratul își dădea, în sfîrșit, arama pe față. Iar poporul nu-și recunoștea decît o singură greșeală, că nu fusese destul de unit pentru a face să izbîndească răscoala, și n-avea în inima lui decît o singură părere de rău, că îl lăsase pe Horia să plece în pîrbegie și nu-i mai putea fi de ajutor. În ținuturile Tîrnavelor și Făgărașului, jurații

satelor începuseră să strîngă bani pentru Horia, ca să mai meargă încă o dată la Viena. Ei tot nu voiau să creadă că înăbușirea răscoalei în sînge se făcuse cu voia și din porunca împăratului.

Iobagii, înțelegînd acum că porniseră mișcarea lor la timp nepotrivit în prag de iarnă, așteptau să se facă primăvară, cînd Horia se va ivi din nou în mijlocul lor. Dar primăvara aceea n-a mai venit.

PRINDEREA CĂPITANILOR

Drumurile erau troienite de nămeți, iar pe umerii copacilor desfrunziți ninsoarea țesuse încet-încet vestimente albe. În adîncul de tăcere al văilor, apa rîurilor înghețase ca sticla. La hotarul satelor începuse să dea tîrcoale foamea haitelor de lupi. Cerul se ascunsese dincolo de perdelele grele ale norilor de plumb, și nimeni nu mai prindea de veste cînd răsare soarele. Fumurile subțiri, destrămîndu-se prin negura care învăluie culmile, însemna cu șuvițe de umbră așezarea caselor răzlețite pe povînișul dealurilor pustii. Stoluri de corbi se roteau în văzduhul mohorît, adulmecînd pe-aproape mirosul stîrvurilor acoperite cu giulgiu de zăpadă.

Niciodată iarna nu fusese mai tristă pe aceste meleaguri. Niciodată nu rămăseseră atîți morți neîngropați.

În inima pădurii era liniște. Viforul nu pătrunsese pînă în desișul brazilor să răscolească patul de cetină roșie care se așternuse cu anii. Murmurul izvoarelor amuțise și sălbăticiunile își căutau pe dibuite locurile unde obișnuiau să se adape. Ursul se trăsese în bîrlogul lui și visa primăvara.

Doi oameni desprinși dintre oameni stăteau lîngă un foc de vreascuri, la rădăcina unui brad scorburos, înalt cît o biserică. Erau singurele ființe cugetătoare

din acel ținut împădurit, mare cît o țară, care cuprinde întreg muntele Scorăcetului, de la Albac pînă dincolo de obîrșia Someșului. Unul dintre ei, cel mai tînăr, rumenea pe jăratec o pulpă de iepure. Celălalt, căruia i se zăreau pletele cărunte sub căciula mișoasă, rămăsese în picioare privind lumina focului; ca și cum și-ar fi adus aminte de-o altă pîlpîire de flăcări. Se simțea cu zece ani mai bătrîn decît fusese acum o lună. Așa arseseră gîndurile lui, ca o văpaie, și nu mai rămăsese din ele decît cenușă spulberată în vînt. Amîndoi tăceau, poate că nu mai aveau ce să-și spună; poate că se înțelegeau între ei fără cuvinte.

Horia a rupt tăcerea cel dintîi, mărturisind o grijă a lui de mare însemnătate.

— Cloșcuț, să ții pulberea la loc uscat, că multă nu mai avem, și ne trebuie.

Cloșca a răspuns scurt, cum îi era obiceiul :

— O țin. Și cu mîna dreaptă și-a pipăit în fugă buzunarul dinăuntru al laibărului.

De cînd luaseră calea codrului, cei doi trăiau mai mult din norocul pîndei la vînat. Caprele negre erau mai greu de ajuns pe muchea de piatră unde se cățărau să asculte pașii vînatörului; dar iepuși se găseau destui la vremea aceea și Cloșca știa să le dibuiască urmele tipărite pe așternutul de zăpadă al poienilor. Nici o împușcătură nu trebuia să dea greș, căci plumbii le erau numărați și pulberea drămuită. Nici prea mult la vale nu puteau să coboare, fiindcă pocnetul de armă, despicînd tăcerea plaiurilor, le-ar fi trădat ascunzișul. Horia avusese cu el o traistă cu mălai, dar acum era pe sfîrșite. Să fi coborît prin sate după merinde ar fi însemnat să pornească la drum lung, înfruntînd primejdii mai mari decît aceea de-a rămîne flămînzi.

Trecuseră zece zile de cînd cei doi căpitani își găsiseră adăpost în codrul Scorăcetului. Înaintea plecării lui din Albac, Horia primise o scrisoare ca din partea locotenentului Petre Lupu din regimentul de graniță de la Orlat, care îl chema la Cîmpeni pentru pace ; dar primul căpitan, bănuind o capcană, a răspuns că bine ar fi, dar el nu poate porni atît de departe la vreme de iarnă, bolnav și ostenit cum se află. A doua zi a luat calea muntelui. Horia mirosise bine. Sub numele de Petru Lupu, născocit pe de-a întregul, se ascundea un ofițer neamț, și dacă Horia s-ar fi înfățișat la Cîmpeni, ar fi fost trimis fără multă vorbă, în fiare, pe mîna temnicerilor din Alba Iulia.

În pădurea adîncă a Scorăcetului nu mai ajungeau poștașii. Horia cunoștea locurile tot atît de bine ca și ograda lui, pentru că în lungul anilor mai mult bătuse drumurile decît șezuse acasă. Codrul era de nepătruns pentru puterile stăpînirii. Cei doi căpitani își înjghebaseră lîngă gura unei văgăuni de stîncă un bordei acoperit cu crengi de brad și cetină verde. Focul îl aprindeau cu prevăzătoare grijă, numai spre seară, să nu se zărească de departe ridicîndu-se fumul deasupra vîrfurilor de pădure. În peșteră nu era prea frig și puteau să doarmă liniștiți pe pat de frunze, înfășurați în cojoace. Cloșca dibuise un dărab de piatră și o mînuia la gura peșterii ca pe-o poartă de cetate.

— Stăm aici, ca ursul, pînă în primăvară, să ne sugem unghiile, și-apoi, cînd o da colțul ierbii, om vedea ce vom face, spusese Horia, cînd a ales locul.

— Ursu te și cheamă ! a rîs Cloșca, măcar că nu prea era vremea potrivită pentru glume.

Se deprinseseră pînă la urmă cu singurătatea, și cum nu era nici unul din ei vorbăreț, trecea cîteodată ziua întreagă fără să schimbe între ei mai multe cu-

vinte decît trebuiau pentru puținele treburi ale gospodăriei lor de pustnici.

Era spre asfințit. Undeva, dincolo de culme, într-o altă zare de neguri, lumina soarelui nevăzut scădea treptat-treptat, ca un opaiț în care s-ar fi sfîrșit uleiul. Horia a ciulit deodată urechea și i s-a părut că deslușește în desiş un foșnet de ramuri. Auzul lui, cu toată povara anilor, era mai ascuțit decît al cerbului, iar cu ochii vedea în depărtare mai bine decît șoimul. Gîndea :

— Urmă de om să fie, sau umblet de sălbăticiune ?

N-a trecut mult și s-a auzit lătrat de cîine. Și-au luat amîndoi puștile și s-au pus la pîndă, fiecare după cîte un trunchi de brad. Cine putea să fie ? Erau doi. Unul îmbrăcat în ținută neagră, cu traista pe umăr, pășea liniștit și nu purta armă. Arăta de departe ca un băiețandru subțirel și nu părea să aibă gînduri rele. Al doilea, în dreapta lui cum urcau, era un țînc de vreo zece ani, în opinci. Înaintea lor alerga, lătrînd, un cîine ciobănesc, oprindu-se din cînd în cînd să adulmece parcă o urmă cunoscută.

— Lăbuș !

Era cîinele lui Horia. Nici n-a apucat bine să-l strige, și a înțeles că oaspele neașteptat, care urca malul, nu era altul decît fii-său.

— Tu ești, Ioane ? a întrebat, ieșind de după tulpine, unde se pitulase.

— Eu sînt, taică, a răspuns Horia cel tînăr, răsufînd adînc și grăbind pasul.

Lăbuș s'arise vesel asupra lui Horia cel bătrîn și-i lingea mîinile. Cei doi căpitani și-au rezimat puștile de peretele peșterii și l-au îmbrățișat pe Ion, pipăindu-l ca pe un înviat din morți.

— Și puiul ăsta, de voinic cine-i ? a întrebat Cloșca, arătînd spre omulețul care se oprise sfios lîngă focul

pe care Horia îl înăbuşise în grabă cu câţiva pumni de omăt.

În locul lui Ion Horia a răspuns bătrînul :

— E feciorul lui Macovei Băieşanu din Bucium. Noi sîntem prieteni mai vechi, nu-i aşa, Petruţ ?

Băiatul a răspuns clătînd din cap şi privind ţintă spre căpitanul cel mare cu ochii lui de veveriţă, în care parcă strălucea o lacrimă.

— Dar cum de-l ţii minte ? s-a mirat Cloşca.

— D-apoi cum l-aş putea uita ? El m-a scăpat de cătanele din Zlatna, cînd m-a închis tîlharul de Gheorghe Suciu în casa lui taică-său. Ai luat şi tu calea codrului ? l-a întrebat în glumă Horia, mîngîind cu degetele lui aspre obrazul trist al copilului.

A răspuns Ion Horia :

— Nu mai are în lume pe nimeni. Maică-sa murise cînd l-a fost născut, iar taică-său a căzut în bătaie, la Mihăileni. L-am luat cu mine, ortac de zile grele...

— Ai venit la noi, Ioane ?

— De trei zile vă caut, a spus feciorul, şi dacă nu-l luam cu mine pe Lăbuş, mă tem că nici nu vă afluam.

— Rămîi să ne ţii de urît la vreme de iarnă ? a întrebat Horia, cu o lucire de bucurie în ochii lui înlăcrimaţi.

— Nu, taică, am venit să-ţi spun rămas-bun. Eu plec în lume.

— Încotro ? a murmurat Cloşca, prinzîndu-l de umeri, ca şi cum ar fi vrut să-l oprească.

— Ne-am înţeles cu alde George Marcu din Criş-tior şi popa Mihai din Lăpuşnic, să trecem în Ţara Ungurească pe la Lacul Negru, şi de-acolo în Banat, să nu se mai ştie de noi.

— Despre Crişan ai vreo ştire ?

— Ba. Umblă, pare-mi-se, din sat în sat, prin păduri, în haine schimbate. Așa gîndesc că nu le va fi lesne cătanelor să-i dea de urmă. Numai pe badea Ursu Uibar l-au prins și l-au dus să-l judece.

Ion Horia a scos un oftat din adînc și ochii lui frumoși s-au umplut de lacrimi.

— Cum a fost ?

— Eram amîndoi în tîrg la Cîmpeni. Oamenii veniseră chemați de protopopul Adamovici din Abrud, să le citească nu știu ce porunci ale stăpînirii. Ne-am dus și noi să vedem ce minciuni se pricepe să mai spună protopopul. Am stat mai la o parte, lîngă marginea drumului, bucuroși să nu fim băgați în seamă. Cînd s-a ivit afurisenia-sa Iosif, poporul și-a descoperit capetele.

— Și voi ? a întreat aspru Horia.

Ion Horia a plecat privirea în pămînt, rușinat oarecum :

— Eu așa am gîndit că e bine, dar badea Ursu Uibar nu și-a scos căciula din cap. Protopopul l-a întreat de ce nu-i dă cîntea ce se cuvine unui obraz bisericesc ? Badea Ursu a ridicat fruntea în sus și a răspuns mîndru că el e căpitan ! Protopopul a strigat atunci după gornicii din Lupșa, cu care venise, iar aceștia, tăbărînd asupra lui Ursu Uibar, l-au prins de mîini și l-au legat.

Cloșca a răcnit ca mușcat de șarpe :

— Și nimeni n-a sărit să-l scape ?

— Nimeni ! A intrat groaza în oameni și nici unul nu mai cutează să miște. Turma a rămas fără păstor și se risipește. Taică, să fii cu grijă și să-ți păzești capul, că stăpînirea a făgăduit răsplată de galbeni grei pentru prinderea ta, iar căpăii ¹ te caută peste tot.

---

¹ Copoii. (n.n.)

— Nu gîndeam să preţuiască atît de mult capul meu, a spus Horia, cu un zîmbet amar în colţul gurii.

— Nu te-o fi zărit careva suind muntele ? a întrebat Cloşca, privindu-l cu îngrijorare.

— Nici vorbă ! a răspuns Ion Horia. Nu m-a simţit nimeni.

A doua zi, căpitanii s-au despărţit fără multe cuvinte.

— Acum te duci, a spus bătrînul Horia. Am fi fost bucuroşi să te avem lîngă noi, dar pentru tine e mai bine departe. Prea sînt multe primejdiile care ne pîndesc. Noi doi rămînem aici pînă în primăvară, apoi vom vedea ce va fi de făcut. Umblă sănătos, poate vom mai avea parte să ne vedem pe lumea aceasta...

Ion Horia a plecat la drumul lui lung înainte, de răsăritul soarelui. Petruţ al lui Macovei Băişanu se silea, la dreapta lui, să ţină pasul. Lăbuş, cîinele credincios, pornise înainte în recunoaştere, ca şi cum ar fi înţeles că nu de fiare trebuia să se ferească.

Dar Ion Horia se înşelase spunînd că nu-l văzuse nimeni urcînd muntele. Doi gornici din Rîul-Mare, Ştefan Trifu şi Nuţu Mătieş, cunoscîndu-l, se luaseră pe urma lui, şi cam bănuiau acum că Horia cel bătrîn trebuie să fie ascuns în pădurea Scorăcetului. Ispita preţului pus pe capul primului căpitan era prea mare, pentru ca să nu se grăbească a trage folos din taina pe care o aflaseră.

Împăratul Iosif făgăduise anume un premiu de trei sute de taleri de aur pentru prinderea căpitanilor, şi însărcinase pe colonelul Kray să pună la cale această mare ispravă. Bănuind colonelul Kray că Horia şi Cloşca se găsesc în munţi, a chemat la sine pe pădurarul Anton Melzer din Abrud să se sfătuiască în ce fel ar putea să-i înconjure şi să-i prindă. I-a întins

dinainte o hartă a munților și l-a întrebat pe ce căi ar trebui să pornească soldații pentru a dibui urma fugarilor. Omul a răspuns că într-o pădure atît de întinsă, unde fiecare tufă, fiecare peșteră, fiecare desiș, fiecare scorbură poate sluji drept ascunzătoare, ar fi peste putință să-i înconjure și să-i prindă cu armata.

— Soldații înălțimii voastre nu cunosc locurile ; iar acum, la vreme de iarnă, drumurile sînt înzăpezite. Eu aș îndrăzni să vă spun un plan mai bun.

— Care ?

— Sînt aici cu mine doi gornici din Rîul-Mare, care știu unde se află Horia și soțul lui. Ei se codesc să spună, dar cred că dacă li s-ar făgădui o răsplată bună...

— Nici vorbă ! Dar crezi, că...

Pădurarul a priceput ezitarea colonelului.

— Să n-aveți nici o îndoială. Corb la corb nu-și scoate ochii, așa spune zicătoarea ; dar nu-i totdeauna adevărată.

— Bine. Să-i aduci la mine pe acei gornici. Să mai ia cu ei încă cinci. Numai doi nu vor fi de ajuns. S-ar putea să nu izbutească.

Așadar, gornicii care se făcuseră acum șapte, după ce s-au înfățișat colonelului, s-au întîlnit într-o sîmbătă, în a douăzeci și cincea zi a lunii decembrie, la Arada, hotărîți să plece fără zăbavă în căutarea celor doi căpitani. O trupă de soldați, în frunte cu locotenentul Vajda, venea în urmă lor la o mică depărtare, să le sară în ajutor la nevoie.

Două zile încheiate au umblat degeaba ; dar a treia zi, luni spre seară, Ștefan Trifu a zărit focul aprins lîngă gura peșterii și, însoțit de Nuțu Mătieș, s-a apropiat pe nesimțite. Horia și Cloșca au sărit de lîngă foc, au prins în mîini puștile și au strigat :

— Cine sînteți și ce căutați ?

Nuțu Mătieș a răspuns domol :

— Oameni buni. Oameni de-ai voștri. Umblăm după vînat și sîntem pe jumătate înghețați.

Horia i-a măsurat pe-amîndoi cu privirea și i s-au părut a fi niște vînători fără gînduri rele.

— Pofțiți la foc și vă încălziți, le-a spus prieteneste.

— Și ziceai că umblați după vînat ? a întrebat Cloșca, mai bănuitor.

— Pentru armată, a spus cu prefăcută amărăciune Ștefan Trifu. Au tăbărit în sate o mulțime mare de soldați, și tot noi trebuie să-i săturăm din ce n-avem.

— O să-i scoatem noi curînd de-aici, a strigat Cloșca, și-o să-i alungăm la mama dracului !

Nîci n-a isprăvit vorba, și gornicii făcîndu-și unul altuia semn s-au aruncat asupra lui Horia și Cloșca, pe cînd ceilalți cinci ieșiră ca din pămînt, sărindu-le în ajutor. S-a încins o luptă înverșunată, dar doi nu puteau ține piept la șapte. Văzîndu-se prins, Horia a scos din sîn un vraf de hîrtii și le-a azvîrlit în foc. Gornicii învălmășiți în bătaie n-au băgat de seamă. Erau grăbiți să dea de veste soldaților, care au alergat și au legat pe cei doi căpitani, luîndu-le puștile, pistoalele și banii. Cloșca avea asupra lui șase fiorini. Horia nimic, nici un crețar.

După trei zile, în cea din urmă zi a acelui an fără noroc : 1784, Horia și Cloșca au fost duși în fiare pînă la Abrud, iar de-acolo mai departe, între puști, sub paza a șaptezeci de grăniceri, pînă în temnița din cetatea Albei Iulii.

În piața Abrudului se strînsese lume multă să-i vadă trecînd, cu lanțuri la picioare, pe cei doi căpitani. Un ofițer, socotindu-se glumeț, îi pusese lui Horia pe frunte

o cunună de spini și în cap o chivără de hîrtie, pe care o mîna nedibace zugrăvise cu negru spînzurătoarea și o roată.

— Iată crășorul vostru ! a strigat el mulțimii care privea încremenită.

— Acum îl țineți în mîinile voastre pe bietul Horia, a strigat popa Ioan Crișănuț din mulțime. Puteți să-l mîncăți de viu. Dar aveți de grijă, că veți vedea ce veți păți pentru asta !

Soldații colonelului Kray au sărit de îndată asupra popii Ioan Crișănuț și l-au pus și pe el în fiare.

În a doua zi din luna ianuarie a anului 1785, Horia și Cloșca au fost aduși la Alba Iulia. Cloșca a fost închis într-o firidă în partea de miazăzi a fortăreței, iar Horia sub poarta cea nouă dinspre miazănoapte. S-au despărțit fără nici un cuvînt și nu s-au mai văzut la față decît în ceasul cumplitului lor sfîrșit. Amîndoi au fost ferecați cu lanțuri zidite în peretele temniței, păziți zi și noapte de doi soldați, de o parte și de alta a ușii de stejar zăvorită cu lacăte grele. Nimeni n-avea voie să pătrundă pînă la ei. Sub lespedele grele de piatră păreau înmormîntați înainte de-a le fi fost dat să moară.

Vestea despre întemnițarea căpitanilor n-a fost cunoscută tuturor, iar mulți dintre răsculații întorși acum acasă nici nu voiau să-i dea crezare, spunînd că Horia n-a fost prins, ci a plecat din nou la Viena să se plîngă împăratului. Unii credeau alte povești : Popa Nicolae din Mihalt, la întoarcerea lui din Alba Iulia, zicea că l-a întîlnit pe Horia cînd da să intre pe poarta cetății. Era slobod și găzduit cu toată cinstea. Horia i-ar fi spus : „Nu vă temeți, copii, că am să mai fiu o dată căpitanul vostru !” Crășorul prînzește cu cinci feluri de mîncare și stă la masă cu un ofițer împărătesc, iar pe

deasupra mai capătă și cîte o jumătate de zlot pe zi, să aibă de cheltuială. Basmе !

Contele Iankovits, trimis dinadins de împăratul Iosif să pregătească judecata răzvrătiților, auzind acele vorbe care umblau în popor despre Horia, a avut o idee năstrușnică. Ca să nu se mai îndoiască poporul că cei doi căpitani sînt cu adevărat prinși, a poruncit să fie purtați în lanțuri din sat în sat, prin tot ținutul de jos al Mureșului pînă în Deva, iar de-acolo, pe la Șoimuș, înapoi la Alba Iulia. Vreme de două săptămîni a ținut trista călătorie, ca să se înfricoșeze țărani, iar domni să se bucure.

Gheorghe Crișan, al treilea căpitan, rătăcea fugăr în țara Zarandului, prin locurile unde, cu două luni mai înainte, trecuse ca o spaimă peste curțile nemești. Îmbrăcase haine zdrențuite și umbla ca un cerșetor numai noaptea, iar peste zi cerea adăpost la casele iobagilor pe-a căror credință mai putea să se bîzuiе. Aflase de la popa Costan din Criștior despre prinderea lui Horia și a lui Cloșca, și nu știa nici el cît mai avea să țină rătăcirile lui pe potecile înghețate ale munților.

Poate că totuși ar fi izbutit să se facă nevăzut, să treacă vama Cucului pe la Zam în Țara Ungurească și să ajungă dincolo de Mureș, în Banat, pe urmele lui George Marcu, dacă nu se găsea popa Moise din Cărpiniș să-l vîndă pe cei trei sute de galbeni făgăduiți. Popa Moise, iscodind că Gheorghe Crișan trăsese înspre ziuă la casa unui iobag din Șaza-Lupșa, a alergat într-un suflet să-l vestească pe locotenentul Neustadter, care a venit cu cincizeci de husari la marginea satului.

Gheorghe Crișan se așezase pe prispa cuptorului, să-și dezghețe opincile, cînd a intrat în casă valvîrtej feciorul casei, strigînd cu răsuflarea tăiată :

— Fugi, bade Gheorghe, că vin cătanele !

Crișan n-a mai stat pe gînduri, și-a îndesat peste urechi căciula spartă și a luat-o întinș pe drumul Ponorului. Dar n-a apucat să facă nici douăzeci de pași la vale, și popa Moise cu alți nouă i-au tăiat calea, tăbărînd asupra lui fără multă vorbă. Lupta a fost scurtă. Patru dintre ei i-au prins mîinile, ceilalți cinci l-au doborît în zăpadă și l-au ținut, pînă ce popa Moise l-a legat duhovnicește cu frînghia de la clopotul bisericii.

În ziua următoare, Gheorghe Crișan a fost dus la Alba Iulia sub paza acelor cincizeci de husari, și închis între zidurile fortăreții, drept sub clădirea corpului de gardă, în aceeași temniță unde zăceau de-o lună încheiată Horia și Cloșca, despărțiți unul de altul, în așteptarea osîndei.

MOĂRTEA LUI CRIȘAN

Împăratul Iosif a scris la Timișoara conțelui Anton Iankovits, omul său de credință, să plece în Transilvania și să cerceteze cu de-amănuntul adevăratele pricini pentru care se ridicaseră iobagii.

Pe lângă cele bine-știute, se mai bănuiau și altele. Se spunea anume că Horia, căpitanul răsculaților, ascultase de unele îndemnuri venite dinafară, de la voi-vozii de lege răsăriteană ai Țărilor Românești, sau poate chiar din partea împărătesei Caterina a II-a, care plănuia să întemeieze sub oblăduirea ei un regat al vechii Dacii, așezînd în scaunul domniei un principe pravoslavnic. În cele dintîi zile ale răscoalei se ivise adică, alături de Horia, un alt căpitan, cu nume necunoscut, despre care nu se știa de unde venea și care vorbea o limbă străină. Purta sabie căzăcească la brîu, și în cap o chivără roșie. Se mai zvonise că pe la începutul iernii, un popă din Orăștie, Nicolae Cristea, trecuse în Muntenia pe la Turnu Roșu, cutreierase satele de la Rîmnicul Vilcii la București, și în înțelegere cu mitropolitul Ungro-Vlahiei umbla să strîngă o mie de oameni, pe care să-i ducă lui Horia în tabăra de la Cîmpeni.

Cercetarea celor trei căpitani trebuia să fie îndeplinită în mare taină de un trimis de încredere al împă-

ratului, care cu întrebări dibace să afle dacă în răscoala țăranilor din munții Apuseni n-a fost amestecată cumva o mînă străină. Ca și cum jugul robiei n-ar fi fost destul pentru ca poporul să se ridice, voind a-l sfărîma ! Așa s-a întîmplat însă totdeauna. Stăpînirile așupritoare, de cîte ori s-au trezit în față cu furtuna poporului răzvrătit, în loc să-și recunoască vina, au căutat cu lumînarea ațîțatori din afară.

Horia a fost ascultat de șase ori și i s-a cerut să răspundă la o sută douăzeci de întrebări. Ar fi putut să fie oricîte, fiindcă el, cu îndărătnică stăruință, le-a ocolit pe toate. Nu și-a mărturisit nici o vină și a tăgăduit că răscoala s-ar fi pornit la porinca lui.

— Iobagii s-au ridicat din pricina prea multor nedreptăți îndurate — a spus Horia. Nu i-a învățat nimeni. Pornirea lor s-a dezlănțuit ca o furtună care clocea de mult, iar eu, puteri de uriaș să fi avut, n-aș fi fost în stare să-i opresc.

— Știi pentru ce te afli aici ? l-a întrebat colonelul Iankovits.

— Atît știu, că de patru ani umblă să mă prindă domnii, fiindcă m-am dus la împăratul cu plîngerile poporului — a răspuns Horia.

— Dacă ai ajuns pînă la maiestatea-sa, de ce n-ai așteptat hotărîrile bunăvoinței împărătești ?

— Noi nimic alta n-am voit, decît să se îplinească poruncile împăratului, dar sînt cinci ani încheiați de cînd adăstăm și nimic nu s-a ales din nădejdlile noastre.

— Ești învinuit că ai chemat oameni din toate satele la Mesteacăn și i-ai legat pe iobagi cu jurămînt să te urmeze.

— N-am fost în Mesteacăn de cînd trăiesc. N-am avut știință despre adunarea ce s-a ținut acolo și nici despre cele ce s-ar fi hotărît.

— Ai adunat pe oameni în comuna Mușca și le-ai spus că ai voia împăratului să nimicești pe toți nobilii din Ardeal. E adevărat ?

— N-am fost în Mușca de patru ani și n-am spus niciodată că împăratul ne-ar fi dat învoire pentru pornirea răscoalei.

— Nici la Bucium n-ai fost ?

— Am fost, dar m-am dus să caut în casa satului o dovadă despre niște drepturi mai vechi ale iobagilor, de care domnii nu voiau și nu vor să țină seama.

— Cine a fost acel căpitan încins cu sabie muscălească și cu chivără roșie, cu care ai mers împreună ?

— Nu știu cine a scormit o asemenea poveste. Eu cu un astfel de căpitan nu m-am însoțit nicicând. Între țărani răsculați n-am știre să se fi amestecat vreun străin de aceste locuri.

— N-ai trimis la București pe popa Nicolae din Orăștie, să strângă oameni, arme și bani din Țara Românească ?

— Eu pe popa Nicolae din Orăștie nu-l cunosc, iar cu românii din Țara Românească n-am căutat nici un fel de înțelegere.

— N-ai trimis scrisoare episcopului de la Râmnic, rugându-l să dea ajutor răscoalei ?

— Eu, domnule, s-a ferit încă o dată Horia, nu știu nici scrie, nici ceti ; n-am trimis și nici n-am primit vreo carte de la careva, cât timp a ținut răscoala.

— Suplicile cine vi le-a scris ?

— Notarul Alexandru Chendi, după cum l-am fost rugat.

— Ai spus sau nu notarului Alexandru Chendi că nu-ți trebuie iertarea împăratului, și fți pare rău că ai început răscoala la timp nepotrivit, în pragul iernii ?

— Voi fi vorbit, poate, despre vremea rea și despre oamenii care bat drumurile prin zloată ; dar nu-mi era dat mie să hotărâsc cînd să pornească răscoala. Iar despre iertare, și dumneavoastră vă spun că n-am lipsă, fiindcă nu mă știu să fi avut vreo vină.

— Zici că n-ai avut nici un amestec în pregătirea răscoalei ; dar nu te-au ales căpitan al lor răsculații din Ofenbaia, Ponor, Mogoș și Remeți ? N-ai numit tu însuși căpitani în alte locuri ?

— Eu am fost încredințat de oamenii acelor sate să merg cu plîngerile lor la împăratul. Dacă mi-au dat un nume pe care nu l-am rîvnit, spunînd că sînt căpitanul lor, au făcut-o ca să-mi cinstească ostenele cu care m-am trudit pentru ei. Cînd a venit domnul vice-colonel Schultz la Cîmpeni și a cerut oamenilor să mă dea, aceia n-au voit, spunînd că numai bine le-am făcut, umblînd pentru dreptatea lor.

Oricît a stăruit cu întrebările contele Iancovits și oricîți martori a adus, învățîndu-i de mai-nainte ce trebuie să spună, Horia n-a vorbit mai multe, hotărît din capul locului să tăgăduiască tot ce știa. Răspunsurile lui erau ocolite ; dar gîndul pe care îl urmărea era cum nu se poate mai drept. El voia să arate, ceea ce era pe deplin adevărat, că răscoala iobagilor nu pornise din voința lui și nici după îndemnuri dinafară ; ci adevărații vinovați erau nobilii, care prin purtarea lor neomenească siliseră poporul să-și facă singur dreptate.

— Eu vreau să vorbesc cu împăratul ! i-a spus Horia în mai multe rînduri colonelului Iancovits.

— După cele ce-ai săvîrșit, nu mai ai ce căuta în fața maiestății-sale ! a fost răspunsul.

Nici Cloșca, la cele o sută treizeci de întrebări ce i s-au pus, n-a răspuns mai multe. De șase ori l-au

adus, cu lanțurile la picioare, în fața contelui Iankovits, dar nici o mărturisire n-a putut acela să smulgă din gura lui. Numai atît a vrut să spună :

— Noi doi, Horia și cu mine, am fost prinși în pădurea Scorăcetului, lîngă o peșteră din muntele Alunul. Au venit la noi niște gornici, s-au așezat la foc și ne-au spus că trebuie să mergem cu ei la Zlatna, fiindcă așa-i porunca. Noi am răspuns că aveam de gînd să călătorim la Viena, dar dacă-i musai, ne-om duce și la Zlatna. Gornicii ne-au dat pe mîna soldaților, și de la Zlatna am fost aduși la Alba Iulia și aruncați în temniță. Dar de ce ne-au închis, nu știu.

E drept că purtam fiecare pistol și pușcă, dar de patru ani umblă după noi oamenii stăpînirii să ne spînzure, din pricină că am fost la Viena. Cînd`am fost la Viena de-am înfățișat împăratului plîngerea satelor de iobagi, împăratul ne-a spus că va da poruncă să se cerceteze dreptățile noastre. Dar zadarnic am bătut drumurile mai apoi la guvernul din Sibiu și la fișpanul din Galda, că nu s-a ales nimic din nădejtile noastre. Oamenii și-au pierdut răbdarea și au pornit răscoala, fără ca cineva să-i îndemne.

Adevărat, că am mers împreună cu ceilalți la Ofenbaia și la Cricău, dar s-a întîmplat așa, că mulțimea trecînd prin fața casei mele din Cărpiniș, care-i lîngă drum, a început să strige : „Aici șade omul care a fost la împăratul !“ Și m-au luat cu ei.

La adunarea de la Mesteacăn, eu n-am fost de față. În Curechi n-am umblat de cînd sînt, și nici nu știu unde se află. Pe Gheorghe Crișan îl cunosc, dar nu-l mai văzusem de doi ani, pînă ne-am întîlnit la Tibru, unde a venit domnul colonel Schultz să liniștească poporul.

Nu mi-am luat nume de căpitan și nici pe alții n-am pus. Între iobagii răsculați n-am văzut nicicînd vreun străin de pe alte locuri. N-am avut cu nimeni vreo înțelegere, cum să înceapă și pînă unde să se întindă răscoala. N-am spus nicăieri că satele de iobagi s-au ridicat cu voia împăratului, după cum nimeni n-a dat poruncă răsculaților să aprindă curțile nemeșești.

Răscoala a fost ca un foc care ardea mocnit și a dat flacăra, fără ca cineva să prindă măcar de veste.

Contele Iankovits a rămas foarte nemulțumit de răspunsurile zgîrcite ale celor doi căpitani. El ținea cu orice preț să descopere pe ațîțătorii răscoalei, nevoind să recunoască nici în'ruptul capului că altă pricină n-a fost, decît suferința, prea mult înăbușită, a poporului asuprit.

Gheorghe Crișan n-a fost ascultat decît de două ori ; a treia oară, cînd a venit paznicul să-l ducă la cercetare, nu l-au mai găsit în viață. El singur vorbise mai mult, ca unul care nu fusese la împăratul, și n-avea pentru ce să tacă. A spus cum a chemat poporul să se adune în biserica din Mesteacăn ; cum a poruncit oamenilor să-și ia merinde pe patru zile și în ziua următoare să fie la Curechi, iar de la Curechi să meargă la Alba Iulia să primească arme și să asculte noua poruncă împărătească ; cum doi solgăbirăi, cu soldați și gornici, au încercat să-i împiedice cu puterea și cum poporul, împotrivindu-se, i-a omorît ; cum a doua zi mulțimea s-a strîns în locul numit la Cruce și, după cele petrecute în ajun, a pornit să aprindă curțile nemeșești și să-i gonească pe nobili afară din țară. Pricina pentru care a început răscoala n-a fost alta decît greutatea slujbelor pe care erau ținuți să le facă iobagii

domnilor de pământ : în timp de vară, țăranii trebuiau să muncească pentru stăpînul moșiei de la o duminică la alta, iar în celelalte luni ale anului, cîte patru zile pe săptămîină și să mai dea și dijmă...

Atît a apucat să spună Gheorghe Crișan și i-a fost de-ajuns. El nu mai avea nici o îndoială despre soarta care-l așteaptă. El apucase să afle că Ursu Uibar, pe care protopopul Iosif Adamovici îl prinsese sub ochii lui Ion Horia cel tînăr, fusese tras de viu în țeapă la Alba Iulia. Toma Singhetean, Vasile Muntean și Savu Muntean au fost tăiați cu paloșul și capetele lor puse în țeapă, Iacob Muntean și Irimie Martin au fost frînți pe roată, iar pe alde Mihoc l-au despicat de viu în patru bucăți și fișiile trupului însîngerat le-au așezat la patru răsplintii de drum să le mănînce corbii. Căpitanul Ursu Ribîță din Corbi a fost osîndit să fie tras în țeapă la hotarul Hunedoarei, pe unde trecuse cu cetele răsculaților în Ungaria, iar soțul lui, căpitanul Toma Micula, să fie zdrobit cu roata. Avram Aranyos, fiindcă se îmbrăcase cu hainele popii din Săvîrșin, a fost osîndit să i se taie mîinile, apoi capul, iar trupul să i se ardă pe rug.

Nu-i știa Gheorghe Crișan pe toți, dar aflase că zeci și zeci de iobagi, învinuiți de fapte mult mai ușoare decît cele pe care el însuși le săvîrșise, fuseseră trași în țeapă, tăiați cu paloșul, spînzurați în furci și arși de vii. Ce alt sfîrșit putea să-l aștepte în fața judecății din Alba Iulia, unde osînda lui la moarte era scrisă de mai înainte ?

Astfel s-a hotărît Gheorghe Crișan să-și curme zilele singur, lăsînd pe mîna călăului numai trupul lui neînsuflețit.

În adîncul de temniță unde zăcea cu gleznele prinse în cătușe de fier, Crișan și-a făcut socotelile cu el însuși în noaptea cea de pe urmă a vieții sale și și-a luat rămas bun de la lume. În acea clipă, cînd se pregătea să-și curme singur firul vieții, și-a adus aminte de toate : de necazurile atît de multe pe care le îndurase, de bucuriile atît de puține care-i stăteau în celălalt taler al balanței ; de casa săracă în care se născuse ; de traiul aspru pe care l-a dus în tinerețe la oaste ; de sărmana femeie pe care o lăsase singură ; de fiul lui, despre care nu mai știa pe unde-i. Vînturîndu-le în minte ca pe-un pumn de nisip cules din adîncul unei ape curgătoare, se gîndea că toate nu erau decît pulbere risipită în vînt, pe lîngă fapta cea mare ce-o săvîrșise, purtînd la luptă cetele biruitoare ale fraților lui de suferință.

Anii vieții sale erau cincizeci și patru, dar nu trăise cu adevărat decît o lună înnegurată de toamnă, cît ținuse sub sabia lui țara liberă a Zarandului. Înfruntase de atîtea ori moartea, și moartea nu-l doborîse ; acum se arunca singur în genunea ei. Nu se temea, dar i se rupea inima gîndindu-se că dreptatea murea o dată cu el. A desfăcut nojițele de la opinci și le-a împletit ca pe un laț în jurul gîtului. A desprins cu unghiile o piatră din zid și, pe muchiile ei, a răsucit de cîteva ori legătura, pînă a simțit că i se înăbușe răsuflarea. Atunci s-a trîntit cu fața la pămînt... Un val de amețeală l-a năpădit, și în clipa următoare n-a mai știut despre el nimic. Nimic...

Temnicerii l-au găsit a doua zi mort, cu lațul de grumaz. Înfricoșați de pedeapsa care-i aștepta pentru că nu-l păziseră cu destulă grijă, nu se pricepeau ce să

facă cu trupul lui neînsuflețit. Contele Iankovits, neplăcut atins de această neprevăzută întâmplare, a trebuit s-o raporteze împăratului, care a poruncit să se cerceteze cum de-a izbutit iobagul să-și aleagă singur felul morții, ca și cum ar fi fost liber să hotărască despre viața lui ? Gîdele a rămas cu o treabă mai puțin, iar la întrebările iscoditoare ale contelui Iankovits era unul care nu mai avea să răspundă.

Morții nu vorbesc.

FRÎNGEREA PE ROATĂ

Toate fuseseră puse la cale de mai-nainte pentru osîndirea la moarte în cumplite chinuri a celor trei căpitani ai răscoalei ; numai Crișan, luîndu-și singur viața între zidurile temniței, a lipsit de la judecată.

O asemenea întîmplare nu putea să fie multă vreme tăinuită, de aceea au ajuns s-o afle și cei doi care rămăseseră să piară de mîna gîdelui. Cloșca a plecat capul în pămînt și o lacrimă i s-a ivit printre gene ; mai putea, uitîndu-se pe sine, să plîngă pentru sfîrșitul altuia.

— Bietul Crișan... a murmurat atît de încet, încît nici el însuși nu s-a auzit.

Horia n-a spus nimic. A ridicat în sus fruntea lui înaltă ca o oulme și și-a zis în gînd, că, dintre toți trei, nu eră Crișan cel mai de plîns. El avusese puțința să-și hotărască soarta singur înfruntîndu-i și de astă dată pe vrăjmași. Înțeleșese prea lămurit ce soartă i se pregătise.

Morții nu vorbesc și nici în fața judecății nu pot fi aduși. Dar contele Iankovits, care ticluise dovezile cu martori, ca să hotărască tot el despre temeinicia lor, gîndea altminteri. Mort sau viu, un căpitan al răzvrătiților trebuia să-și primească pedeapsa. Iar fiindcă a

două oară nu mai putea să fie omorât, i-au fost osîndite dincolo de moarte rămășițele pămîntești.

Sentința, semnată cu numele întreg al contelui Antoniu Iankovits și întărită cu sigiliul pajurii imperiale, a fost dată în paisprezece februarie a anului 1785. Peste alte două zile, trupul neînsuflețit al lui Gheorghe Crișan, socotit nevrednic de a se odihni în mormînt, a fost tîrît la locul de execuție, afară din oraș, unde gîdele a tăiat mortului gîtul cu sabia și i-a despicat trupul pe butuc în patru bucăți. Capul i l-au înfipt în țeapă, iar țeapa au ridicat-o la intrarea în satul Vaca, peste vale de moara lui Dila. Cele patru frînturi însîngerate ale trupului i le-au legat de cîte o roată, iar roțile le-au așezat la margine de drum, în patru locuri : la Bucium, unde era să fie prins Horia ; la Abrud, unde intraseră biruitori căpitanii ; la Cărpiniș, unde Crișan se mutase de mai bine de douăzeci de ani, și la Mihăileni, unde au fost înfrinți răsculații.

Acum venise rîndul lui Horia și al lui Cloșca. Judecata n-a ținut mult, fiindcă domnii erau grăbiți. Întrebările ce li s-au pus înaintea tribunalului au fost mai puține decît la cercetare. De vreme ce, între patru ochi, nici Horia, nici Cloșca nu dăduseră răspunsurile pe care le căuta împăratul, acum, în auzul tuturor, des-tăinuiriile lor nu mai erau dorite. Contele Iankovits, trimis dinadins să supravegheze judecata, se temea de data aceasta ca nu cumva Horia, care știa mai multe, să încerce a se apăra dezvăluind taina convorbirilor lui cu Iosif al II-lea, și să strige în gura mare că a dat semnalul răscoalei cu voia și din porunca împăratului.

Horia n-a pomenit însă nimic despre acestea. În mai multe rînduri a cerut ca judecata să fie ținută în loc, iar pe el să-l lase să se ducă la Viena, să-i vor-

bească împăratului. Contele Iankovits s-a făcut că n-aude, și i-a șoptit în taină secretarului să nu treacă în condică acele cuvinte, care nu trebuiau să rămână scrise nicăieri. Apoi, ridicându-se liniștit, fără o tremurare în glasul lui de gheață, contele Iankovits a rostit osînda, înșirînd faptele pe care Horia și Cloșca le săvîrșiseră, arătînd pedeapsa care, după legea împărăției, li se cuvenea.

Ce făcuse Horia, toată țara văzuse.

El dăduse semnalul răscoalei care a izbucnit la sfîrșitul anului 1784, în ținuturile Hunedoarei, Zarandului și Albei; el s-a pus în fruntea poporului răzvrătit, care la chemarea lui s-a adunat; el a numit pe căpitani cetelor înarmate; el a îndemnat oamenii să izgonească pe nobili și să-i nimicească; să le dărîme casele, ca să nu mai aibă unde găzdui, apoi să le împartă moșile, ca să nu mai fie în toată Transilvania nici stăpîni, nici iobagi.

Ce făcuse Cloșca, se știa tot atît de bine. El fusese mîna dreaptă a lui Horia și ortacul lui cel mai credincios. El a mers în fruntea cetelor înarmate la Cîmpeni, la Lupșa, la Ofenbaia, la Mușca, la Mogoș, la Cricău, la Roșia și la Abrud: el a purtat poruncile lui Horia și, la rîndul lui, a ales căpitani; el a avut partea lui în pregătirea răscoalei, iar alături de Crișan s-a străduit cel mai mult pentru izbînda ei.

Tustrei porniseră răscoala o dată cu poporul, pentru a scăpa pe iobagi de muncile cele grele și de asuprirea jefuitoare a domnilor de pămînt. În fața stăpînirii însă, ei erau socotiți niște tulburători ai liniștei din țară, prădători, aprinzători de case, amăgitori ai poporului, nelegiuți, care meritau moartea cea mai crîncenă ce se putea închipui.

Iar osînda spunea : „Să fie duși la locul obișnuit al torturilor și acolo să li se frîngă cu roata toate părțile trupului, începînd de jos în sus ; anume mai întîi lui Ion Cloșca, apoi lui Ursu Nicula, numit și Horia ; în chipul acesta să fie trecuți de la viață la moarte, trupurile lor să se despice și să se taie în patru bucăți, capul și părțile trupului să se pună pe roate lîngă drumuri, în comunele unde au săvîrșit faptele lor ; iar inima să li se îngroape pe locul unde s-a îndeplinit osînda“.

În dimineața zilei de douăzeci și opt februarie a anului negru 1785, o mare de capete se strînsese sub colina care se înalță deasupra viilor din Alba Iulia, în partea de miazăzi a cetății. Nici unul din acea mulțime de oameni nu se afla acolo de buna lui voie. Toți fuseseră împinși de la spate cu sila. Fișpanii din cinci județe trimiseseră la Alba Iulia cîte șase oameni de fiecare sat, trei mai tineri și trei mai cărunți. Stăpînirea a folosit și de data asta un vicleșug, vestind țăranilor că la Alba Iulia se va da citire în ziua aceea poruncii împărătești, prin care iobagii sînt iertați de robote și de dijmă. Alte minciuni. Oamenii erau aduși să vadă cu ochii cum era trasă pe roată dreptatea lor.

Pe cîmpul din fața fortăreții, se înalța, văzută de pretutindeni, o schelă ridicată pe stîlpi puternici, peste care se întindea un podiș larg de scînduri. Aici aștepta gîdele Ardealului cu uneltele lui groaznice de schingiuire și de omor : roțile mari legate în cercuri de fier, lațurile de frînghie udă, butucul de stejar și securea.

Jur împrejur păzeau soldații în uniformă de paradă, cu șpanga înfiptă lîngă țeava puștilor, iar în fața lor stăteau înșiruiți toboșarii, pregătiți să sune semnalul de

executare a osîndeii. Dincolo de gîrdul de fier al baionetelor se adunaseră nobilii ca la teatru, să privească mai de aproape, în dulce desfătare, chinurile temuţilor căpitani ai răscoalei. Magnaţii, în dolmanele lor de catifea, numai bumbi aurii şi fireturi strălucitoare, alergaseră ca la o sărbătoare a biruinţii; unii călări, alţii în caleaşcă, zăngănindu-şi săbiile şi sunînd vitejeşte din pinteni, dar purtînd încă în inima lor fiorul spaimei prin care trecuseră. Odraslele mai tinere de ne-meşi se căţăraseră prin copaci. Nu rămăseseră acasă nici grofiţele; veniseră în landouri cu stemă, ca la un bal al curţii, în rochii de mătase, cu peruci pudrate şi briliante în urechi, şuşotind între ele şi privind prin lornietele cu ramă de aur, ca să vadă mai bine cum arată moartea. Era un spectacol de la care nici o doamnă din lumea aleasă nu putea să lipsească.

— E adevărat, scumpă baroană, că moţii aceştia au comandat armata ?

Un răpăit de tobe a răsunat ca o grindină, acoperind murmurul mulţimii. S-a făcut tăcere. Nu se auzea nici o şoaptă. Îngheţaseră toate glasurile. Privirile tuturor erau aţintite asupra treptelor pe care urcau acum unul după altul, între puşti, cei doi osîndiţi la moarte. Mai întîi Cloşca, apoi Horia. Înaintea lor mergea cu paşi grei un popă bătrîn, uitîndu-se speriat împrejur şi murmurînd rugăciuni în barba lui albă, răvăşită de vînt. Un ofiţer împărătesc, puţin la trup şi cu glas de gaită tăiată sub limbă, a dat citire sentinţei. Oamenii risipiţi pe dealuri n-au desluşit nici un cuvînt. Erau prea departe şi nici altminteri n-ar fi priceput o iotă din limba pe care o bolborosea ofiţerul cel pir-piriu.

Măi deslușit avea să vorbească, fără cuvinte, călăul. Era un vlăjgan cît un urs, negru la față, cu mustăți lungi, cu vîrfurile răsucite în unsoare. Încrucișase pe pieptul lui păros două brațe noduroase de casap și aștepta liniștit să se apuce de treaba pentru care fusese chemat. Era gol pînă la brîu, cu tot frigul care mai stăruia încă în acel sfîrșit de iarnă ; numai pe cap purta o glugă neagră care îi cădea peste umeri, iar în picioare cizme roșii cu carîmbi, care îi veneau pînă la genunchi. I se făgăduise cîte șase fiorini pentru fiecare osîndit pe care avea să-l treacă de la viață la moarte. De zece ani de cînd își făcea meseria, nu i se întîmplase niciodată să dea greș.

Cloșca a suit cel dintîi treptele podului de scînduri. Horia îl urma la trei pași. Au tresărit amîndoi, cînd au zărit obrazul întunecat al călăului, dar teamă nu le mai era. Rotindu-și privirile peste lumea adunată și văzîndu-i pe acei nemeși în haine scumpe, cu cîtă nerăbdare le pîndeau sfîrșitul, Cloșca i-a șoptit lui Horia, abia mișcînd din buze :

— Au venit să ne bea sîngele...

Erau cele dintîi cuvinte și cele din urmă pe care i le spunea lui Horia de cînd fuseseră prinși în pădure. Horia a ridicat în sus fruntea lui frumoasă și, îndreptînd brațul drept spre mulțimea de țărani de pe deal, a încercat să vorbească :

— Mor pentru popor !...

Mai mult n-a apucat să strige. La un semn al ofițerului, răpăitul tobelor i-a înecat glasul.

Preotul care îi însoțise pînă în pragul morții, popa Nicolae din Măierii Bilgradului, s-a apropiat de căpătiul lor să-i spovedească și să le scrie diata. Cloșca

a lăsat tot ce avea fratelui său Teodor Oargă : locul din dealul Albii, șase clăi de grâu în șura lui Bogdan Petru, șaisprezece oi date tot aceluia în păstorie, două ferdele de brînză, patru cupe de unt și trei căpițe de fîn în ograda casei. Atît. A spus cinstit ce-are de dat și ce-are de luat, ca să rămînă în urma lui socoteli lămurite.

Horia nu mai avea ce să mai împartă după moarte. Coliba lui de pe coasta Feregetului rămăsese pustie. Ion Horia, singurul lui fecior, fugise în lume și cine știe dacă îi era dat să se mai întoarcă vreodată acasă. Femeia îi era plecată la neamurile ei de la Călata și de doi ani nu mai primise de la ea nici o știre. Horia nu mai avea nimic și pe nimeni. El, care strînsese în jurul lui o țară întreagă, acum rămăsese singur. Numai credinciosul Cloșca, prietenul lui de-o viață, mai stătea lîngă el și în moarte, împărtaşind pînă la urmă aceeași soartă.

Preotul își îndeplinise rosturile lui. Acum era rîndul gîdelui. Mai întîi i-a frînt trupul lui Cloșca. A ridicat cu amîndouă mîinile roata cea grea legată în obezi de fier și, izbind cu toată puterea picioarele celui care zăcea întins la pămînt, i-a zdrobit mai întîi gleznele.

— Nu te grăbi ! Nu te grăbi ! țipau ca niște dezmetici nemeșii în haine de catifea, îndemnînd pe gîde să nu ucidă prea repede. Acum Cloșca nu se mai văita. O durere cumplită îi mușca din carne și îi sfredelea măduva oaselor. Răsuflarea i se tăia. Abia mai gemea. Nu mai avea putere să strige.

Horia era mai plăpînd la trup decît Cloșca și avea șaptesprezece ani mai mult. Pentru întîia oară de cînd ucidea oameni, călăului i s-a făcut milă, și în sufletul lui împietrit a licărit o părere de simțămînt omenesc.

Acel Grancia Rokotzi, căci purta și gîdele un nume, știa că unchiașul cu fața suptă și plete cărunte, căruia trebuia să-i zdrobească oasele și să-l dea morții, nu fusese nici ucigaș pentru bani, nici lotru de drumul mare, ci un suflet cinstit și doritor de dreptate, căpitănelul săracilor.

Niciînd roata cu obezi de fier nu i s-a părut atît de grea în mîinile lui. A lovit o dată pe Horia peste fluierile picioarelor — picioarele care umblaseră atîta cale pentru drepturile celor mulți — apoi, repede, cît ai clipi din ochi, cu o singură izbitură în coșul pieptului, i-a făcut inima zdrob, curmîndu-i viața fără să-l mai chinuiască. O furtună de strigăte furioase s-a ridicat din rîndurile nemeșilor, ca și cum li s-ar fi furat o plăcere pe care o cumpăraseră cu bani scumpi.

— Prea repede ! Prea repede !

Ofițerul împărătesc a făcut un semn cu mîna și tobele au sunat din nou, vestind că totul se sfîrșise. Horia nu mai era.

Așa au fost trecuți de la viață la moarte cei doi căpitani, osîndiți pentru vina de a fi voit să mîntuiască pe iobagi de la robie. Dar nici în moarte trupurile lor nu și-au găsit odihnă. Calfele gîdelui i-a despîcat pe-a-mîndoi în patru cu securea ; au legat pe roți bucățile însîngerate și le-au lăsat să putrezească în ploaie și vînt, deasupra știlpilor înalți, la răsîntia drumurilor. Capul lui Horia l-au înfipt în țeapă și l-au înălțat ca pe un semn de spaimă, la poarta colibei sale din Albac ; iar pe-al lui Cloșca, în fața casei ce-o avusese la Cărpiniș. Celelalte părți ale trupurilor lor ciopîrțite au fost așezate pe stîlpi de poartă la Abrud, la Zlatna, la Cîmpeni, la Mogoș, la Mușca, pe locurile pe unde trecuse răscoală.

Oamenii strîngeau din pumni și priveau cu ochi învăpăiați de ură însîngerarea acelor fărîme de trupuri măcelărite, ce fuseseră altădată pieptul, umerii și brațele unor viteji.

Dar socoteala domnilor greșea. Ei își închipuiau că vor înspăimînta poporul, înăbușind în inima lui pornirile răzvrătirii. Tot astfel gîndiseră mai de mult, cînd l-au ars în scaun de fier înroșit pe Gheorghe Doja, iobagul-secui, și cînd au ridicat spînzurători la Turda pentru căpeteniile răsculaților de pe dealul Bobîlnei. Amintirea celor jertfiți fără îndurare a trăit însă mai departe în sufletul mulțimii, ca un jăratec arzînd în spuza sub care, mereu fierbinte, mocnește dorința răzbunării.

Dacă împăratul Iosif ar mai fi pornit încă o dată într-o călătorie de plăcere pe meleagurile Transilvaniei, ca să suie de-a călare valea Arieșului, el ar mai fi zărit încă o dată, printre brazi, chipul lui Horia ; dar acum buzele iobagului erau mute, iar lumina vieții se stinsese în ochii lui întunecați pentru totdeauna. Bogatul alai domnesc, cu husari călări și călești lăcuite, n-ar mai fi putut de data aceasta să ocolească stîrvurile ridicate pe roată la marginea drumului, nici trupurile spintecate de secure, și capetele puse în țeapă ; iar împăratul ar fi văzut și el o dată cu ochii cum se împărțea dreptatea pe moșiile sale.

Zeci și zeci de jurați ai răscoalei și căpitani ai satelor au fost osîndiți la moarte.

Judecata domnilor la Alba Iulia hotărîse : popii Costan din Criștior să i se taie capul, fiindcă spusese țăranilor că de-acum înainte nu vor mai fi iobagi ; Ion Secărean din Vulpăr să fie tras în țeapă fiindcă a amenințat că poporul își va alege alt împărat ; János

Jarai din Trascău să fie frînt pe roată fiindcă a pornit cu iobagii maghiari și s-a alăturat romînilor răsculați ; astfel au fost pedepsiți, cu paloșul, cu țeapa și roata, toți căpitani care în fruntea mulțimii s-au ridicat să ia la goană pe nobili și să le aprindă curțile : Iacob Todea, Toma Gligor și Petru Goia din Vidra, David Onu din Mușca, Teodor Berindei și Avram Deheleanu din Cîmpeni, Petru Oida din Bistra, Teodor Faur din Ofenbaia, Toma Bîrna Buzdugan din Vaca și alți treizeci și șapte din cei care au fost găsiți mai primejdioși. Puțini au scăpat cu viață. Unii, socotiți mai puțin vinovați, au fost iertați de pedeapsa cu moartea și lăsați să-și sfîrșească zilele în temniță ; alții au fost trimiși să tragă cu frînghiile corăbiile de pe Dunăre, la Vărădia.

Treizeci dintre cei închiși la Alba Iulia și osîndiți să fie frînți pe roată, în frunte cu George Marcu din Criștior, au izbutit să scape. Au scormonit cu unghiile tencuiala de pe zidul temniței și au desprins cărămizile, făcînd o gaură în zid cît să poată trece omul. Într-o noapte s-au strecurat afară, unul cîte unul, au coborît în șanțul cel mare al cetății și au sărit dincolo de mal, pierzîndu-se în pădure. Alți doi s-au cățarat prin hornul închisorii, au ajuns pe acoperiș și s-au lăsat la pămînt ca pisicile, pe jgheabul care aduna apa ploilor.

Unii dintre fugari, mai puțini la număr, după ce s-a potolit oarecum setea de răzbunare a stăpînirii, pe la mijlocul verii, s-au întors la vetrele lor. Ceilalți, mai mulți, au apucat pe valea Mureșului și s-au risipit prin Banat, pe la Orșova, Panciova și Vîrșeț. Lucrurile de acasă li s-au vîndut pentru cîteva creișari, iar despre soarta lor nu s-a mai aflat nimic.

Era liniște acum în Ardeal. O liniște de mormînt. Oamenii nu mai țineau sfat între ei și se fereau să se

adune laolaltă. Numai în privirile lor, cînd se întîlneau, grăia fără cuvinte același gînd. Răscoala fusese înfrîntă, dar focul înăbușit sub cenușă ardea mai departe. Nici domnilor nu le trecuse spaima de tot. Se temeau și de umbra lor. Iar cînd dădaca unui pui de nemeș îndărătnic voia să-l sperie și să-l cumințească, dacă nu dovedea cu alte amenințări, îi șoptea la ureche :

— Taci, că vine Horia !

AMINTIREA LUI HORIA

Răscoala țăranilor din Transilvania, pornită sub steagul dreptății, fusese frîntă pe roată o dată cu trupul lui Horia.

Era o zi aprigă de ianuarie. Ninsoarea contenise în zori și vîntul nu mai bătea. Niciodată cerul nu fusese mai senin. Zăpada sclipea pe coasta pădurii, ca o risipă de diamanturi mărunte în lumina tăioasă a soarelui cu dinți. Se lăsase peste noapte un ger vrăjmaș și frigul îți curma răsuflarea. Nici o dîră de sanie nu se zărea pe albul drumului, abia ici și colo cîteva urme de pași. Nu se simțea nicăieri o ființă vie. Nici cocoșii nu mai îndrăzneau să-și ridice creasta și să cînte ; le înghețase glasul.

...Și nici popa Matei din Sînt-Andrieș n-ar fi pornit pe o asemenea vreme, dacă n-ar fi fost plecat la drum încă din ajun, pînă la Hondol, la o înmormîntare. Venea călare, însoțit de un bărbat înalt și bine legat, în puterea vîrstei, care pășea alături, înfășurat într-o sarică grea cu mițele prinse în țurțuri de gheață. Era Ilie Ștefu, un băiaș din Hondol, care nu se îndurase să-l lase singur pe sfinția-sa, să-l mănînce lupii.

— Amarnică vreme, Ilie — a spus popa Matei, lăsînd dîrlogii din mînă, cum urcau dealul spre Buruiene.

— Nu-ți face griji, părinte — a răspuns Ștefu, rîzînd pe sub mustața brumată de răsuflare — că n-au intrat zilele în sac și s-o mai desprimăvăra odată, în codrul Scorăcetului, lîngă peștera lui Horia.

— Ce fel de vorbă e asta, Ilie ? s-a mirat părintele.

Ilie Ștefu nu și-a spus taina lui numaidecît. A stat puțin în cumpănă, dacă poate să vorbească.

— Știi ce-am de gînd eu, părinte ? Vreau să ridic din nou răscoala pe care a început-o Horia și n-a avut parte s-o ducă la sfîrșit. Să nu mai pornim, adică, pe prag de iarnă, ci în primăvară, cînd înfrunzesc pădurile. Albăcenii stau gata. Am trimis oameni de încredere printre crișeni și aș vrea să-i înștiințez pe frații din Banat.

S-a oprit din nou o clipă, ca și cum atunci i-ar fi venit în minte :

— N-ai fi învoit dumneata, părinte, să-mi scrii cărțile, că eu nu știu buchile.

Popa Matei s-a înfiorat o dată, nu de frig, ci de spaimă. Era un bărbat temător, cu rosturi bine așezate, iar cele spuse de Ilie Ștefu i se păreau vorbe de om nebun. Numai unul ieșit din minți se mai poate gîndi la răscoală, după atît amar de sînge vărsat ! Dar nici cu oameni ca Ilie Ștefu nu era de glumit. Știa părintele că fusese amestecat printre cetele zărăndenilor și scăpase de la moarte ca prin urechile acului. Băieșul se mînia lesne și avea mîină grea. Legănîndu-și vorbele, popa Matei a făgăduit ; dar prin capul lui umblau alte gînduri.

În Buruiene s-au despărțit. Ilie Ștefu a rămas aici la niște rude ale sale. Aflînd că armata umblă să-l prindă, a luat-o în jos pe Mureșul înghețat, să caute adăpost pentru iarnă. Trecuse mai bine de o lună de la întîlnirea cu popa Matei, și tocmai se gîndea cum să-i dea de veste, cînd, într-o dimineață, spre sfîrșit de fe-

bruarie, părintele s-a ivit în pragul casei lui Iosif Furdui din Tisu, unde trăsesse în gazdă Ilie Ștefu.

— Binecuvîntează, sfinția-ta. Ai venit să-mi scrii cărțile ?

Popa Matei n-a spus nimic, dar Ilie Ștefu pricepu cu ce plan îi dibuise urma, cînd a văzut la spatele lui cinci husari cu pistoalele în mîini. Să fi stat împotriva lor n-avea rost. Și-a proptit bărbia în piept și numai atît a murmurat printre dinți :

— Îți mulțănesc, părinte...

Pe Ilie Ștefu l-au dus legat la Alba Iulia și de-acolo la Deva. Tribunalul din Hunedoara l-a osîndit mai întîi să fie frînt cu roata, apoi, din mila împăratului, pedeapsa i s-a strămutat în temniță pe toată viața. I-au pus pecetea fierului roșu pe frunte și îi dădeau drept tain cîte cincizeci de bețe la fiecare sfîrșit al săptămîinii.

Pornirile răscoalei înăbușite mai răbufneau încă, așa cum marea, după potolirea furtunii, aruncă pe țărm ultimele ei valuri înspumate ; iar nemeșii, ca niște călători culeși de pe-o corabie gata să se scufunde, nu-și veniseră încă în fire ; la fiecare pală de vînt tresăreau de teamă că pornește din nou vijelia. Se răspîndise zvonul că grănicerii din regimentul Rodnei s-au înțeles să-și omoare ofițerii și să dea semnalul răscoalei împotriva nobililor. Se mai spunea că iobagii din jurul Cetății de Baltă plănuiesc ca într-o zi de duminică să năvălească asupra curților nemeșești și să le dea foc. Țăranii din Zarand spuneau pe față că mai bine să le taie capul decît să mai slujească la domni, iar dacă s-o desprimăvăra, vor vedea ei cui vor mai sluji de-aici înainte. „N-a pierit sămînța lui Horia !“ a strigat odată unul și vorba a trecut de la un om la altul, peste toată țara.

Pe la mijlocul verii, în anul răpunerii lui Horia, cinci iobagi din Albac, în frunte cu Petru Nicula, un văr al căpitanului cel mare, care îl însoțise în călătoria lui la Viena, au pornit din nou la drum să se plîngă împăratului. Ajungînd în Béiuș, Petru Nicula a adunat oamenii și le-a spus : „Acum, noi dacă am avut noroc să scăpăm cu viață, vom încerca să mergem la împăratul, iar de nu vom putea ajunge, vom mai face una, măcar de-o fi să pierim cu toții ! Că pînă-aici am ridicat lucrurile numai șezînd, dar de-acum încolo le-om ridica din picioare.“

Așa își pusese în gînd Petru Nicula, dar domnii au prins de veste, și nici el, nici soții lui n-au ajuns nici odată la Viena. Acasă nu s-a mai întors, cum n-au mai revenit cei care, fugind din temniță, au plecat în lume să-și piardă urma : ca George Marcu, cel de-al doilea căpitan al Zarandului, popa Mihai din Lăpușnic, Toma Gligor din Vidra, Ion Munteanu din Vulper, Teodor Berindei din Cîmpeni și alți douăzeci și cinci de căprari și căpitani din Bistra, Ofenbaia, Rîul-Mare, Ribița, Mușca, Scărișoara și Cîrna. Horia cel tînăr plecase printre cei dintîi, pe cînd taică-său se mai afla încă ascuns cu Cloșca în pădurea Scorăcetului. L-au osîndit și pe el în lipsă, la o pedeapsă ușoară : un an de temniță ; dar cînd să-l ia, nu l-au mai găsit acasă. Nimeni nu știe ce s-a ales de-atunci, din zilele lui Ion, feciorul de optsprezece ani al lui Ursu Nicula din Albac, care fusese și el căpitan în timpul răscoalei.

Aflînd despre atîția care trecuseră în Ungaria de buna lor voie, stăpînirea s-a gîndit să mai trimită după ei și pe alții, fără să-i întrebe dacă vor să plece sau ba. Pedeapsa cea mai nouă era surghiunul, care se adăuga după celelalte, acum la spartul tîrgului. Sate întregi au fost golite, în Zarand, în Hunedoara, în Alba Iulia

și în Cluj ; iar dacă am sta să le înșirăm pe toate, ar fi să numim mai bine de șaizeci.

Era de ajuns ca un iobag să fie pîrît, și era izgonit fără zăbavă, dincolo de Panciova, unde se afla așa-numitul regiment german de frontieră. Socoteala domnilor, de data aceasta, nu era tocmai rea. În urma războaielor cu turcii, poporul din Banat se cam rărise și se simțea acolo nevoia brațelor de muncă : plugari, oieri, meșteșugari.

Solgăbirăii întocmeau în grabă listele celor surghiuniți, și fiindcă în asemenea împrejurări de pripeală slujbașii stăpînirii își pierdeau obișnuitul lor cumpăt și se încurcau între hîrtoage, nici ei nu mai știau cum s-o scoată la capăt cu strămutările. Ce se întîmplă cu țăranii care au familie ? Să fie ridicați dimpreună cu prunci și cu neveste ? Să-și ia vitele cu ei ? Să ducă și grăunțele de care va fi nevoie, ca să le semene pe locurile unde erau strămutați ? Iar cheltuiala drumului, cine-o plătește ?

Pînă la urmă s-a lămurit că țăranii care au car cu boi să călătorească pe cheltuiala lor ; iar cei lipsiți cu totul, să fie găzduiți în trecere și trimiși mai departe pe cheltuiala satelor unde vor ajunge. Mai întîi să plece sub paza armatei bărbații buni de muncă, apoi, după ce vor fi așezați la locul lor de nouă iobăgie, să li se trimită din urmă vitele și copiii.

Oamenii satelor au fost adunați, ca de obicei, cu momeală, ca să li se spună nu știu ce porunci mai înalte. Cei din Alba s-au strîns la Alba Iulia ; cei din Hunedoara, la Brad și la Deva. În trei zile trebuiau să fie toți gata de drum. Oameni bătrîni, de șaizeci-șaptezeci de ani, care abia scăpaseră din temniță, flămînzi și înfri-coșați, au fost ridicați și mînați pe jos, cale de zile întregi, în toiul iernii.

Un fost căpitan de-al lui Horia, Ursu Soldeș, osîndit mai întîi la moarte, apoi aruncat în fiare și iertat cu optzeci de bețe la spate, s-a pomenit prins din nou și trimis cu traista pe umăr pînă la celălalt capăt al țării. Femeia lui era greu bolnavă, și nici altminteri n-ar fi avut voie s-o ia cu el. S-au despărțit plîngînd cei doi bătrîni, fără nădejdea că se vor mai vedea în viață vreodată. Trăiseră împreună patruzeci și cinci de ani și credeau că numai moartea mai putea să-i despartă. Părinții au fost smulși de lîngă pruncii lor și femeile au rămas singure. Unii au încercat să fugă pe drum, dar au fost întorși cu patul pustii. Abia mai tîrziu, după doi ani, văzînd împăratul Iosif că satele din inima Ardealului se golesc, a dat poruncă să se oprească strămutările țăranilor și să rămîină iobagii așa cum s-au pomenit, legați de pămîntul unde se găsesc. Atunci li s-a îngăduit și unora dintre cei plecați să se întoarcă acasă. Dar casa și vitele li se vînduseră pe nimic, copiii erau risipiți prin alte sate, femeia plecată cine știe unde, nici capul unde să și-l odihnească nu mai aveau.

Iobagii răzvrățiți n-au fost iertați nici în viață, nici dincolo de moarte. Oamenii care se ridicaseră pentru dreptate își vedeau acum nădejdlile risipite și în sufletele lor se strîngea mai mult amar ca niciodată gîndind la cei care plătiseră, unii cu viața lor, alții cu ani grei de temniță, îndrăzneala cu care au pornit să frîngă lanțurile robiei. Răsplătiți n-au fost decît dușmanii răscoalei. Protopopul Iosif Adamovici a primit o sută de taleri, prețul vînzării lui Ursu Uibar, căpitanul pe care-l dăduse pe mîna gîdelui, să-l tragă în țeapă de viu. Popa Moise din Cărpiniș, cel care pusese la cale prinderea lui Crișan, avu parte de tot atîția galbeni. Alte șase sute de taleri au fost împărțiți celor șapte gornici

care dibuiseră urma lui Horia și Cloșca, în pădurea Scorăcetului. Fiecăruia i s-a mai dat în dar cîte-o diplomă prin care „maiestatea sa cezaro-regească și apostolică“ hotăra ca cei care dovediseră „credință și îndemînare“ în ticăloasa lor ispravă să fie iertați pentru totdeauna, ei și urmașii lor, de iobăgie, de munci domnești și de orice alte corvezi. Unul din cei șase, Nuțu Mătieș, a purtat în cuget povara faptei sale, iar satul unde trăia îl ocolea ca pe un bolnav de ciumă. Și nici din prețul trădării nu s-a ales nimic. Cîțiva galbeni acolo se vîntură repede, cînd nu-s bani cîștigați cîstit, iar peceteile domnești se topesc ca ceara lumînării.

Șubreda viață a împăratului Iosif s-a sfîrșit curînd, iar urmașul său în scaunul domniei, Fränz, nu s-a socotit legat să-i cinstească iscălitura. Iobagii iertați au fost întorși la robota lor. Iar cînd a aflat că trebuie să înapoieze administrației domeniilor imperiale pămîntul dăruit de fostul împărat, s-a supărat rău Nuțu Mătieș, acum bătrîn de șaptezeci de ani, și a suduit o dată scuipînd printre dinți :

— Așa ne trebuie, între zmeii în ei de domni, dacă ne vîndurăm sîngele și nu l-am lăsat pe Horia să le rupă grumazul !

Dar pocăința lui era tîrzie. Numele i se mînjise cu o pată de sînge, care nu se mai putea șterge. Huliți de tot satul, Mătieșii și-au trăit zilele în dispreț și sărăcie. Multă vreme după ce întîmplările pe care vi le-am povestit s-au sfîrșit, cînd cenușa uitării ar fi putut să se aștearnă peste jăratecul ce arsese în inimi, oamenii din Albac tot îl mai arătau cu degetul, murmurînd :

— E din neamul ăluia care l-a vîndut pe Horia !
Au trecut ani după ani și nimic nu s-a schimbat în soarta robilor pămîntului. Iar cînd altă căpetenie a oamenilor din munții Abrudului, cu numele de Avram

Iancu, amăgit la rîndul lui de făgăduielile unui alt împărat mincinos, a aprins din nou pe culmi flăcările revoluției, el a chemat la viață amintirea celui tras pe roată în cetatea Bîlgradului și a spus :

— Pe domni nu-i poți îndupleca decît cu lancea lui Horia !

Lancea lui Horia ! Chipul însîngerat al iobagului din Albac răsărea din negura vremii încadrat în luciri de coasă și vorbea de dincolo de moarte. Jertfa celor căzuți pentru dreptate nu rămîne niciodată zadarnică ; nici atunci cînd fapta celor care au pornit cei dintîi nu izbutește, pilda lor nu se uită. Poporul a închis în adîncul inimii lui numele de Horia și a păstrat mereu vie aducerea aminte a îndrăzelii sale. L-a pomenit în cîntece ca pe un răzbunător al libertății, așa cum lacurile albastre ale Elveției au oglindit legenda lui Wilhelm Tell și cum vîntul a purtat pe deasupra valurilor Volgăi amintirea răzvrătitului Stenka Razin.

Ne întoarcem cu gîndul într-unul din acele sate risipite pe coasta dealurilor, unde oamenii își vorbesc de la o culme la alta cu glas de bucium. La marginea codrului bătrîn e o casă înjghebată din birne și acoperită cu șindrilă cărunță. Gazda a cioplit-o cu securea lui din lemnele plătite cu grele zile de muncă în pădurea care-i a domnului. Se înserează și noaptea își adună umbrele în valea cu murmur de ape grăbite. Stelele s-au aprins pe cer, una cîte una, numai fereastra colibeii de lemn e ca un ochi mort, în care nu sclipește nici o lumină. Omul s-a întors acasă ostenit, după cinci zile de drum cu carul peste munții Abrudului, să ducă la Zlatna finul cosit pe moșia domnească. Un bou i-a murit pe drum, dar iobagul știe că nimeni nu-i va plăti paguba, după cum nici zilele muncite nu i le socoate nimeni. A dus pe Plăvan sub șură, i-a pus o mîină

de strujeni să-i rumege și a lăsat carul, cu oiștea-n jos, în mijlocul ogrăzii. Femeia a pus la fiert o rămășiță de mălai, iar el s-a lăsat pe prispă, să hodinească un pic după atîta umblat pe drumuri desfundate.

Și, deodată, din adîncul altei văi, în liniștea nopții, sub cerul presărat cu scînteieri de stele, a prins să picure încet un vîers de fluier. Bărbatul trudit a ridicat fruntea în lumina lunii care răsărise și și-a adus aminte de un cîntec de la taică-său :

*Cît a fost Horia-mpărat,
Domnii nu s-au desculțat,
Nici în pat nu s-au culcat,
Prînz la masă n-au mîncat...*

Acestea erau cîntece din alte vremuri. În satul răs-firat la poalele codrului s-au născut de-atunci altele. Oamenii nu mai trudes pe moșiile domnești, și nici în minele de aur ale domeniilor împărătești. Nu mai sînt nici împărați, nici domni, nici iobagi.

Drumul ales de Horia, drumul luptei, a fost singurul care a dus dreptatea la izbîndă. Dar de aci începe altă poveste.

CUPRINS

Cum călătorește un fiu de împărăteasă, cînd n-are altceva de făcut și cum o jumătate- de-împărat e luată drept om	5
Osîndiți la moarte pentru o bute spartă	27
Pe jos, pînă la Viena, în căutarea dreptății	36
Mai bine cătană împărătească, decît iobag al domnilor de pămînt	60
Poruncile lui Gheorghe Crișan	68
Flăcări peste țara Zarandului	89
Căpitaniul lui Horia	110
„Nobili să nu mai fie“	132
Nu lăsa dușmanului răgaz să răsufle	146
Sfîrșitul răscoalei	159
Prinderea căpitaniilor	170
Moartea lui Crișan	182
Frîngerea pe roată	191
Amintirea lui Horia	203

Redactor responsabil : T. POPESCU
Tehnoredactor : V. POSTELNICU

---

*Dat la cules 15.08.1962. Bun de tipar 29.10.1962.
Comanda nr. 5009. Tiraaj 35.160. Broșate 33.100 le-
gate 2060. Hîrtie semivelină de 65 g/m², 540×840/16.
Coli editoriale 10, Coli de tipar 13,5. A. 600 C Z.
pentru bibliotecile mici 8(R).*

Tiparul executat sub comanda nr. 20.878 la Com-
binatul Poligrafic „Casa Scintei”, Piața Scintei,
nr. 1, București — R.P.R.

Lei 5,20

EDITURA TINERETULUI